

Зорица Несторовић • Златко Грушановић

ПУТ

Читанка за седми разред основне школе

Пут

Читанка за седми разред основне школе
Прво издање

Аутори: др Зорица Несторовић, мр Златко Грушановић

Илустрације: Тихомир Челановић

Колорисање илустрација: Никола Витковић, Тихомир Челановић

Фотографије: архива издавачке куће „Klett”, Историјски музеј Србије,
Музеј хлеба – Пећинци, Wikipedia

Рецензенти: проф. др Снежана Самарџија, Филолошки факултет у Београду

проф. др Мило Ломпар, Филолошки факултет у Београду

Славка Јовановић, професор српског језика у ОШ „Дринка Павловић” у Београду

Графичко обликовање: „Total Idea”, Нови Сад

Обликовање корица: Милош Аризовић

Компјутерско обликовање: Нови Сад

Лектура: Драгана Раковић

Издавач: Издавачка кућа „Klett” д.о.о.

Светозара Ђоровића 15, 11000 Београд

Тел: 011/3348-384, факс: 011/3348-385

office@klett.rs, www.klett.rs

За издавача: Гордана Кнежевић Орлић

Главни уредник: Александар Рајковић

Уредник: Крста Поповски

Руководилац пројекта: Јелена Павловић

Штампа: Графостил, Крагујевац

Тираж: 10.000 примерака

Министар просвете и науке Републике Србије одобрио је издавање и употребу овог уџбеника у седмом разреду основне школе решењем број 650-02-00139/2012-06.

Забрањено је репродуковање, умножавање, дистрибуција, објављивање, прерада и друга употреба овог ауторског дела или његових делова у било ком обиму и поступку, укључујући фотокопирање, штампање, чување у електронском облику, односно чињење дела доступним јавности жичним или бежичним путем на начин који омогућује појединцу индивидуални приступ делу са места и у време које он одабере, без писмене сагласности издавача. Свако неовлашћено коришћење овог ауторског дела представља кршење Закона о ауторском и сродним правима.

© Klett, 2012.

ISBN 978-86-7762-298-5

Драги седмаци,

Прешли сте мост и направили прве кораке у свету књижевности, а то чудесно путовање води вас ка завршетку основне школе. Једна наша пословица каже: „Држи се нова пута и стара пријатеља”. Наше читанке за пети и шести разред су вам већ стари пријатељи, а пред вама је читанка за седми разред која ће вам, као нови пријатељ, открити све загонетне путеве књижевности.

Аутори

Садржај

КО ДОБРОТУ СЕЈЕ, ЉУБАВ ЖАЊЕ (приредио Златко Грушановић)	7
Народне лирске посленичке песме (избор)	8
Народна лирска песма <i>Кујунџија и хийројреља</i>	9
Народна лирска песма <i>Љубавни растјанак</i>	12
Народна бајка <i>Злајна јабука и девет њауница</i>	13
Кратке фолклорне форме (избор)	22
Пословице	22
Народне изреке и изрази	23
Загонетке	24
Питалице	24
Брзалице	25
Бројалице	25
Вук Стефановић Караџић, <i>Живот и обичаји народа српскога – Обичаји о различнијем њразницима</i>	26
На крају поглавља: Народне приповетке	28
 ИСТОЧНИЦИ ЖИВОТА (приредила Зорица Несторовић)	29
Свети Сава у књижевности	30
Списи Светог Саве (избор)	30
Свети Сава, <i>Житије Светио Симеона (Немање)</i> (одломак)	30
Свети Сава, <i>Посланица Светио Саве ијуману Сиригону</i>	34
Свети Сава у народној књижевности (избор)	37
Народна епска песма <i>Свечи на слави</i>	37
Народне приче о Светом Сави (избор)	38
Народна прича <i>Свети Сава и ђаво</i>	38
Народна прича <i>Свети Сава и сељак без среће</i>	41
Народна прича <i>Свети Сава блајосиља њчелу</i>	42
Народна прича <i>Свети Сава као лекар</i>	43
Народна прича <i>Свети Сава и браћа која се деле</i>	44
Народна прича <i>Савине верије</i>	45
Народна предања о Светом Сави (избор)	46
Свети Сава у ауторској књижевности (избор)	50
Васко Попа, <i>Свети Сава</i>	50
Доситеј Обрадовић, <i>Живот и ѡрикљученија</i> (одломак)	51
Милан Ракић, <i>Симонида</i>	56
Васко Попа, <i>Манасија</i>	59
Миодраг Павловић, <i>Светиојорски дани и ноћи</i> (избор)	62
На крају поглавља: Свети Сава у књижевности	64
 ЛАСНО ЂЕМО – АКО ЈЕСМО ЉУДИ (приредила Зорица Несторовић)	65
Народне епске песме покосовског тематског круга (избор)	66
Народна епска песма <i>Диоба Јакишића</i>	66
Народна епска песма <i>Смрт војводе Пријезде</i>	69
Народне епске песме о хајдучима (избор)	72
Народна епска песма <i>Старина Новак и кнез Бојосав</i>	72
Народна епска песма <i>Мали Радојица</i>	75
Народне епске песме о ускоцима (избор)	79
Народна епска песма <i>Иво Сенковић и аја од Рибника</i>	79
Народна епска песма <i>Ројство Јанковић Стојана</i>	85
Стефан Митров Љубиша, <i>Кањош Мацедонов</i> (одломак)	89

Јанко Веселиновић, <i>Хајдук Стијанко</i> (одломак)	92
На крају поглавља: Стилске фигуре у народној поезији	96
СВЕ ЈЕ САМО СИМБОЛ ШТО ТИ ВИДИ ОКО (приредио Златко Грушановић)	97
Јован Дучић, <i>Подне</i> (одломак)	98
Иван Сергејевич Тургенев, <i>Шума и сјећа</i> (одломак)	100
Стеван Раичковић, <i>Небо</i>	104
Вељко Петровић, <i>Јабука на друму</i> (одломак)	106
Павле Угринов, <i>Стијара њородична кућа</i> (одломак)	110
На крају поглавља: Симбол у књижевном делу	114
СТОТИНУ МАЛИХ ЧИНИ ЈЕДНО ВЕЛИКО (приредио Златко Грушановић)	115
Љубомир Симовић, <i>Бој на Косову</i> (одломак)	116
Владислав Петковић Дис, <i>Међу својима</i>	123
Милутин Бојић, <i>Плава гробница</i>	125
Антоније Исаковић, <i>Кашика</i>	129
Десанка Максимовић, <i>Крвава бајка</i>	135
Ana Frank, <i>Dnevnik Ane Frank</i> (odlomak).....	138
На крају поглавља: Драмски елементи и врсте	142
ПОГОДИ КАКО СЕ РАСТЕ (приредила Зорица Несторовић).....	143
Aleksandar Sergejevič Puškin, <i>Voleo sam Vas</i>	144
Сима Пандуровић, <i>Бисерне очи</i>	146
Борисав Станковић, <i>Наш Божић</i> (одломак)	148
Десанка Максимовић, <i>Сјрејња</i>	154
Мирослав Антић, <i>Плави чујерак</i> (избор).....	155
Ivan V. Lalić, <i>Vetar</i>	158
На крају поглавља: Врсте стиха	160
ЖИВОТ ЈЕ ПУН ИЗЕНАЂЕЊА (приредила Зорица Несторовић).....	161
Јован Стерија Поповић, <i>Покондирена тиква</i> (одломак)	162
Стеван Сремац, <i>Пој Бира и њой Сјира</i> (одломак)	170
Бранислав Нушић, <i>Власи</i> (одломак).....	173
Anton Pavlovič Čehov, <i>Činovnikova smrt</i>	179
Радоје Домановић, <i>Мрјво море</i> (одломак).....	182
Иво Андрић, <i>Прича о кмећу Симану</i> (одломак)	186
На крају поглавља: Карактеризација ликова у епици	190
ЖИВОТ ОБАСЈАН СУНЦЕМ (приредио Златко Грушановић)	191
Антоан де Сент Егзипери, <i>Мали Принц</i> (одломак).....	192
Добрица Ерић, <i>Песник и Месец</i>	197
Пеђа Милосављевић, <i>Пошера за њејажима</i> (одломак)	199
Ђорђо Вазари, <i>Животи славних италијанских архитекта, сликара и вајара</i> (одломак)	202
На крају поглавља: Књижевно-научне врсте	206
Регистар појмова	207
Речник	208

Упознај путоказе који ће ти помоћи при разумевању и тумачењу текстова који се налазе у читанци *Пућ*.

Трагом речи

Тумачити књижевни текст није једноставан задатак. Зато прати наша упутства, одговарај на питања и видећеш да ће ти поруке дела бити јасније. У питањима, налозима и задацима који су распоређени тако да иду од лакших у белом пољу ка сложенијим у светлозеленим и тамнозеленим пољима, указано је на кључне елементе одређеног текста (тема, композиција, идеја, стилске фигуре, везе текста са делима истог писца као и са делима осталих писаца...). Тако ћеш сазнати оно најважније о одређеном делу, његовом аутору и времену у којем је писао.

Појмовник

Појмовник те упућује на нове књижевнотеоријске појмове у седмом разреду, али и подсећа на раније савладано градиво из ове области.

Радионица

Радионица ти пружа могућност да самостално или уз помоћ другова и другарица из одељења, истражујеш у оквиру слободних активности. Задаци који те у њој чекају често нису у вези само са књижевношћу већ имају додирних тачака и са историјом, географијом, културном историјом Срба, музиком, сликарством, медијима, свакодневним животом... Тако до изражаја могу доћи твоје склоности и ка другим уметностима и наукама.

Свет занимљивости

У овом пољу пронаћи ћеш анегдоте и одломке из научнопопуларних текстова који ће те насмејати и на занимљив начин нечем новом научити. Открићеш колико је свет књижевности повезан са свим осталим уметностима и наукама, али и са свакодневним животом.

Бележница

У *Бележници* ти указујемо на многе појмове и изразе који се користе у свакодневном говору. Између осталог, сазнај зашто се нешто каже или како је неки израз настао. Многи од њих ће ти помоћи да се прецизније и сликовитије изражаваш.

Путоказ

У овом пољу пронаћи ћеш везе са градивом из граматике српског језика. На примерима из књижевности проверићеш своје постојеће знање или сазнати нешто ново.

Представљамо ти...

У овом пољу представља се живот и рад писаца чије текстове можеш прочитати у Читанци. Желели смо да ти их приближимо тако да схватиш да су и они, без обзира на то када су живели и стварали, попут нас – да имају успоне и падове, туге и радости, али наравно и велика дела због којих су заслужили да се њихови текстови нађу пред твојим очима.

Ко доброту сеје, љубав жање

Народне лирске посленичке песме (избор)

Народна лирска песма *Кујунџија и хитројреља*

Народна лирска песма *Љубавни расјанак*

Народна бајка *Злаћна јабука и девет ђауница*

Кратке фолклорне форме (избор)

Пословице (избор)

Народне изреке и изрази (избор)

Загонетке (избор)

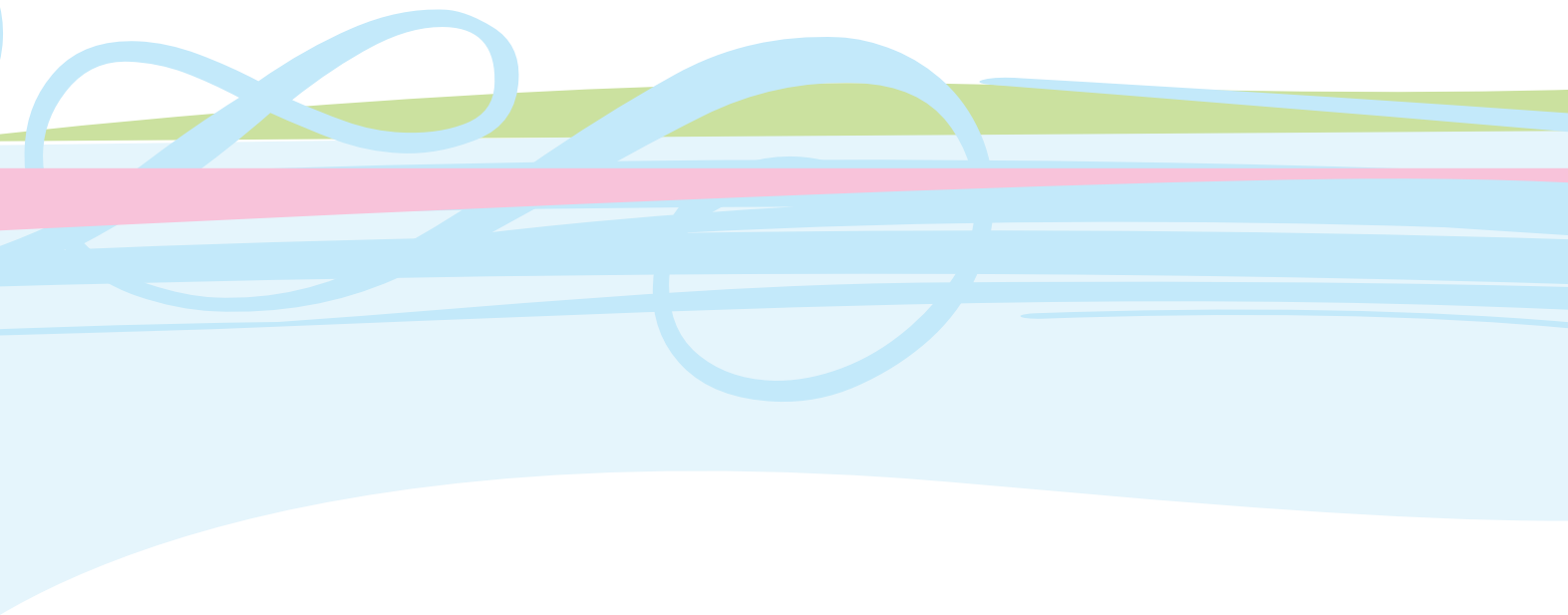
Питалице (избор)

Брзалице (избор)

Бројалице (избор)

Вук Стефановић Караџић, *Живот и обичаји народа српскога* –

Обичаји о различнијем ђразницима (избор)

Кључне речи: народна лирска посленичка песма; народна лирска љубавна песма; народна бајка; српски народни обичаји; алегорија; хипербола; метафора; пословица; изрека; загонетка; питалица; брзалица; бројалица

Народне лирске посленичке песме

(избор)

Народна песма је пратила наш народ у свим животним тренуцима, а нарочито при различитим пословима. Младићи и девојке добровољно су долазили на сеоска имања да помогну рођацима, пријатељима и суседима и певали су песме у којима се славе рад и надметање у вештинама и пословима. У зависности од тога за које су послове везане, постоје пастирске, жетелачке, рибарске, прељске и друге народне лирске посленичке песме.

Овчар и девојка

чарни – црни

ладак – хлад,
хладовина

рогоз – висока
барска биљка чије
се дугачко и узано
лишће употребљава
за плетење асура

лиска – лист

лађан – хладан

стрњика – њива са
које је покошено
жито, стабљике
жита које је
пожњевено

бити полукав –
бити лукав

срдачка – осовина
колена у ткачком
чуну

Жетву жела лепота девојка
Златном руком и сребрним српом.

Кад је било око пола дана,
Запевала лепота девојка:

„Ко би мене снопље повезао –

Дала би' му моје бело лице.

Ко ли би ми водице донео –

Дала би' му моје чарне очи.

Ако би ми ладак начинио –

Ја би' њему верна љуба била.”

Она мисли нико је не слуша;

Слушао је овчар од оваца:

Рогозом јој снопље повезао,

Од лиске јој ладак начинио,

И донео 'лађане водице;

Пак беседи лепоти девојци:

„Дај, девојко, што си обећала!”

Ал' девојка полукава била,

Пак се онда млада одговара:

„Ид' одатле, млади чобанине!

Ако си ми снопље повезао –

Твоје овце по стрњики пасу.

Ако си ми водице донео –

И ти си се 'лађане напио.

Ако си ми ладак начинио –

И ти си се под њим одморио.”

Кујунџија и хитропреља

кујунџија – занатлија
који прави предмете
од злата и сребра,
златар

хитропреља – жена
која брзо преде

повјесмо – свежањ
вуне или лана који се
веже за преслицу

обоци – минђуше

Шта се сија крај горе зелене?
Да л' је сунце, да л' је мјесечина?
Нит' је сунце, нит' је мјесечина,
Већ два златна рога од јелена.
У њима су два града грађена:
У једном је кујунџија Јанко,
У другоме Јања хитропреља.
Поручује кујунџија Јанко,
Поручује Јањи хитропрељи:
„Ој, Бога ти, Јањо хитропрељо,
Да ти пошљем малено повјесмо:
Опреди ми шатор и кошуљу,
А што теби од тога остане –
Ти опреди себи у дарове!”
Јања била мудрија од Јанка,
Поручује кујунџији Јанку:
„Ој, Бога ти, кујунџија Јанко,
Да ти пошљем малену парицу:
Сакуј мени в'јенце и обоце,
А што теби од тога остане –
Поткуј твога добра коња вранца,
Нека ти је међу браћом фала!”

Наджњева се момак и девојка

Наджњева се момак и девојка:
Момак најње двадес'т и три снопа,
А девојка двадес'т и четири.
Кад увече о вечери било,
Момак пије двадес'т и три чаше,
А девојка двадес'т и четири.
Кад ујутру бео дан освану,
Момак лежи, ни главе не диже,
А девојка ситан везак везе.

'вала – хвала,
похвала

Преља и цар

Преле су преље с вечера.
Која је више напрела?
Мајкина Ружа највише;
стигла је 'вала до цара.
Посла јој царе повесмо:
„Нај теби, Ружо, повесмо,
опреди мени шаторе!
Што од тог теби остане, –
опреди себи дарове!
У мом и' двору дерала,
на мојој руци спавала!”
Мудрија Ружа од цара;
послала цару срдачку:
„Нај теби, царе, срдачку,
начини мени стан од ње!
Што од тог теби претече, –
начини себи дворове!
По њима ја ти шетала,
на твојој руци спавала!”

Или грми, ил' се земља тресе,
Или бије море у брегове?
Нити грми, нит' се земља тресе,
Нити бије море у брегове,
Већ то језди Јабланова моба:
Пред њоме је Јаблан на коњицу,
У руци му струк бела босиљка,
Руком маше, босиљак мирише:
„Лако, лако моја силна мобо!
Сама ми је госпођа код двора,
Неће знати да је силна моба,
Већ ће мислит' да је турска војска
Млада, луда, поплашиће ми се,
Танка, витка, преломиће ми се.”

Трагом речи

1. Који је основни мотив песме „Овчар и девојка”? Објасни зашто се девојка и младић надмећу. Која осећања се могу назрети између двоје младих? Упореди лик девојке из песме „Наджњева се момак и девојка” са „лепотом девојком” која је представљена у овој песми.
2. Уочи начин на који се преплићу мотиви рада и љубавни мотиви у песми „Кујунџија и хитропреља”. Какву жељу исказује Јанкова порука? На који начин се надмудрују младић и девојка? Пронађи стихове у којима се појављује стилска фигура хипербола.
3. По чему су сличне песме „Кујунџија и хитропреља” и „Преља и цар”? Присети се старих заната описаних у *Читаници* за пети разред. На коју народну приповетку те подсећа разговор ликова у овим песмама?
4. Како се зове стилска фигура којом почиње последња песма у овом избору? Наведи наслов песме у којој је она такође присутна. Одреди њену улогу у овим песмама. Опиши изглед Јабланове жене представљене у последњој песми. Каква осећања према својој жени гаји Јаблан? На који начин их показује?
5. Прати надмудривање момака и девојака у наведеним песмама. Уочи сличности и разлике у начину њиховог одговарања. Објасни разлоге који доводе до прикривања осећања двоје младих. Размисли о порукама и уметничким вредностима ових песама и образложи их.

Појмовник

Народне посленичке песме су лирске народне песме које прате рад и певају о њему. Врло су старе као врста, а појавиле су се с настанком појединих пољопривредних радова. Оне у највећем броју потичу из сточарско-земљорадничког периода и везане су за веће, често групно извођене радове, као што су сетва, жетва, берба. Посленичке песме људи су певали уз рад да би себи олакшали тешке послове. Ове песме се могу лако музички обрадити. Поједине су испеване су у шаљивом тону, а у њима се поред социјалних мотива појављују и љубавни мотиви.

Радионица

Потруди се да научиш мелодију песме „Наджњева се момче и девојче” и отпеваш је. Помоћ можеш потражити од наставника музичке културе.

Свет занимљивости

„Код Срба је обичај да иду љети у неке свеце, кад не смије себи радити, газдама на **мобу**, тј. без плате, само за јело и пиће. Највише иду на мобу те жању (ријетко косе, копају кукуруз, купе сијено или шљиве; кашто се и преде на мобу); зато се жетелачке пјесме зову *мобарске пјесме*. На мобу највише иду млади момци, дјевојке и младе, и свако се обуче и накити, као на Васкрсеније или на Цвијети, кад иде цркви, или манастиру, па цијели дан жањући пјевају, чепају се, шале се и веселе, а послије вечере играју и пјевају до неко доба ноћи. На неким мјестима (као у Сријему) кад дожању њиве па пођу кући на вечеру, онда дјевојке начине од марама барјаке, па онако с барјацима иду пјевајући као каки сватови или војници; кад дођу пред кућу, онда пободу барјаке у земљу.”

чепати се – газити
кога или нешто
ногама

(Вук Стефановић Караџић, *Животи и обичаји народа српскога*, одломак)

Љубавни растанак

У многим народним лирским песмама обрађују се љубавни мотиви. У њима су ти мотиви углавном прикривени, често у пренесеном значењу, као што је то случај у следећој песми, у којој је љубав младића и девојке представљена преко разговора два цвета.

бостан – цветњак, врт; такође заједнички назив за лубенице и диње

када – зеленкада, врста цвета

калем – перо за писање направљено од трске

мурећеп – мастило, црnilо, тинта

Два цвијета у бостану расла:
плави зумбул и зелена када.
Плави зумбул оде на Дољане,
оста када у бостану сама.
Поручује зумбул са Дољана:
„Душо моја, у бостану кадо,
како ти је у бостану самој?”
Одговара из бостана када:
„Што је небо – да је лист 'ртије,
што је гора – да су калемови,
што је море – да је црн мурећеп,
пак да пишем три године дана,
не би' моји исписала јада!”

Трагом речи

1. Уочи основни мотив ове песме. Запази на који начин је народни певач изразио осећања. Кога представља зумбул, а кога када? Када настаје преокрет у њиховом односу? Шта поручује „зумбул” из Дољана? Каква су осећања девојке и младића?
2. Како „зелена када” доживљава растанак од свог драгог? На који начин усамљена девојка изражава тежину своје патње? Издвој песничку слику којом се представља њен бол. Које стилске фигуре је народни певач употребио да би дочарао љубавну патњу? Обрати пажњу на одлике стихова и прокоментариши их.
3. Зашто је народни певач изабрао цветове за показивање љубави између двоје младих? Размисли о пренесеним значењима која имају ови цветови. Повежи њихову лепоту, мирис и трајност са унутрашњим светом двоје заљубљених.

Појмовник

Метафора је песничко средство које се често користи и у народној и у ауторској књижевности. То је врста поређења у којем се изоставља предмет који се пореди (момак и девојка) и само се именује онај са којим се пореди (зумбул и када). Речи се замењују по сличности без поредбеног везника *као*. Будући да је читава песма „Љубавни растанак” настала ширењем ових метафора у развијену песничку слику, можемо рећи да она представља проширену метафору или **алегорију**. Народни певач је девојчину патњу због растанка приказао стилском фигуром **хиперболом**, којом се преувеличавају особине бића и предмета.

Златна јабука и девет пауница

Присети се бајки читаних у претходним разредима и њихове карактеристичне садржине. У бајкама се приповеда о чудесним авантурама јунака, који морају да савладају различите препреке и изврше тешке задатке. Главни јунак најчешће креће на пут да би избавио чланове породице, пронашао вољену девојку или спасао отету невесту. На том дугом путовању среће помоћнике и противнике. Очекивани срећан крај одлаже се низом напетих и занимљивих епизода. Јунак бајке мора бити довољно храбар да савлада све препреке и одоли бројним искушењима, како би живео срећно до краја живота. Пред тобом је наша позната народна бајка у којој јунак креће у потрагу за изгубљеном невестом. Прочитај је и сазнаћеш да ли ју је царевић пронашао.

девати се – нестати, ишчезнути

оправити се – поћи на пут

злобити – мрзети; наносити некоме зло

Био један цар, па имао три сина и пред двором златну јабуку, која за једну ноћ и уцвета и узре и неко је обере, а никако се није могло дознати ко. Једном стане се цар разговарати са својим синовима:

– Куда се то дева род с наше јабуке?

На то ће рећи најстарији син:

– Ја ћу ноћас чувати јабуку, да видим ко је то бере.

И кад се смркне, он отиде под јабуку па легне под њом да је чува, али кад јабуке већ почну зрети, он заспи, па кад се у зору пробуди, а то јабука обрана.

Онда он отиде к оцу и каже му све по истини.

Тада се понуди други син да чува јабуку, али и он прође као и онај: заспи под јабуком, па кад се у зору пробуди, а то јабука обрана. Сад дође ред на најмлађег сина да и он чува јабуку; он се оправил, дође под јабуку и намести кревет под њом, па легне спавати. Кад буде испред поноћи, он се пробуди па погледа на јабуку, а јабука већ почела зрети, сав се двор сјаји од ње. У тај час долети девет златних пауница, осам падну на јабуку, а девета њему у кревет. Како падне на кревет, створи се девојка да је није било лепше у свему царству. Тако су се њих двоје грлили и љубили до после поноћи. Па онда девојка устане, и захвали му на јабукама, а он је стане молити да му остави барем једну; а она му остави две: једну њему, а другу да однесе своме оцу. Девојка се потом опет претвори у пауницу и одлете са осталима. Кад ујутру дан осване, устане царев син па однесе оцу оне обадве јабуке. Оцу буде то врло мило, и похвали најмлађег сина. Кад буде опет увече, најмлађи царев син опет се намести као и пре да чува јабуку, и сачува је опет онако, и сутрадан опет донесе оцу две златне јабуке.

Пошто је тако неколико ноћи једнако радио, онда му браћа почну злобити – што они нису могли јабуке сачувати, а он је сваку ноћ сачува. У томе се још нађе некака проклета бабетина која им се обећа да ће ухватити и дознати како он јабуку сачува. Кад буде увече, та се баба прикраде под јабуку, па се подвуче под кревет и онда се притаји. После

дође и најмлађи царев син, те легне као и пре. Кад буде око поноћи, али ето ти девет пауница, осам падну на јабуку, а девета њему у кревет, па се претвори у девојку. Онда баба полагано узме девојчину плетеницу, која је висила низ кревет, па је осече, а девојка одмах ђипи с кревета, створи се пауница и полети, а остале паунице с јабуке за њом, и тако их нестане. Онда ђипи и царев син па повиче:

– Шта је то?

Кад тамо, али баба под креветом. Он зграби бабу па је извуче испод кревета и сутрадан заповеди те је растргну коњма на реповима.

Паунице више не дођу на јабуку, и зато је царев син једнако тужио и плакао. Најпоследње науми да иде у свет да тражи своју пауницу, и да се не враћа кући док је не нађе; па онда отиде к оцу и каже му што је наумио. Отац га стане одвраћати и говорити му да се махне тога, него ће му он наћи другу девојку коју год хоће у свем царству. Али је то све било залуду, он се спреми и још с једним слугом пође у свет да тражи своју пауницу.

Идући тако задуго по свету, дође једанпут на једно језеро, и онда нађе једне велике и богате дворе и у њима једну бабу, царицу, и једну девојку, бабину кћер, па запита бабу:

– Забога, бако, е да ли ти што знаш за девет златних пауница?

А баба му стане казивати:

– Е, мој синко, знам ја за њих: оне долазе свако подне овде на ово језеро те се купају; него се ти прођи пауница, већ ево ти моја кћи красна девојка и толико благо, све ће теби остати.

Али он, једва чекајући да види паунице, није хтео ни слушати шта баба говори за своју кћер. Кад буде ујутру, царев син устане и оправе се на језеро да чека паунице, а баба поткупи слугу његова и да му један мешчић, којим се ватра пири, па му рече:

– Видиш овај мешчић; кад изиђете на језеро, а ти му кришом само мало дуни за врат, па ће заспати те се неће моћи с пауницама разговарати.

Несретни слуга тако и учини: кад изиђу на језеро, он нађе згоду па своме господару дуне за врат из онога мешчића, а он сиромаш одмах заспи као мртав. Тек што он заспи, али ето ти девет пауница. Како дођу, осам падну на језеро, а девета њему на коња, па га стане грлити и будити:

– Устај, храно! Устај, срце! Устај, душо!

А он ништа не зна, као да је мртав. Паунице, пошто се окупају, одлете све заједно. Онда се он одмах пробуди, па запита слугу:

– Шта је? Јесу ли долазиле?

А слуга одговори да су долазиле и како су осам пале у језеро, а девета њему на коња, и како га је грлила и будила. Царев син, сиромаш, чујући то, да се убије. Кад буде други дан ујутру, он се опет оправе са слугом, седне на коња, па све поред језера шеће. Слуга опет нађе згоду те му дуне за врат из мешчића, а он одмах заспи као мртав. Тек што он заспи, али ето ти девет пауница: осам падну у језеро, а девета њему на коња, па га стане грлити и будити:

ђипити –
поскочити; нагло
скочити

мешчић – мех,
направа од коже
за распришивање
ватре (обично у
ковачници)

– Устај, храно! Устај, срце! Устај, душо!

Али ништа не помаже; он спава као мртав. Онда она рече слуги:

– Кажи господару своме: још сутра може нас овде дочекати, па нас више никад овде неће видети.

И тако опет одлете. Тек што оне одлете, пробуди се царев син, па пита слугу:

– Јесу ли долазиле?

А слуга му одговори:

– Јесу и поручиле су ти да их још и сутра можеш овде дочекати, па више никад овде неће доћи.

Он сиромаш, кад то чује, не зна шта ће од себе да ради: све чупа косу с главе од муке и жалости. Кад трећи дан осване, он се опет оправи на језеро, уседне на коња, па све покрај језера, али није хтео шетати, него све стане трчати да не би заспао. Али опет слуга некако нађе згоду те му дуне из мешчића за врат, а он одмах падне по коњу и заспи.

Тек што он заспи, али ето ти девет пауница. Како дођу, осам падну у језеро, а девета њему на коња, па га стане будити и грлити:

– Устај, храно! Устај, срце! Устај, душо!

Али ништа не помаже; он спава као мртав. Онда рече пауница слуги:

– Кад ти устане господар, кажи му нека смакне горњи клин на доњи, па ће ме онда наћи.

С отим одлете све паунице. Како оне одлете, а царев се син пробуди, па запита слугу:
– Јесу ли долазиле?

А слуга одговори:

– Долазиле су, и она што је била пала теби на коња, рекла ми је да ти кажем да смакнеш горњи клин на доњи, па ћеш је онда наћи.

Како он то чује, истргне сабљу те одсече служи главу. После тога почне сам путовати по свету и, тако путујући задуго, дође у једну планину, и онде заноћи у једнога пустиника, па га запита не би ли му знао казати што за девет златних пауница. Пустиник му одговори:

– Е, мој синко, срећан си, сам те је бог упутио куда треба. Одавде нема до њих више од по дана хода. Само ваља управо да идеш, па ћеш наћи једне велике вратнице; кад прођеш оне вратнице, држи десно, па ћеш доћи управо у њихов град, онде су њихови двори.

Кад ујутру сване, царев син устане, оправи се и захвали пустинику, па пође како му је казао. И тако путујући, наиђе на велике вратнице, и прошавши их, одмах узме десно, и тако око подне угледа град где се бели, и врло се обрадује. Кад уђе у град, напита и двор златних пауница. Кад дође на врата, онде га заустави стража и запита ко је и откуда је, па пошто се он каже, отиду те јаве царици, а она, како чује, као без душе дотрчи пред њега онако као девојка, па узевши се с њим под руке, уведе га у дворе. Ту буде велика радост, и после неколико дана венчају се њих двоје, и он остане живети онде код ње.

После некога времена пође царица у шетњу, а царев син остане у двору; царица му на поласку да кључеве од дванаест подрума, па му рече:

– У све подруме можеш ићи, али у дванаести не иди нипошто, нити га отварај, не шали се главом!

С отим она отиде. Царев син, оставши сам у двору, стане мислити у себи: „Шта би било у дванаестом подруму?” Па онда стане отварати подруме све редом. Кад дође на дванаести, није изнајпре хтео отварати га, али га опет стане копати: шта би то било у томе подруму! Па најпосле отвори и дванаести подрум; кад тамо али насред подрума једно велико буре са гвозденим обручима одвращено, па из њега изиђе глас:

– Забога, брате, молим те, умрех од жеђи; дај ми чашу воде.

Царев син узме чашу воде па успе у буре, али како је он успе, одмах пукне један обруч на бурету. Затим опет изиђе глас из бурета:

– Забога, брате, молим те, умрех од жеђи; дај ми још једну чашу воде.

Царев син опет успе чашу воде, а на бурету пукне још један обруч. По трећи пут изиђе глас из бурета:

– Забога, брате, молим те, умрех од жеђи; дај ми још једну чашу воде.

Царев син успе још једну чашу воде, пукне обруч и трећи; онда се буре распадне, а змај излети из њега, па на путу ухвати царицу и однесе је.

клин – дрвен штапић којим се нешто повезује или на који се нешто качи; ексер

пустиник – пустињак

управо – право

вратнице – капија

одвращен – отворен тако што му је извађен дрвени запушач или чеп

После дође слушкиња и каже царевом сину што је и како је, и он, сиромах, од жалости није знао шта ће радити; најпосле науми опет да иде у свет да је тражи. И тако путујући по свету задуго, дође на једну воду, па идући покрај оне воде опази у једној локви малу рибицу где се праћака. Рибица, кад види царевог сина, стане му се молити:

– По богу да си ми брат, баци ме у воду; ја ћу теби једаред врло требовати, само узми од мене једну љуску, па кад ти затреба, само је протри мало.

Царев син дигне рибицу, узме од ње једну љуску, па рибицу баци у воду а љуску завије у мараму. После некога времена, идући тако по свету, нађе лисицу где се ухватила у гвожђа. Кад га лисица опази, рече му:

– По богу да си ми брат, пусти ме из ових гвожђа, ја ћу ти кадгод требати, само узми од мене једну длаку, па кад ти затреба, само је мало протри.

Он узме од ње једну длаку, па је пусти. Опет, тако идући преко једне планине, нађе курјака где се ухватио у гвожђа. И курјак, кад га види, рече му:

– По богу да си ми брат, пусти ме, ја ћу теби бити у невољи, само узми од мене једну длаку, па кад ти затреба, само је мало протри.

Он узме длаку од курјака, па га пусти. Иза тога царев син, опет дуго путујући, спрете једнога човека, па га запита:

– Забога, брате, еда ли си чуо кад од кога где су двори змаја цара?

Овај га човек лепо упути и каже му и време у које ваља да је тамо. Онда му царев син захвали, па пође унапредак и једва једном дође у град змајев. Кад уђе у змајеве дворе, нађе своју љубу, и обоје се врло обрадују кад се састану, па се стану разговарати шта ће сад, како ће се избавити. Најпосле се договоре да беже. Брже-боље спреме се на пут, седну на коње, па бежи.

Како они умакну из двора, а змај на коњу дође. Кад уђе у двор, али царице нема. Онда он стане говорити коњу:

– Шта ћемо сад? Или ћемо јести и пити, или ћемо терати?

Коњ му одговори:

– Једи и пиј, стићи ћемо их, не старај се.

Кад змај руча, онда седне на коња, па терај за њима, и за тили час их стигне. Како их стигне, царицу отме од царевог сина, па му рече:

– Ти иди збогом, сад ти праштам за оно што си ми у подруму дао воде; али се више не враћај ако ти је живот мио.

Он сиромах пође мало, али, не могавши срцу одолети, врати се натраг, па сутрадан опет у змајев двор, и нађе царицу, а она седи сама у двору и сузе рони. Кад се наново видеше и састаше, почеше се опет разговарати како би побегли. Онда рече царев син њојзи:

– Кад дође змај, питај ти њега где је добио онога коња, па ћеш ми казати, да и ја тражим онакога, не бисмо ли му како утекли.

требовати – тражити

љуска – опна,
љуштура

протрети –
протрљати

гвожђа – гвоздена
замка за хватање
животиња; кљуса

**ја ћу теби бити у
невољи** – помоћи ћу
ти када будеш био у
невољи

не старати се – не
бринути се

С отим отиде из двора. Кад змај дође кући, она му се стане умиљавати и превијати се око њега, и од свашта се с њиме разговарати, па му најпоследње рече:

– Ала имаш брза коња! Где га доби, тако ти бога!

А он јој одговори:

– Е, где сам ја добио, онде не може свако добити. У тој и тој планини има једна баба, па има дванаест коња за јаслама, да не знаш који је од кога лепши. И има један у буцаку коњ као да је губав, тако се чини, али је он најбољи; он је брат мога коња; њега ко добије, може у небеса ићи. Али ко хоће да добије од бабе коња, ваља да служи у ње три дана: у бабе има једна кобила и ждребе, па ту кобилу и ждребе ваља чувати три ноћи, и ко за три ноћи сачува кобилу и ждребе, баба му да коња да бира којег хоће. А ко се у бабе најми, па за три дана не сачува кобиле и ждребета, он је изгубио главу.

Сутрадан, кад змај отиде од куће, царев син дође, па му она каже све шта је чула од змаја. Онда он отиде у ону планину к баби, и дошавши к њој рече јој:

– Помози бог, бако!

А она му прихвати бога:

– Бог ти помогао, синко; а које добро?

Он јој рече:

– Рад бих у тебе служити.

Онда му баба рече:

– Добро, синко. За три дана ако ми сачуваш кобилу, даћу ти коња кога год хоћеш; ако ли не сачуваш, узећу ти главу.

Па га онда изведе на сред двора, око којег је био све колац до коца, и на сваком

коцу по људска глава, само на једноме није била, и овај је колац све једнако викао:

– Дај, баба, главу.

Баба му ово све покаже, па му рече:

– Видиш, ови су сви били у мене у најму, па нису могли кобиле сачувати.

Али се царев син од тога не поплаши, него остане код бабе да служи. Кад буде увече, уседне он на кобилу па у поље, а ждребе трчи уз кобилу. Тако је седео на кобили једнако, а кад буде око поноћи, он задрема на кобили и заспи, а кад се пробуди, а он опкорачио некакву кладу па седи на њој и држи улар у рукама. Како то види, препадне

се па скочи да тражи кобилу, и тако тражећи је удари на некакву воду. Кад је види, онда се сети оне рибице што је из локве у воду бацио, па извади из мараме ону њезину љуску, протре је мало међу прстима, а рибица му се уједанпут јави из воде:

– Шта је, побратиме?

А он јој одговори:

– Утекла ми бабина кобила, па не знам где је.

А рибица му рече:

буцак – угао; забачен крај; неугледан и прљав простор

јасле – направа у облику дугачког корита или сандука, причвршћена уза зид, у коју се ставља сточна храна

клада – одсечени део стабла

– Ево је међу нама, створила се риба а ждребе рибић; него удри уларом по води и реци: дура, бабина кобила!

Онда он удари уларом по води говорећи: „Дура, бабина кобила!”, а она одмах постане кобила као што је и била и изиђе са ждребетом на обалу. Онда је он заулари и узјаше па кући, а ждребе уз кобилу. Кад дође кући, баба њему да јести, а кобилу уведе у коњушницу, па све жарачем:

– У рибе, курво!

А кобила јој одговори:

– Ја сам била у рибама, али су њему рибе пријатељи, па ме проказаше.

Онда опет баба:

– А ти у лисице!

Кад буде пред ноћ, он уседне на кобилу па у поље, а ждребе трчи уз кобилу. Тако је седео једнако на кобили, и кад буде око поноћи, он задрема на кобили и заспи, а кад се прене, а он опкорачио некакву кладу па седи на њој и држи улар у рукама. Кад то види, препадне се па скочи да тражи кобилу. Али му одмах падне на памет што је баба кобили говорила, па извади из мараме ону лисичју длаку и протре је, а лисица уједанпут те пред њ:

– Шта је, побратиме?

А он одговори:

– Утекла ми бабина кобила, па не знам где је. А лисица му одговори:

– Ево је међу нама, створила се лисица а ждребе лисичић; него удри уларом о земљу па реци: дура, бабина кобила!

Он онда удари уларом о земљу говорећи: „Дура, бабина кобила!”, а кобила постане кобила као што је и била и уједанпут се са ждребетом обри пред њим. Онда је он заулари и узјаше па кући, а ждребе уз кобилу. Кад дође кући, баба му изнесе ручак, а кобилу одмах уведе у коњушницу, па све жарачем говорећи:

– У лисице, курво!

А она јој одговори:

– Била сам у лисицама, али су лисице њему пријатељи, па ме проказаше.

Онда опет баба:

– А ти у курјаке!

Кад буде пред ноћ, царев син уседне на кобилу па хајде у поље, а ждребе трчи уз кобилу. Тако је седео на кобили једнако, а кад буде око поноћи, он задрема и заспи на кобили, а кад се прене, а он опкорачио некакву кладу па седи на њој и улар држи у рукама. Кад то види, препадне се па скочи да тражи кобилу; али му одмах падне на памет што је баба кобили говорила, па извади из мараме курјачку длаку и протре је, а курјак уједанпут те преда њ:

– Шта је, побратиме?

– Утекла ми бабина кобила, па не знам где је. А курјак му рече:

улар – конопац око главе коња помоћу којег се коњ води или се њим везује

дура – стој, стани (обично се довикује коњу да би био миран)

жарач – гвоздена шипка за разгртање и подстицање ватре

проказати – одати, открити

обрети се – наћи се

– Ево је међу нама, створила се курјачица а ждребе курјачић; него удри уларом о земљу па реци: дура, бабина кобила!

Он онда удари уларом о земљу говорећи: „Дура, бабина кобила!”, а кобила постане кобила као што је и била и уједанпут се са ждребетом обри пред њим. Онда је царев син заулари и узјаше па кући, а ждребе уз кобилу. Кад дође кући, баба му да ручак, а кобилу уведе у коњушницу, па све жарачем говорећи:

– У курјакe, курво!

А кобила јој одговори:

– Била сам у курјацима, али су курјаци њему пријатељи, па ме проказаше.

Онда баба изиђе напоље а царев јој син рече:

– Е, баба, ја сам тебе служио поштено, сад ми дај што смо се погодили.

Баба му одговори:

– Синко, што је погођено, оно ваља да буде. Ето, од дванаест коња бирај којегa хоћеш.

А он рече баби:

– Та шта ћу бирати, дај ми онога из буџака, губавог, за мене нису лепи.

Онда га баба стане одвраћати:

– Како би ти узео онога губавог код таквих красних коња!

Али он једнако остане на своме говорећи:

– Дај ти мени кога ја хоћу, тако је погођено.

Баба, не имајући куд, да му губавог коња, а он се онда с њом опрости, па пође водећи коња на улару. Кад га одведе у једну шуму, отре га и уреди, а коњ сине као да му је златна длака. Онда он уседне на њега па га потрчи, а он полети баш као тица, и за тили час га донесе пред змајеве дворе. Царев син, како уђе унутра, одмах рече царици:

– Спремај се што брже.

И тако се брзо спреме, седну обоје на онога коња, па хајде збогом путовати. После мало, кад змај дође и види да царице нема, рекне своме коњу:

– Шта ћемо сад? Или ћемо јести и пити, или ћемо терати?

– Јео не јео, пио не пио, терао не терао, нећеш га стићи.

Кад то змај чује, одмах седне на коња, па потерај. А њих двоје, кад опазе за собом змаја где их тера, препадну се, те стану нагонити коња да брже трчи, али им коњ одговори:

– Не бојте се, не треба бежати.

Кад једанпут, али змај већ да их стигне, онда коњ под змајем повиче коњу под царевим сином и царицом:

– Забога, брате, причекај ме, хоћу да цркнем тебе вијајући.

А овај му одговори:

ала – митско биће;
аждаја

ногама у вретен,
те њега о камен –
ноге уплести као у
вретену и збацити
јахача са себе да се
разбије о камење на
путу

– А што си луд те носиш ту алу! Ногама у вретен, те њега о камен, па хајде са мном.

Кад то чује коњ под змајем, а он махне главом и снагом, а ногама у вретен, те змаја о камен; змај сав прсне на комаде, а коњ се с њима удружи. Онда царица уседне на овога коња, и тако отиду сретно у њезино царство и онде остану царујући до свога века.

Трагом речи

1. Присети се карактеристичне композиције бајке и наведи је. Пронађи мотиве који су реалистични у овој бајци. Уочи фантастичне мотиве и чудесне догађаје. Који ликови у овој бајци не могу постојати у стварном животу? Размисли зашто добро увек побеђује у бајци.
2. Одреди основни мотив који покреће главног јунака бајке да делује. Издвој особине главног лика. Зашто је најмлађи царевић тако упоран? Наведи које све препреке младић савладава на свом путовању. Ко су представници добра, а ко зла у овој бајци? Пронађи помоћнике главног јунака. Каква је њихова улога у бајци? Које људске особине је народни приповедач наградио у бајци?
3. Издвој главне догађаје у бајци и именуј (наслови) целине у оквиру текста. Размисли шта златна јабука представља за цара, а шта за царевића? Наведи кључне речи које би се односиле на сваку целину. Прочитај поново бајку „Аждаја и царев син”. Упореди је са бајком „Златна јабука и девет пауница”. Образложи која ти се бајка више допада.

Појмовник

Како ће нека прича тећи, односно како ће се развијати њен приповедачки ток, у великој мери зависи од мотива који се у њој појављују. Имајући на уму ову улогу мотива у приповедању (нарацији), разликујемо **динамичке** и **статичке мотиве**.

Захваљујући **динамичком мотиву**, радња неког дела се развија, приповедање тече. Овим мотивом се уводе они догађаји и ликови који даље воде главни приповедни ток, без задржавања, ка разрешењу, крају.

Статички мотив делује супротно динамичком мотиву на развој приповедања. То значи да он зауставља радњу. Главни приповедачки ток се прекида увођењем споредних догађаја, ликова, описа (ликова, предмета, простора...), враћањем у прошлост...

Радионица

Опиши како замишљаш фантастичне ликове из прочитаних бајки, а затим, уколико желиш, пробај да их насликаш.

Кратке фолклорне форме

(избор)

Сажето опажање о томе какав је човек и свет који га окружује, у прози или стиху, назива се **пословица**. Пословице су проистекле из личног или општег животног искуства, забележене су у књижевности, налазе се у Библији... Често су саставни део народних бајки, шаљивих прича, басни и народних песама, а понекад се деси да стихови неке народне епске или лирске песме постану пословице.

Пословице

- Колико знаш, толико и вредиш.
- Паметан мисли што говори, а луд говори оно што мисли.
- Речи треба мерити, а не бројати.
- Ко једанпут слаже, други пут залуду каже.
- Боље је неправо трпети него неправо чинити.
- Где вуци суде, онде овце не дођу до правде.
- Ко поштено стиче, мирно спава.
- И најбогатији да прода све што има, не може да купи све што нема.
- Боље је умети него имати.
- Без муке нема науке.
- У ратара црне руке, а бела погача.
- Ко доброту сеје, љубав жање.
- Не ваља летети док крила не порасту.
- Човек жели да је од свакога бољи, а од сина да је гори.
- Језик горе може посећи него мач.

Свет занимљивости

Многе пословице су повезане са народним песмама и приповеткама. Тако пословица „Ко једанпут слаже, други пут залуду каже” има иста значења као и догађај представљен у народној приповеци о чобанину који је лажно плашио остале чобане. Није зато случајно што се оваквом поентом – поуком завршава приповедање.

„Било једно чобанче. Оно је мислило да сме лагати у шали, па стане једном викати:
– Вуци! Вуци! Помагајте, људи!

Кад су му други чобани дотрчали у помоћ, оно им се смејало како их је преварило. Једанпут заиста дођу вуци, а оно опет стаде викати:

– Вуци! Вуци! Помагајте, људи!

Али му сад чобани нису дошли у помоћ јер су мислили да их опет вара. Вуци му нападну овце и многе покољу. Ко једанпут слаже, други пут му се не верује.”

Путоказ

Међу понуђеним примерима пословица пронађи оне који илуструју супротне односе међу независним реченицама.

Народне изреке и изрази

Изреке су метафорички изрази, говорне формуле исказане најчешће сликом која чини део реченице. Од пословица се разликују по томе што су конкретне и не теже уопштавању. Могу изражавати особину, стање, радњу, указивати на ружно и лепо понашање људи, морал и изглед човека, пријатна и непријатна осећања итд.

ИЗРЕКА	ЗНАЧЕЊЕ
Превео га жедног преко воде.	Преварио га је, подвалио му, обмануо га.
Разговарати на равној нози.	Бити са другима једнак.
Од јутра до сутра.	стално, непрестано, без престанка
Бити на коњу.	Успети у нечему.
Пао је с коња на магарца.	Изгубио је позицију, углед, значај које је имао.
Окаљати образ.	Обрукати се, осрамотити се нечасним поступањем.
Небо високо, а земља тврда.	безизлазност
У свакој је чорби мирођија.	У све се меша и намеће се.
Млати празну сламу.	Ради нешто што је бесмислено и непотребно.
Погађа кроз прстен јабуку.	Врло је прецизан.
Потонуле су му све лађе.	Изгубио је наду и тужан је.

Радионица

Присети се шта означава појам „афоризам” из градива петог разреда (*Чишанка* за пети разред) и пронађи неке савремене афоризме који би могли личити на пословице.

Бележница

Велики број реченица, које су у некој занимљивој и важној ситуацији изговориле историјске личности, постале су изреке. Једну од најпознатијих изрека ове врсте представља реченица „Коцка је бачена!” (на латинском језику „*Alea iacta est!*”). Њу је изговорио римски војсковођа и државник Гај Јулије Цезар (100–40. године пре н.е.) када је, упркос наредби римског Сената да положи оружје, одлучио да пређе реку Рубикон (49. године пре н.е.) између Галије и Италије и тако отпочне римски грађански рат. Отуда се израз „прећи Рубикон” или „прећи преко Рубикона” употребљава када желимо да нагласимо да смо нешто чврсто одлучили, односно да смо дошли до тренутка после којег више нема враћања на старо.

Загонетке

Загонетке (гонеталице) су врста народних умотворина из најстаријих времена. Многе теме и облици загонетања познати у Европи јављају се већ у старим културама. Већина загонетки заснива се на упоређивању чињеница. Одговори могу бити апстрактни појмови, збивања у природи, време, годишња доба и календар, небеска тела, предмети, људи, животиње, биљке, храна.

• Без коре уђе, са кором изађе.	(хлеб)
• Црно, мало, на пут стало, име му је Јој!	(трн)
• У зраку бијело, кад на тле падне, жуто.	(јаје)
• Насред поља лончић ври, а ни воде ни ватре.	(мравињак)
• Иде овца преко доца, носи триста и три коца.	(јеж)
• Говори без уста и језика.	(перо за писање)
• Шарено коло ни на небу ни на земљи.	(дуга)

Питалице

Питалице су кратка прозна усмена врста састављена, попут дијалога, од питања и одговора. Представљају духовиту, сажету анегдоту с поентом у одговору. Одговор може бити смешан, подругљив, мудар и оштроуман. Јунаци су обични људи, историјске личности, а понекад и животиње.

Питали учитеља:

- Који ти је најбољи ђак?
- Онај који зна оно што зна, али зна и шта не зна.

Питао син оца:

- Шта најпре може човека изневерити?
- Око и надање.

Питали Турци Краљевића Марка:

- Кажи нам, Марко, за шта би се најрадије потурчио?
- За инат!

Питали лењивца:

- Што се тако протежеш и зијеваш?
- Уморила ме леност.

Шта не може вода однети?

- Сенку.

Брзалице

Брзалице су народни говорни изрази за забаву или вежбу. Заснивају се на звуковној или појмовној игри гласова и слогова чији је распоред тежак за изговор и скрива замку.

Миш уз пушку, миш низ пушку.
Каменчићем ћеш ме, каменчићем ћу те.
Четири чавчића на чунчићу чучећи цијучу.
Чоканчићем ћеш ме, чоканчићем ћу те.
Разрасте ли се орашчић у врчић?
Јадан ти сам кукавац, уједе ме скакавац на зло место, за палац.

Бележница

Брзалице се често употребљавају за вежбање доброг изговора. Брзина говора назива се **темпо**. Нормална брзина говора је од четири до седам слогова у секунди, а највећа 13–14 слогова у секунди (без паузе).

Бројалице

Бројалице (разбрајалице) се састоје из неколико стихова који немају посебно значење, али су распоређени тако да последња реч у последњем стиху одстрањује учесника из неке игре.

Два петла

Два се петла побише
на петлово огњиште,
Један вели: – Иш!
Други вели: – Ти жмуриш!

Једна нана

Једна нана,
друга нана,
сависија,
превисија,
сави кос,
те под нос,
турчин,
бурчин,
кафруни,
детичак,
јабучак.

Елен

Елен,
белен,
балбаделен,
жита,
гира,
окма,
локма,
златна смоква,
златна јабука,
иди с њом напоље!

Радионица

Покушај да пронађеш бројалицу на неком страном језику. Помоћ можеш потражити од библиотекара или наставника страног језика у својој школи.

Вук Стефановић Караџић

Живот и обичаји народа српскога - Обичаји о различнијем празницима

Вук Стефановић Караџић описао је многе обичаје који се обављају поводом важних животних догађаја, као и поводом различитих празника. Ђурђевдан је хришћански празник и једна од најраспрострањенијих крсних слава у српском народу. За Ђурђевдан су везани бројни обичаји, а посвећена му је и посебна врста народних лирских песама које се зову ђурђевске песме.

Ђурђевдан

На Ђурђевдан ујутру, прије сунца, почиње се први пут купати; мушкарци се понајвише купају у потоку, а жене и дјевојке донесу увече кући омаје (тј. воде с кола воденичнога, да се од њих свако зло и неваљалштина отресе и отпадне, као омаја од кола) и метну у њу свакојака биља, а особито селена, те преноћи, па се ујутро њом купају у градини код селена и код осталог цвијећа. Прије Ђурђевдане не ваља селена брати или мирисати, а на Ђурђевдан свако узме по један стручак те омирише и задјене за појас, или (дјевојке и младе) за ђердан. А гдјекоји се ваљају по зеленој пшеници.

Многи Срби, особито к истоку, прије Ђурђевдане не једу јагњећега меса, а на Ђурђевдан сваки гледа да закоље јагње. Приповиједа се да овај обичај и Турци држе. Око Тимока сваки домаћин дотјера на Ђурђевдан к цркви по мушко јагње, и ондје му на сваки рог прилијепи по воштану свијећицу, па поп послије летурђије изиђе међу јагањце, којима се онда свијеће на розима запале, те им чита молитву, и благослови их (да се кољу и једу); други дан зађе поп с ђаком од куће до куће те купи коже од онијех јагањаца, које њему припадају као плата за молитву и за благослов. [...] Гдјекоји на Ђурђевдан избаце пушке преко стоке, да би им стока напредовала. У Боци се састану по три дјевојке које су већ за удају, па на Ђурђевдан рано отиду на воду, носећи једна у руци проса, а друга у њедрима грабову гранчицу, па једна од ове двије запита ону трећу: „Куда ћеш?” А она одговара: „Идем на воду, да воде и мене и тебе и ту што

гледа про тебе”. Потом упита ону што има грабову гранчицу шта јој је у њедрима, а она јој одговара: „Граб, да грабе и мене и тебе и ту што гледа про тебе”. У Хрватској око Карловца дјевојке хришћанске по селима уочи Ђурђевдане а у вароши на Ђурђевдан ујутру *ладају*, тј. накићене вјенцима иду од куће до куће те пјевају. На Ђурђевдан не ваља спавати (да не боли глава); ако ли ко спава, а он треба на Марковдан (25. април) да одспава на оном истом мјесту. Колико недјеља прије Ђурђевдане загрми, по онолико

градина – башта, врт

ђердан – огрлица од перли

летурђија – литургија

избацили пушке –
пуцати из пушке

грабова гранчица –
гранчица листопадног дрвета

грош – ковани новац од никла који вреди 20 пара

ока – стара мера за тежину и износи 1,28 килограма

гроша кажу гдјекоји у Србији да ће бити товар жита оне године (или, како су сад грошеви спали, ваљало би мјесто недјеља узети дане, или мјесто гроша паре, па мјесто сто ока рећи једна ока, или још како друкчије).

Бележница

И као што је свака хришћанска црква посвећена једном светитељу, кога слави као свог заштитника, тако се и српске породице стављају под окриље једног светитеља, који постаје крсно име – слава те куће. Слава је и нарочито обележје српског народа. Тог дана чланови породице прослављају успомену на хришћанског светитеља кога поштују као свог заштитника и кога моле да пред Господом буде њихов заступник и тумач њихових молитви.

Свет занимљивости

Ђурђевдан је хришћански празник који се прославља 6. маја (23. априла по старом календару), чиме се обележава успомена на Светог Ђорђа. Прослављају га и католици и православци, свако по свом календару, као Дан Светог Георгија. Ђурђевдан се сматра границом између зиме и лета, то је празник везан за здравље укућана, удају и женидбу младих из куће, плодност стоке и добре усева. Као персонификовано пролећно божанство, Свети Ђорђе према песмама отапа лед, доноси здравље, игру, весеље, пуни ливаде цвећем, њиве класјем, поља јагањцима. Црква на тај дан обележава погубљење Светог Георгија, које се десило 23. априла 303. године. Свети Ђорђе је хришћански мученик, рођен у Кападокији (у Малој Азији). Појављује се и у предањима као ослободилац од змајева и других чудовишта која живе у језерима. Ови мотиви из предања повезали су се са мотивом бајке о јунаку који спасава девојку од аждаје, па је настао низ песама и приповедака у којима је главни лик Свети Ђорђе.

(Према енциклопедијском речнику *Словенска митологија*)

Представљамо ти...

Вук Стефановић Караџић

- Рођен је 1787. године у селу Тршићу надомак Лознице.
- Учествовао је у Првом српском устанку као писар, а након слома устанка преселио се у Беч 1813. године.
- Био је реформатор српског језика, сакупљач народних песама, етнограф, историограф и писац првог речника српског језика.
- Вуковим реформама народни језик је постао књижевни и тако потиснуо славеносрпски језик, који је у то време био језик образованих људи.
- Умро је 1864. године у Бечу.

На крају поглавља

НАРОДНЕ ПРИПОВЕТКЕ	
ВРСТА И ПРИМЕРИ	ОПИС ВРСТЕ
БАЈКА („Аждаја и царев син”, „Усуд”, „Баш Челик”, „Биберче”, „Чардак ни на небу ни на земљи”, „Златна јабука и девет пауница”, „Немушти језик”...)	То су приповетке фантастичне садржине које је Вук Стефановић Караџић одредио као „женске приповјетке” у којима се приповеда о „ономе што не може бити”. Говоре о чудесним авантурама јунака који уз помоћ помагача чини све да савлада препреке и противнике да би добро могло да победи зло, истина лаж а правда неправду.
НОВЕЛА („Све, све, али занат”, „Дјевојка цара надмудрила”, „Еро с онога свијета”...)	У овој врсти приповедака нема фантастичних догађаја. Вук Стефановић Караџић их је назвао „мушким” приповеткама јер се у њима приповеда „оно што би се могло догодити”. По структури су блиске бајкама, али су краће и у њима се приказују догађаји који су се стварно могли десити, често кроз низ занимљивих и шалвих обрта.
БАСНА („Гавран и лисица”, „Лисица и лав”, „Коњ и магарац”...)	То су кратке приче у којима се говори о једном догађају. Имају мали број ликова и то су најчешће животиње, биљке, предмети и људи. Дијалог је слабо развијен и постоји једна јасна порука. Иако могу бити шаливе, хумор није њихова основна особина.
ПРИЧА О ЖИВОТИЊАМА („Међед, свиња, лисица”, „Лисица се осветила вуку”, „Мачкова женидба”...)	У овој врсти приповетке говори се о више догађаја који се нижу по одређеном редоследу. Прича о животињама дужа је од басне и има више ликова. Ти ликови су најчешће животиње, а ретко кад се као лик појављује човек. Дијалог је веома развијен и важан. У овом типу приче има пуно шалвих елемената.
ЛЕГЕНДАРНА ПРИЧА („Свети Сава и ђаво”, „Свети Сава и сељак без среће”...)	То је прича религиозно-фантастичне садржине. У њој се најчешће приповеда о сусрету човека са хришћанским вишим силама (Богом, свецима, анђелима...) и њиховим представницима на земљи (свештеник, монах, пустињак...), али и о победи хришћанских сила над злом (сусрет обичног човека, калуђера или свеца са ђаволом). Бајкама су сличне по елементима фантастике и натприродним ситуацијама, а легендама по поукама. Будући да је њихов циљ и да забаве, у њима има хумора.
ШАЉИВА НАРОДНА ПРИЧА („Свијету се не може угодити”, „Еро и кадија”, „Двије лијенштине”...)	То је веома кратка и једноставна прича која често приказује само један догађај из свакодневног живота људи. Догађаји се не препричавају већ се приказују кроз дијалог ликова. Радња се развија кроз низ неочекиваних, хумористичких обрта у радњи.
АНЕГДОТА (анегдоте из живота војда Карађорђа, кнеза Милоша Обреновића...)	То је кратка прича из живота у којој се на једноставан и реалистичан начин приповеда о једном догађају. Време и простор дешавања најчешће су прецизно одређени. Може имати хумористичких елемената.

Источници живота

Свети Сава у књижевности

Сјиси Свејої Саве (избор)

Свети Сава, *Житије Свејої Симеуна* (одломак)

Свети Сава, *Посланица Свејої Саве ијуману Сјиридону*

Свети Сава у народној књижевности (избор)

Народна епска песма *Свеци на слави*

Народне приче о Светом Сави (избор)

Свеји Сава и ђаво

Свеји Сава и сељак без среће

Свеји Сава блајосиља йчелу

Свеји Сава као лекар

Свеји Сава и браћа која се деле

Савине верије

Народна предања о Светом Сави (избор)

Свети Сава у ауторској књижевности (избор)

Васко Попа, *Свеји Сава*

Доситеј Обрадовић, *Живої и йрикљученија* (одломак)

Милан Ракић, *Симонида*

Васко Попа, *Манасија*

Миодраг Павловић, *Свејојорски дани и ноћи* (избор)

Кључне речи: просветитељи; Свети Сава; Доситеј Обрадовић; посланица; житије; аутобиографија; легендарна прича; народни језик; рефлексивна песма; родољубива песма; песма у прози

Свети Сава у књижевности

Списи Светог Саве

(избор)

„О Сави Немањићу – Светом Сави – може се говорити као о оснивачу самосталне српске цркве и њеном првом архиепископу, ктитору неколико манастира и организатору њиховог духовног живота и поретка, законодавцу у области црквеног и грађанског права, дипломати, првом српском ходочаснику у света места, првом правом књижевнику. [...]

Свој књижевни рад Сава је започео у Хиландару. [...] У Хиландару је, по свој прилици, започео да пише житије и службу Светом Симеону.”

(Љиљана Јухас Георгиевски, *Књижевни рад Светиої Саве*, одломак)

Свети Сава

Житије Светог Симеона (Немање)

(одломак)

Пред тобом је одломак из највероватније првог житија у српској средњовековној књижевности, које је 1208. године, под насловом *Житије Светиої Симеона (Немање)*, написао Свети Сава као прву главу *Синуденичкої ѿиийика*. У овом делу он је приказао духовни живот свога оца, и то од тренутка када се као Стефан Немања испред Цркве Светог Петра у Расу одрекао престола, преко живота као монаха Симеона на Светој Гори, упокојења у Хиландару, преноса светитељевих моштију у Србију и чуда која су потврдила његов светачки ореол. Сазнај шта је, предосећајући да ће умрети, отац поручио сину.

[VIII]

типик – правилник за вршење православног богослужења; прописи којима се уређује живот монаха у манастиру

источник – извор

исходиште – полазиште; излаз

веђа – обрва

развраћен – поништен, погрешан

карање – прекор; грдња

У 7. дан месеца фебруара поче часна старост његова нешто мало слабити. И ту одмах блажени старац господин Симеон позва мене недостојнога и у сваком погледу умањенога, и поче ми са тихошћу говорити свете и часне и слатке речи:

– Чедо моје слатко и утехо старости моје, „сине, слушај моје речи, приклони ухо своје ка мојим речима и нека не пресакну источници живота твога, сачувај их у своме срцу. Јер су живот свима који их налазе. Сваким чувањем чувај срце своје, јер од њих су исходишта живота. Уклони од себе оштра уста и увредљиве усне далеко од себе одбаци. Очи твоје нека право гледају и веђе

твоје да мигом указују на оно што је праведно. Право ходи ногама својим и исправљај путеве своје. Не скрећи ни десно ни лево, јер путеве који су десно зна Бог, а они с лева су развраћени. А ти учи оно што је право, а хоћење твоје у миру да буде. Сине,

обличавати –
разоткривати;
указивати на нешто

премудрост – божја
мудрост; мудрост
дата од бога

блажен – спокојан,
миран, дотакнут
Божијом руком

муж – човек;
мушкарац

бојазан – страх

пази на моју премудрост, ка мојим речима прилажи твоје ухо, да сачуваш моју мисао добру, а осећај усана мојих казујем ти”.¹ „Чувај, сине, закон оца твога, не одбаци карања матере твоје”.² „Сине мој, послушај ме сада и бићеш блажен, јер блажен је муж који ме послуша и човек који сачува путеве моје. Не мешај се са безумнима. Тражи премудрости, да поживиш. Исправи сведочанства у разум. Јер онај који кори зле примиће себи досаду, а онај који обличава нечастивога, порећи ће себе. Не обличавај зле, да те не омрзне. Обличавај премудрога, и заволеће те. Укажи премудроме на кривицу и биће мудрији, а праведнику поуку и наставиће да је прима. Почетак премудрости је бојазан Господња и савет светих је разум, а разумевати закон добра је мисао. Јер оваквим добрим обичајем много ћеш поживети и продужиће ти се године живота.”³

(Превео са српскословенског Лазар Мирковић, а редиговао Димитрије Богдановић)

Пренос мошћију Свѣтої Симеона, фреска из манастира Сопоћани

¹ Текст под знацима навода је библијски цитат из *Прича Соломонових* (4, 20–25) из Старог завета.

² Ова реченица је библијски цитат из *Прича Соломонових* (1, 8) из Старог завета.

³ Текст под знацима навода је библијски цитат из *Прича Соломонових* (8, 32–34 и 9, 6–11) из Старог завета.

Трагом речи

1. Наведи централни догађај о којем говори овај одломак. Одреди када се тај догађај одиграо. Именуј ликове који у њему учествују.
2. Одреди основни **облик приповедања** у наведеном одломку из житија. Како се назива облик говора монаха Симеона? Размисли шта се постиже тиме што монах Сава ништа не говори, већ само слуша очеве речи. Издвој речи које илуструју однос монаха Симеона према сину, монаху Сави.
3. Наведи савете које отац упућује сину. Издвој онај који је према твом мишљењу најважнији. Какав пут треба да следи монах Сава? Шта никако не сме да заборави?
4. Пронађи у тексту део који показује Савин лични однос према очевим речима. Шта се тим Савиним речима наглашава? Једна од кључних поука монаха Симеона односи се на премудрост. Пажљиво прочитај последњих девет реченица одломка и на основу њих одреди шта је премудрост по Симеоновом мишљењу.

Свет занимљивости

Лик Светог Симеона један је од највише сликаних ликова на фрескама српских манастира. Како у првобитном стању није сачувана ниједна од оних фреска које су настале за време живота оца Светог Саве, као највернији приказ његовог лика узима се фреска из Манастира Милешева. Упркос томе што је оштећена (преполовљена), ова фреска показује начин на који је на српским фрескама најчешће представљан Свети Симеон. То је старац – монах, дуге седе браде и изразитих плавих очију, истакнутих јагодица, издуженог лица, аскетског продуховљеног израза и скрушене појаве. Одело му је врло скромно, без украса и назнака некадашње владарске позиције, са препознатљивим црним огртачем с капуљачом.

Свети Симеон,
фреска из манастира Милешева

Појмовник

Житије је посебна врста биографије која је негована у религиозној литератури многих народа. У српској средњовековној књижевности оно представља живот неког светитеља који је светачки ореол задобио својим мученичким животом или високоморалним владањем и узвишеним подвизима. Житија могу бити и животописи владара и црквених личности који су беспрекорно служили и Богу и народу, па су их након смрти прогласили за свеце.

Бележница

„У Библији гледати надесно (Псалам 142, 5) значи гледати на страну заштитникову; то је његово место; током Последњег суда то ће бити место изабраних, док ће проклети поћи на лево; лево је смер пакла, десно раја.”

(А. Гербран, Ж. Шевалије, *Речник симбола*, одломак)

Представљамо ти...

Свети Сава

- Рођен је око 1175. године као најмлађе дете великог жупана Стефана Немање и Ане.
- Око 1191. добија на управу хумску област, али тај положај напушта да би побегао у Свету Гору.
- Постригао се у руском манастиру Пантелејмону на Светој Гори, а замонашио у грчком манастиру Ватопеду. Тада је уместо световног имена Растко узео духовно име Сава.
- Након што се 1196. повукао са власти и замонашио, Стефан Немања, то јест монах Симеон, придружио се сину на Светој Гори. Отац и син су подигли Манастир Хиландар.
- Зарад организације црквеног живота, Свети Сава је урадио више дела (*Карејски ѿийик, Хиландарски ѿийик, Сѿуденички ѿийик...*), а посебно место припада зборнику црквених и грађанских законика који се зове *Номоканон* (*Крмчија, Закономравило*).
- Године 1219. постављен је за првог српског архиепископа, а српска црква је истовремено стекла своју самосталност (аутокефалност).
- Ходочастио је по бројним светим местима (Свете земље, Египат, Синај...).
- Он је и наш први књижевник (*Жиѿије Свейої Симеона, Служба Свейом Симеону*).
- По повратку из Јерусалима свраћа у Бугарску, у град Трново, у којем 27. јануара 1235. умире након краће болести. Вероватно две године касније, његово тело је пренето у Манастир Милешеву. Године 1594. Савине мошти Турци су спалили на Врачару, у Београду.

Посланица Светог Саве игуману Спиридону

Посланица Светог Саве студеничком игуману Спиридону представља последње познато дело нашег првог просветитеља. Сматра се да је настала 1234. године, непосредно након његовог другог доласка у Јерусалим. Читајући је, размишљај о детаљима који говоре о животу Светог Саве.

Студеница – задужбина Стефана Немање

благодат – божји благослов

превазљубљени – највољенији

јеромонах – свештеник

игуман – манастирски старешина

лавра – већи православни манастир који је центар црквене власти за одређену област

архимандрит – један од највиших монашких чинова у црквеној власти

божанствено стадо – овде: српски народ

свети град – Јерусалим

удеоничар – судеоник; онај који има удела у нечему

Благодат вам мир од Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа!
У Господу Богу превазљубљени мој божаствени сине,
јеромонаше Спиридоне, игумане велике лавре светог Симеуна,
архимандрите!

Мада сам и грешан, Спаса мојега молим да сачуван будеш
душом и телом и све божанствено стадо.

Ако хоћете да знате о мени грешном, то с милошћу Божјом и
светом вашом молитвом здраво и весело дођосмо до светог и
божанственог града.

Поклонисмо се пресветоме и божаственом гробу и светим
његовим местима. Најпре уредисмо за ваше спомињање у светих,
потом обиђосмо света места. Кад све ово свршисмо, тада се,
пошто нас стиже путни труд, сви разболесмо, и остављамо на
Божје расуђење живот наш и смрт нашу, и ко од нас буде жив
к вама нека се врати, а кога смрт потребује, молитва ваша нека
остане с њим.

А ти, човече равне душе, владико мој, познаниче мој, који се
заједно насладисмо у дому Божјем, чедо моје слатко, Спиридоне, моли
Бога за нас, не бих ли твојим молитвама проштење грехова добио.
Мир божаствени нека ти буде, мир и дому твоме божаственом, мир и
свима онима који су тамо и који работају дому светог Симеона, мир
и свима игуманима, удеоничарима твојим, и поклоњење им чиним
кроза те, чедо своје. Мир Божји нека се излије у срца ваша, и онога
који вас благосиља благосиљам, а оне који вам зло чине проклињем,
да не буде на њима милост Божја, ни на домовима њиховим, ни моја
молитва, и да погину као безумни Арије.

А благодат Господа нашег Исуса Христа и љубав Бога Оца и
заједница Светог Духа нека буде свагда са свима вама, амин!

божанствени гроб – гроб Исуса Христа

уредисмо за ваше спомињање у светих – мисли се на давање прилога за спомињање њихових имена у молитвама

путни труд – напор од путовања; умор од пута

расуђење – одлука

кога смрт потребује – кога смрт хоће, тражи

човек равне душе – безгрешан човек

проштење – опроштај

работати – радити

удеоничар – сарадник

кроза те – преко тебе, кроз тебе

безумни Арије – мисли се на првог отпадника од хришћанске цркве (јеретика), човека који није поштовао религиозно учење и црквене ставове

свагда – увек

амин – заиста јесте, нека буде тако

архиепископ – поглавар православне цркве која је самостална

носити на спомен – носити за успомену

вазда – увек

убрусац – украсна ланена или свилена широка трака налик на шал или дугачки пешкир која служи за украшавање икона и олтарског дела у цркви

камичак – камен

укрепити – оснажити

Александрија – град у Египту

патријарх – врховни поглавар неке православне цркве

Синајска гора – планина која се налази на Синајском полуострву у Египту

саблазнити – чинити грешна дела и имати грешне мисли и наводити друге на грех

Писа милошћу Божјом први архиепископ све Српске земље, Сава грешни.

И ево што се у овом месту нађе, на благослов дајем ти крстић, да ми га носиш на спомен, и појасић, јер сам га полагао на гроб. С тим крстићем да се молиш, носи ми га вазда о врату, макар да имаш и другу иконицу, но њега вазда носи. А појасићем се опаши, да је вазда о бедрима твојима, јер сам га полагао на гроб, крстић и појасић. И такву сам молитву створио, да би дао Бог да би се тако сваки хришћанин молио за мене. И дајем ти убрусац, што су ми овде даровали, а ја га теби дарујем, да ти буде на благослов душе и тела. И камичак, што сам га нашао, да ти буде на многе потребе, и да га носиш при себи.

И моли се за нас, служитељу Христов, да нас Бог укрепи и сачува, да бисмо опет к вама дошли.

И ако ми Бог да и малу моћ, ићи ћу у Александрију к патријарху, да се поклоним светоме Марку. И отуда ћу у Синајску гору; и када се вратим, ако будем у животу и Бог даде, до пролећа ћу бити код Вас.

Чувај се, чедо моје слатко, да не изиђеш из неког мог завета. Да, ако човек и цео свет добије, а душу своју изгуби, која је корист¹? Ако је поп грешан, али молитва његова није грешна, и његова веза је сила од вишње благодати. Да, ако ће се ко саблазнити, но ти се не саблазни јер доћи ће Господ и неће закаснити, и да чујеш онај глас: „Добри и верни слуго, у малом веран, над многим поставићу те; уђи у радост Господа свога!”²

Сава, први архиепископ

(Превео са српскословенског језика Лазар Мирковић,
а редиговао Димитрије Богдановић)

¹ Наведена реченица је библијски цитат из Јеванђеља по Матеју (16, 26) и Јеванђеља по Марку (8,36) из Новог завета.

² Наведена реченица је библијски цитат из Јеванђеља по Матеју (25, 21) из Новог завета.

Трагом речи

1. Наведи пошиљаоца и примаоца овог писма. Одакле писмо стиже? У које место је упућено? О чему оно говори?
2. На основу података који се наводе у писму, подели композицију овог писма на две целине. Која реченица представља границу између првог и другог дела писма игуману Спиридону? Уочи целине у првом делу писма које су церемонијалног и општег карактера. Издвој из првог дела податке који говоре о догађајима из Савиног живота.
3. Колико пута се Свети Сава потписао у овом писму? Размисли на који начин потпис Светог Саве упућује на природу онога што је написао. Међу понуђеним речима пронађи оне које се односе на други део Савиног писма игуману Спиридону: **емоционалност; дарови; непосредност; церемонијалност; планови; клетва; повратак у Србију; безосећајност; поука; благослов**. Свој избор илуструј примерима из текста писма. Који облик речи Свети Сава користи када именује своје поклоне? Шта тиме жели да нагласи? Шта нам наведени поклони говоре о односу Светог Саве према игуману Спиридону?
4. Анализирај садржај поука које Свети Сава упућује игуману Спиридону. Којим библијским цитатом се наглашава значај свештеничке молитве? Зашто није важно уколико добијемо цео свет, а изгубимо душу? Присети се стихова из наших народних епских песама који говоре о важности чисте душе и небеског царства.

Појмовник

Посланица је жанр заснован у античкој књижевности, где се називала **епистолом**. У византијској литератури она се пише по тачно утврђеним правилима, међу којима су сажетост, јасноћа и лепота. У њима се често расправља о некој теми и наводе изреке мудраца и пословице. Она се разликује од обичног писма и зато треба водити рачуна када се неко дело одређује као посланица. Ако имамо на уму строга правила писања посланице, онда у старој српској књижевности немамо много примера књижевних посланица. И Савино писмо игуману Спиридону, строго узев, не приближава се много жанру књижевне посланице већ је ближе неком правом и веома личном писму. Одличан пример праве књижевне посланице је *Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића (1409) која је тематски одређена речју „љубав”.

(Према: Ђорђе Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*)

Свети Сава у народној књижевности

(избор)

У српској народној традицији посебно место припада лику Светог Саве. Током векова број песама, легендарних прича, предања нарастао је пратећи један посебан облик поштовања лика и дела првог српског просветитеља, тако да данас говоримо о култу Светог Саве. Поред прославе крсног имена (крсне славе) и култа Видовдана, овај култ је једно од три основна obeљежја српске традиционалне културе. На следећим страницама *Чишанке* прочитаћеш народну песму, легендарне приче и предања чији је главни јунак управо Свети Сава.

Свечи на слави

џеферли ђемер –
мушки појас са
преградама за новац;
свод

синија – велика
бакарна тепсија

пиво – пиће

једиво – јело

отрати – обрисати

софра – трпеза; сто за
ручавање

Славу слави Немањићу Саво,
У прољеће светитеља Ђорђа.
Три му славе, код три манастира,
И четврта код бијела двора.
У двору су краљи и цареви,
Испред двора многа сиротиња,
Посједали за пуне синије.
Кад је било око полу дана,
Ал' ето ти три добра јунака,
Све у сребру и у чисту злату;
У једног је брада до појаса,
У другог су џеферли ђемери,
У трећег су азбевали златни.
Свој господи божју помоћ вичу.
Сва господа Бога прихватила.
Хитро лети Немањићу Саво,
Па их сједа за пуне синије.
Ту два ћуте трећи проговара:
„Ми нећемо пива ни једива,
Него само 'лађане водице
И три крпе платна бијелога,
Да уморно лице отаремо”.

Ту је Саво хитро полетио,
Три пехара воде набавио
И три нове бијеле мараме.
Згледаше се три добра јунака,
Те од земље на ноге скочише,
Па пехаре на софру турише,
О мараме лице утираше.
Од воде се вино претворило,
На марами три лика осташе.
У руке их Сави додадоше,
И одоше из бијела двора.
То не били са земље јунаци,
Већ то била до три светитеља.
У кога је брада до појаса,
То је био светац Николаја.
У кога су џеферли ђемери,
То је био Свети Арханђеле.
У кога су азбевали златни,
То је био светитељу Ђорђе.
Походише славу Немањића,
Три светачка оставише лика.

Радионица

Уз помоћ наставника пронађи легенде о томе како је Свети Ђорђе помогао Стефану Немањи и зашто је отац Светог Саве подигао Манастир Ђурђеве ступове.

Народне приче о Светом Сави

(избор урађен према збирци Владимира Ђоровића, *Свети Сава у народном предању*)

Свети Сава и ђаво

шћети – хтети

баштованлук – узгој биљака и поврћа у башти

мршава земља – неродна земља

ортак – партнер, сарадник у послу

мрки лук – црни лук

чвонта – лоптаста израслина, испупчење

цимина – врежа, сплет грана и лишћа код поврћа

трап – рупа у земљи, изнутра обложена дрвеним даскама, која служи за чување намирница током зиме

шеница – пшеница

густиж – густиш, густа течност

арата – весеље

цибра – оно што остане након што се испече ракија

Пошао Свети Сава преко једне планине, па сrete ђавола. Кад га ђаво угледа, уплаши се и шћедне да побјегне, али не могне, па се сада сретну на путу. Свети Сава рекне ђаволу:

– Помози бог!

А овај одговори: – Није ти за тим стало.

– Како си? – рече Свети Сава – а ђаво му одговори:

– Шта је теби брига како сам?

– Куда хоћеш? – упита га Свети Сава – а овај одговори: – Ни за тим ти није стало.

– Шта би радио? – рече Свети Сава – а овај му одговори:

– Радио бих баштованлук, кад бих имао мршаве земље и таквог ортака.

Онда Свети Сава каже ђаволу:

– Чујеш, побратиме, баш ако хоћеш да радиш баштованлук, ево сам ти ја ортак, но да се договоримо, како ћемо и шта најпре радити и сијати и ко ће сјеме набављати.

А ђаво му одговори:

– Вала, ако ме и мрзи с тобом радити, и опет ти се покорити нећу, али само хоћу да начиним уговор, па да отпочнемо радити.

Сад се договоре да посаде најприје мрки лук; ово и учине. Кад лук почне да расте, дошао би ђаво па гледао како су лијепа и добра перја у лука, а не гледаше шта је у земљи. Кад лук у највећој снази буде, онда Свети Сава позове ђавола, те дођоше. Е рече сад Свети Сава ђаволу:

– Пола је моје, а пола твоје, па бирај сам које волиш.

Видећи ђаво силна пера у лука, превари се и узме оно што је на земљи, а Свети Сава узме оно што је у земљи. Кад лук стане зрети, долажаше ђаво почесто да га обиђе, али му не бијаше мило кад виде да пера труну и суше се. Лук сазри, пера сва увену, а Свети Сава повади лук и однесе га.

Ово ђавола врло ожалости, па се ријешити те још један уговор са Светијем Савом учини, да посију и посаде купус, па ђаво рече:

– Ја ћу оно што је у земљи, а ти оно што је на земљи.

И тако буде. Купус, мој брате, посаде и овај све растијаше више и развијаше свој лист, док се и главице укажу. Видећи ово ђаво мишљаше:

– Кад је оволика чвонта на земљи, то колика мора бити у земљи! – па се врло радоваше. Кад у јесен буде, Свети Сава дође те купус посијече, а ђаволу остави корење. Мало затијем ево ти и ђавола! Ту су гајде, ту су свирале, хука, бука, пјесма и арата

велика. Па чим један корен извади и види да нема ништа, пренемогне се од муке, па онда умоли Светога Саву те још један уговор начине, да посију кромпире, па онда што је у земљи, то нека буде Светога Саве, а што је на земљи, то да њему остане.

Овако и учине. Посију кромпире. Кромпири изникну, укаже се најприје цимина, па онда цвијет, а за овијем бобе. Видећи ово, ђаво стане се смијати и Светом Сави пркосити. Но, кад буде у јесен, онда цимина опадне и иструне, а Свети Сава повади кромпире па у трап.

Надимаше се ђаво да пукне од зла видећи овако себе преварена, кајаше се што је са попом имао посла, па опет умоли Светога Саву те посију 'шеницу и уговоре: што је на земљи, нека буде Светога Саве, а што је у земљи, то да буде ђаволу.

Кад 'шеница порасте и укласа, а ђаво дође над оградом па гледаше колико је израсла и говораше:

– Из малог зрна нарасте оволика стабљика!

Кад буде у јесен, онда Свети Сава позове жетеоце, те 'шеницу пожње, а ђаволу стрн. Сад ђаво стане плакати, па од љутине рече:

– Вала, попе, баш хоћу још с тобом да посадим виноград, па шта буде, и ако ме још и овђе превариш, онда од нашега ортаклука нема ништа.

И тако посаде виноград. Кад виноград треће године роди и покаже се врло лијепо грозђе, онда се састану да опет бирају шта који воли.

Сад Свети Сава упита ђавола:

– Што волиш, ортаче, или чорбу или густижу?

А ђаво одговори:

– Вала, ја ћу густижу, а теби цаба чорба.

Кад виноград сазри, онда Свети Сава обере грозђе, метне у кацу, па после источи вино, а ђаволу остане цибра. Сад се, мој брате, домисли ђаво те у цибру наспе воду, начини казан и препече ракију, а Свети Сава тек њему, па му рече:

– Шта је то, ортаче? А овај му одговори:

– Печем ракију, побратиме!

Онда Свети Сава рекне:

– Дајде, ортаче, да видим, ваља ли.

А овај му натоочи у чашу. Сад Свети Сава сркне једном, другом, па трећи пут благослови и прекрсти се, а ђаво побегне и рече:

– Вала, баш то је стару лијек, а младоме бијес! – па тако ишчезне и више га никако нема тамо гдје чује да је поп.

Трагом речи

1. Препричај легендарну причу *Свети Сава и ђаво*. Опиши сусрет ђавола и Светог Саве. Зашто ђаво прихвата да ради заједно са Светим Савом? Колико пута њих двојица склапају ортаклук? Како ђаво пролази у тим пословима?
2. Међу наведеним речима пронађи оне које се односе на лик Светог Саве у овој народној причи: **похлепан**; **мудар**; **смирен**; **подругљив**; **прзница**; **уплашен**. Ко увек први бира шта ће му припасти од рода биљака? Шта тиме постиже Свети Сава? Ко тражи да се уговор поново склопи и због чега? До које поуке долази ђаво на крају приче?
3. Имајући на уму да је ђаво изабрао да пече ракију, објасни погубно дејство тог пића. Наведи елементе из свакодневног живота који се у овој причи појављују. Које поруке народни приповедач шаље смештајући причу о Светом Сави и преваранту ђаволу у обичан живот? Наведи примере хумора у овој причи. Размисли чему доприноси шаљиви тон у приповедању.

Појмовник

Легендарна прича је посебна врста усмене прозе која има религиозно-фантастичну садржину. У њој се најчешће приповеда о проверавању човековог морала и вере у Бога, и то кроз сусрет човека са хришћанским вишим силама (Богом, свецима, анђелима...) и њиховим представницима на земљи (свештеник, монах, пустињак...), али и о победи хришћанских сила над злом (сусрет обичног човека, калуђера или свеца са ђаволом). У овом другом тематском кругу наших легендарних прича, најчешћи бранитељ хришћанске вере, поред Бога, јесте Свети Сава, који у разним ситуацијама надмудри и победи ђавола. У легендарним причама ђаво је најчешће представљен као преварант који покушава да надмудри Бога или Светог Саву, али на крају сам бива преварен. То се каткад илуструје једним догађајем, а некада постоји више догађаја који доводе до исте ситуације: преварант бива надмудрен.

По елементима фантастике и натприродним ситуацијама, легендарне приче се приближавају бајкама. Легендама су блиске по својим поукама. Но, њихов циљ је и да забаве, па зато у њима има доста хумористичких елемената.

(Према: Снежана Самарџија, *Облици усмене прозе*)

Свети Сава и сељак без среће

врднути –
померити

**претурити преко
главе** – доживети
много лепих и
ружних ствари
у животу; имати
искуства

махнит – луд;
безуман

Био неки богат сељак без среће, па пошао у свет да је тражи. На путу сретне једног старца седе браде до појаса, па га упита: „Знаш ли, старино, да ми кажеш, где је моја срећа?” – „У раду”, одговори му старац. Сељак се не задовољи овим одговором већ пође даље. Опет сретне на путу другог старца седе браде до појаса, па га упита: „Знаш ли, старино, да ми кажеш где је моја срећа?” – „У реду”, одговори му старац. Сељак се не задовољи ни овим одговором, већ пође даље. Мало затим сретне на путу трећег старца седе браде до појаса, па и њега упита: где му је срећа. А он му одговори да је она у поштењу. Врдне сељак главом, па се намргоди и пође даље.

Није био одмакао ни за један пушкет, а он опет сретне једног старца седе браде, па и њега упита за срећу; а он му одговори да је у добром здрављу. Не задовољи се сељак ни оваквим одговором, већ настави пут. За мало па опет сретне једнога старца, те и њега упита за срећу; а овај му рекне да је срећа у мирном, лепом и задовољном животу.

Сељак је очекивао да му ови старци покажу место где се његова срећа налази, а они му одговарају нешто сасвим десето. Зато науми да продужи пут даље. Путујући тако, сретне опет једног старца седе косе и браде, па га упита за срећу, а он му одговори да се она налази у умерености и чистоти. Овај ни за то није хтео да чује, већ пође даље. Најзад сретне једног калуђера, с великом седом косом и брадом и светитељским лицем (а то је био Свети Сава), те и њега упита: „Часни оче, ја сам човек без среће, па ево где пођох у свет да је потражим, но те молим да ми кажеш: где је могу наћи?” – „Наћи ћеш је у себи самом”, одговори му Свети Сава. „Ако си паметан, ти си и срећан, а ако си луд, ти си и без среће. Ако си паметан, ти ћеш слушати савете, опомене и поуке паметних људи, који су много којешта претурили преко главе; а ако си без памети, нећеш никога слушати и бићеш без среће.”

У калуђера је сељак имао велику наду да ће му бар рећи где му је срећа. Али када му и он овако одговори, одлучи да даље не путује, него да се врати кући, па да послуша савете овога калуђера и оних стараца, који му одговараху где је срећа. Кад је дошао кући, он је у њој увео рад, ред и поштење, пазио на здравље, миран, леп и задовољан живот и умереност и чистоту. После овога све му се окренуло набоље. Кућа му је пропевала. Чељад му је била весела, стока напредна, имање родно, он задовољан и срећан. Зато је више пута говорио: „Е, људи, ко би то мислио, и ко би се томе надао, да је срећа била у мени, у мојој памети и мојим рукама! А ја пошао по свету, као махнит, да је тражим, од немила до недрага, и да је нађем. Хвала оном духовнику што ме поучи и врати. Да не беше њега, ја бих пропао тражећи срећу, и никада је не бих нашао.”

Свети Сава благосиља пчелу

сврнути – свратити;
навратити

гола – голоотиња,
сиротиња; просјак

механа – гостионица

учинити се
невјешт – правити
се да нешто не
примећујеш

сјет – савет

мазлун – луд; наиван

Свети Сава се највише налазио на мјестима гдје је видио да се свијет скупља да би га на окупу поучио божанским стварима и добрим дјелима. Сјем тога, хтио је да види и чује људске разговоре, како суде и пресуђују о неким стварима. Тако ти се једне нећеље сврне Свети Сава и у механу, обучен по просјачки. „Помоз’ Бог, добри људи!” – „Бог ти помог’о, голо!” На овај подсмјех учини се Свети Сава невјешт и сједе у крају механе, па отуд послије стаде корити људе што воле више механу него цркву и што толико пију. Људи се наљутише. „Коме ти, дроњо један, сјет дајеш? Кад си тако паметан, што не даш себи сјета, да не идеш тако дроњав!” Свети Сава им мирно рече: „Е, добри људи, кад ви мене држите за мазлуна, реците ви мени, кад сте тако с вашом ракијом паметни,

која је животиња најбоља за човјека?” Они онда одговорише да је овца. „Није”, рече Свети Сава. Послије рекоше да је крава и волови, па коњ, па пас, па коза, па друге разне животиње, а Свети Сава све виче да није. Најпосле он показа једну пчелу. „Ево, ова најмања животиња, она нам је најбоља и најкориснија.” Људима то не беше право, па почеше одбијати. А Свети Сава рече: „Пчелице, пчелице, божја радилице! Да си благословена одсада па до вијека, самоме Господу Богу служила, а људима давала сласт и лијек!”

Трагом речи

1. Кога главни јунак легендарне приче *Свети Сава и сељак без среће* пита да му помогне? Шта симболички представљају старост и дуга брада? Наведи све одговоре које човек без среће добија. Зашто није задовољан ниједним добијеним одговором? Ко му даје прави одговор?
2. У којој улози се Свети Сава појављује у овим причама? Зашто људи које саветује не прихватају његове одговоре? Како се он поставља према људима које саветује?
3. Размисли о одговору који је Свети Сава дао сељаку без среће. Образложи везу између памети и среће. Шта заправо треба да уради човек без среће ако је паметан? Наведи народне пословице које могу изразити основну поруку легендарне приче *Свети Сава и сељак без среће*.
4. У нашим народним причама чест мотив је прерушавање светитеља у просјака. Шта Свети Сава постиже овим прерушавањем? Како се људи у механи односе према Светом Сави? Зашто их он критикује? Шта им својим одговорима доказује? Повежи своје размишљање са завршним деловима легендарне приче *Свети Сава и ђаво*.

Бележница

„Људи и данас верују у *слеју срећу*, зато их, ваљда, толики број игра лото, спортску прогнозу и друге 'игре на срећу'. Сви мисле: Срећа је слепа или луда, па можда и мене задеси! А заборављају притом да је срећа, додуше, слепа, али и веома ретка. Зато је боље, како наш народ каже, *уздајти се у се и у своје кљусе*, тј. у своје способности и у свој рад. Јер, опет како вели наш народ: *Свако је ковач своје среће*.”

(Милан Шипка, *Зашто се каже*, одломак)

Свети Сава као лекар

конак –
преноћиште

напрасито –
љутиито, нељубазно;
дрско

исцелити –
излечити

поради (порад) –
ради, због

Путујући по земљи Свети Сава сврати у једну кућу да преноћи. Домаћин, неки добар човек, лепо га прими. Од укућана имао је само жену, која је била веома зла. Она, по несрећи, није била код куће, кад је њен муж примио Светог Саву на конак, него је дошла мало после и почела да виче на мужа, што је примио незнаног путника. Кад је муж од ње затражио вечеру за госта, она рече: „Камен му за вечеру.” Муж се дигне и после дужег претурања нађе само једно јаје, које у врућем пепелу испече и пружи госту. После тако малене вечере муж затражи од жене постељу за госта, нашто му она напрасито одговори: „Камен му постеља.” Кад је муж молио, да му да

бар јастук под главу, пошто му не да постељу, она му као и пре, одговори: „Камен му под главу.” Гостољубиви домаћин замоли госта, да се на њега не љути, што не може од жене да га угости онако, како би требало. Ни домаћин ни жена нису знали ко је тај њихов гост.

После вечере Свети Сава легне на камене плоче поред ватре и немајући ништа друго да метне под главу, узме камен. За љубав госта и домаћин легне до њега, а жена

се сама испружи на постељу мало даље од њих. У неко доба ноћи жени се развије пупак, па да умре од болова. Тада јој се отворе очи и она у путнику позна Светог Саву. Не могући више да поднесе муке и болове, она почне молити Светог Саву, да се смилује на доброту и гостољубље њеног мужа и да је исцели. Свети Сава се смилује и она оздрави.

И данас, кад се коме развије пупак, онда нека старија жена метне средњи прст десне руке на пупак болесника, мало притисне и почне полако да обилази болесника, да завија пупак, при чему изговара ове речи као неку молитву: „Свети Саво, зави пупак! Не поради зле жене, него поради добра човека.

Камена вечера, камена постеља, камен под главу!” То се три пута понови, а пре тога постави се јаје у ватру, да се испече и да се болеснику да га поједе. После тог народ верује, да болеснику мора бити лакше.

Свети Сава и браћа која се деле

мањкавати –
црпавати

Србе Косовце нађе једне године страшна невоља. Зађе нека болештина међу њихова велика стада, те им овце стану нагло мањкавати. Они се почну молити Светом Сави да им помогне у невољи и да им сачува стада. Свети Сава прими њихову искрену молитву, обуче се у калуђерско одело и крене се са својим оцем Светим Симеоном међу Косовце.

Идући тако прођу поред два рођена брата, која су баш тада делила имање, што им је од оца остало. Свети Сава прође поред њих и не каже им ништа. То паде у очи Светом Симеону, па упита Светог Саву: „Зашто, синко, ништа не каза оној двојници, поред којих мало пре прођосмо, кад ништа рђаво не чињаху?!” Свети Сава одговори оцу: „Ти, оче, рече да они ништа рђаво не чињаху, а зар не виде да деле имање које им је од оца остало, а тиме замећу између себе свађу, мржњу, завист, пакост, те ће тако брзо осиромашити и никада више неће живети у братској слози, миру и љубави. Ето зашто их не поздравих, кад поред њих прођох.”

Путујући тако прођу поред неколико људи који су седели крај казана и пили ракију. Свети Сава прође и поред њих и ништа не проговори. „А зашто, синко, овима ништа не рече, кад људи мирно сеђаху?”, рекне Свети Симеон Светом Сави. „Ти оче, рече, да су то мирни људи, а они су најнемарнији од свих осталих које може земља да роди. Седе, беспосличе и пију отровну ракију, па се по ваздан грде, псују и бију, па после од њих имају муку и Бог и добри људи. Зато их не поздравих, кад поред њих прођох.”

Савине вериге

ћивот – светитељске мошти

манастир Милица – Ђоровић бележи да је то „необичнији, у Сарајеву забележени, назив за Милешево.”

целивати – пољубити

вериге – ланци

потрнути – угасити се

нуто – ето

кубе – купола

Кад су пренијели ћивот Светога Саве у манастир Милицу, народ је долазио са свију страна да целива ћивот и дарива га. Ко год је то чинио пошла му је свака срећа и напредак у свему и свачему. Тако дође и један сиромашак манастиру, па не имајући чиме даривати ћивот, скине са себе своје дроњаве хаљине и замота у њих једне чађаве вериге које је понио из своје колибе, па то приложи на ћивот Светога Саве. Кад послије њега дођу у манастир богаташи, банови и кнежеви, зачуде се кад виде сиромашков дар. Један од њих срдито рече, да размотају те дроњке и виде шта је у њима. Кад виђеше шта је, одмах нареде да се и дроњци и вериге избаце пред манастир. Чим су то учинили, а ћивот светитељев затрепти и свијеће се по цркви све потрну. Сјети се народ шта је, па брже боље унесу оне дроње и у њима вериге и метну их на старо мјесто. Пошто се сврши служба, народ поврви из цркве, али нуто чудо: нико не море да изађе! Најпослије проговори нешто из кубета: „Нико неће изићи док се не цјелују и не дарују вериге Светога Саве!”

Народ полети ћивоту и молећи се Богу и Светоме Сави побожно приступи, цјелује вериге и дарива их. Чим су то учинили, могл су изићи из цркве. То се рашчује свуда, и од тада остане да се светкују вериге Светога Саве.

Трагом речи

1. Која је од наведене три легендарне приче на тебе оставила најснажнији утисак? Издвој шта ти је у њој било посебно занимљиво.
2. Уочи улоге које Свети Сава има у наведеним причама. Наведи реаговање Светог Саве у некој од описаних ситуација које те је изненадило. Међу понуђеним речима издвој оне које се односе на светитељев лик: **строгост; попустљивост; правичност; благост; неправедност; добродушност; гордост; несавесност**. За сваку изабрану особину наведи пример из неке од претходне три легендарне приче.
3. Наведи пороке које Свети Сава у наведеним причама критикује. Именуј врлине које стоје насупрот тих порока. Размисли због чега Свети Сава не реагује на ружне речи зле жене у причи *Свети Сава као лекар*. Зашто јој је он помогао? Кога је тим својим поступком наградио? До какве спознаје је жена дошла?
4. Размисли о односу материјалних и духовних вредности у легендарној причи *Савине вериге*. Доведи своје запажање у везу са порукама *Посланица Светиој Саве и људану Сииригону*. Закључи које су праве животне вредности на основу односа Светог Саве према завађеној браћи и пијаним људима.

Народна предања о Светом Сави

(избор)

Свети Сава и богати Гаван

стригати – шишати

заискати –
затражити

цер – врста
храстовог дрвета

метнути – ставити

теставе руке –
руке на којима се
задржало тесто
након мешења хлеба

сач – округли
поклопац од гвожђа
који служи да се
њиме покрије храна
која се спрема у жару
на огњишту

гребени – предмет
којим се чешља вуна

заклокотати –
почети да кључа,
ври; почети да
клокоће као вода

Путујући Свети Сава по свету прерушен као просјак, дође пред дворе богатог Гавана, који је имао силно благо. Гаван је баш тада стригао овце и скупљао вуну са слугама. Чим Гаван угледа просјака, сакрије се у вуну, а слугама заповеди, ако просјак заиште вуне, да кажу, да ту није господар и да му они, као млађи, не смију ни длаке дати. Знајући Свети Сава шта је Гаван учинио, прекрсти штапом преко њега и повиче: „Излази, медведе, у гору!” – и тако је постао медвед. За овим се Свети Сава упути Гавановој кући и заиште преноћиште, али га Гаванова жена одбије. Он је онда дотакне штапом и повиче: „Излази, веверицо, у гору” – и тако је постала веверица.

После тога се упути Свети Сава у једну колибицу, а ту је живела једна слушкиња богатог Гавана. Та је слушкиња била пука сиромашница; имала је неколико деце и с муком их је хранила. Кадгод је месила хлеб код Гавана, одлазила је кући с теставим рукама, па их је прала у суду, и том врелом водом хранила децу. Запази то Гаванова жена, па јој не даде, да иде кући, док пред њом не спере тесто с руку. Кад сиротица дође кући, није имала чим децу нахранити. Гладна деца окупе се око матере, а она немајући ништа да им да, истуче кору од цера, начини погачу и метне под сач. У тај мах дође на врата Свети Сава и потражи преноћиште. Жена га лепо прими. Свети Сава заиште нешто да једе, али му жена одговори, да нема ништа за јело. Тада Свети Сава повиче: „Вади погачу испод сача!”

Жена се нађе у чуду јер је добро знала шта је тамо. Свети Сава сам помери штапом сач, те се указа погача никад боља. Зачуди се жена, те узме погачу и подели је гладној деци, а Свети Сава јој рекне: „Узми коња па хајде у поље; докле год сам коњ не стане, немој се заустављати, а где стане коњ, ту гради себи стан.” Још рекне и чобанима, да оду кући Гавановој и да узму само торбице, што висе у кући.

Жена послуша, и чобани узму торбице и изиђу на брдо, а кад тамо, у њиховим торбицама онолико пара, колико су били код Гавана заслужили, ни пара више, ни пара мање. Тада Свети Сава прекрсти штапом, и од Гаванових двора створи се језеро. Жена узјаха коња и крене се с децом одатле и стаде на ономе месту, где јој се зауставио коњ. Жена се сети да је заборавила узети своје гребене и врати се. Кад погледа, а гребени јој пливају поврх воде. Људи vele да сваке године на тај дан вода заклокоче и петао запева у језеру. Место, на ком се коњ зауставио и где се жена настанила, прозва се Коњиц.

Савин лакат

Кад је Свети Саво пошао из Милешева по Херцеговини, дође до једне повеће стијене између Пријепоља и Пљевља, па се ту заустави и наслони се лактом на њу, да се мало одмори. Кад је пошао даље, на оном мјесту, гдје се био наслонио, остало је удубљење, у коме се јасно распознаје лакат. Ту стијену народ зове *Савин лакајџ*.

Пештера Светога Саве

Налази се код Студенице. „У њој показују са северне стране постељу од камена, на којој је спавао Свети Сава и како се на томе камену познају ребра свечева.”

Савина мала

мала – махала

сажеђи – спалити

гица – задебљали
део чокота винове
лозе који се налази
изнад земље

чокоће – саднице
винове лозе

Свети Сава је спаљен на Врачару, управо на Ташмајдану, па се то место прозвало *Савина мала*. Осим тога има причање, да је ту била некаква црква. Када је спаљиван Свети Саво, његове мошти се нису могле сажеђи на дрвима и обичној ватри, него су сечене по виноградима гице, чокоће, и на лози су га спржили и његов пепео на све стране развејали.

Вода Светог Саве

невољни – они који су у некој невољи, болесни

окобоља – очна болест

Изнад села Руднице, у студеничком крају, на брегу Боровику има у стени шупљина са водом, која нигде не отиче. Та се вода зове *Вода Светиої Саве*. Народ верује да је ту долазио Свети Сава, да је благословио воду и да је стога лековита. Сваког младог петка и недеље невољни тамо одлазе и траже помоћ од главобоље, окобоље итд. Код те се воде скупља сабор о Светом Сави и Ђурђевдану. Верује се, ко на Светог Саву изјутра први до те воде стигне, биће срећан, те народ још од поноћи трчи тамо.

Зашто је вук јачи у предњем делу?

Једном од вукова био је наредио Свети Сава да оде овчару и да му зграби једно најслабије јагње. Вук оде, али је човек овчар био бржи и отме му јагње. Ради овога се Свети Сава наљути и, ударивши чобанина штапом по ногама, прокле га, да одсад човек никад не може стићи вука.

Опет други пут пошаље Свети Сава вука, али он сада не хтеде узети најслабије јагње, него најбољу овцу. Чобанин је покушао да отме, али пошто му је одузета брзина, остао му је труд узалудан. Видећи Свети Сава, да вук није послушао његову наредбу, појури за њим и кад га сусстиже, удари га штапом по задњем крају, те му на тај начин одузе пола снаге. Због овога је вук јачи у првом делу него у другом, и нема старе снаге.

Трагом речи

1. Наведи којој од легендарних прича је слично предање *Свети Сава и бојати Гаван* и образложи свој одговор. Прочитај наш појмовник о предањима и одреди којој врсти предања припада свако од наведених шест предања.
2. У наведеним предањима пронађи елементе из свакодневног живота. Уочи и елементе фантастике. Шта су људи желели да објасне овим предањима? Због чега?
3. Размисли о разлозима због којих је Свети Сава помогао сиромашној жени у предању *Свети Сава и бојати Гаван*, а казнио човека и вука у предању *Зашто је вук јачи у предњем делу*. Именуј принципе којима се руководи Свети Сава.
4. У народним предањима о Светом Сави често се говори да је он био вучји пастир. Објасни овај назив имајући на уму последње наведено предање. Пронађи и прочитај још неко предање које говори о овој теми, па га препричај на часу.

Појмовник

Предања су посебна врста усмене прозе. Она могу говорити о томе како су неке ствари, животињске и биљне врсте постале или како су одређена места (градови, села, планине, реке, језера) добила име. У њима се такође објашњава шта су митска бића (вила, вештица, здухаћ, караконцула), а постоји и велики број предања о легендарним и историјским личностима (Марко Краљевић, Милош Обилић, Свети Сава).

Предања су кратка. Она најчешће говоре о једном догађају, након чега долази објашњење појаве која се тим догађајем илуструје. У њима има доста елемената реалног, стварног живота и често делују као да су истинита. Међутим, елементи фантастике који се у њима појављују доносе осећање страве и страха, посебно када се говори о човековом сусрету са демонским силама.

Вук Стефановић Караџић разликовао је предања од народних приповедака и издвојио их је у посебну скупину, коју је према теми поделио на три групе: „вјеровања ствари којијех нема”, „о постанку гдјекојих ствари” и „јунаци и коњи њихови”. Према савременој подели наших народних предања, постоје следеће врсте предања:

Врста предања	Садржај предања	Врста предања по Вуковој подели
митолошко и демонолошко предање	Објашњава веровање у натприродна бића и појаве.	„вјеровања у ствари којијех нема”
етиолошко и есхатолошко предање	Говори о настанку ствари, бића и појава, као и њиховом завршетку и пропасти.	„о постанку гдјекојих ствари”
културно-историјско предање	Представља живот и дела најзначајнијих легендарних и историјских личности, као и догађаје и места пресудне за историју једног народа.	„јунаци и коњи њихови”

(Према: Снежана Самарџија, *Облици усмене прозе*)

Свети Сава у ауторској књижевности

(избор)

Васко Попа

Свети Сава

Пред тобом је песнички портрет Светог Саве, саткан од многобројних детаља из народних легенди и предања. Читајући песму, уочавај их и повежи са оним што већ знаш из народне традиције о првом српском просветитељу.

Око његове главе лете пчеле
И граде му живи златокруг

У риђој му бради
Засутој липовим цветом
Громови с муњама играју жмурке

О врату му вериге висе
И трзају се у гвозденом сну

На рамену петао му пламти
У руци штап му премудри пева
Песму укрштених путева

Лево од њега тече време
Десно од њега тече време

Он корача по сувом
У пратњи својих вукова

Радионица

Уочи мотиве које је Васко Попа преузео из легендарних прича и предања о Светом Сави. Неке од тих прича доступне су ти на страницама ове читанке. Упореди начин на који су ти мотиви присутни у Попиној песми и усменој народној прози.

Доситеј Обрадовић

Живот и прикљученија

(одломак)

Доситеј Обрадовић посветио је свој живот развоју српске просвете и културе. У својој аутобиографији *Живот и прикљученија*, овај просветитељ је на бројним примерима својих добрих, али и погрешних одлука показао како је незнање извор сваког зла на свету, а знање моћ која човека чини бољим и толерантнијим. У првом делу аутобиографије, који је објављен 1783, Доситеј говори о свом детињству и боравку у манастиру Хопово. Други део свог животописа, који се састоји од 12 писама, упућених највероватније измишљеном пријатељу, Доситеј је објавио 1788. У њему говори о људима и пределима које је упознао на својим бројним путовањима.

Ево ме међу калуђери; шта сам тражио, то сам и нашао

[...]

возраст – узраст

псалтир –
богослужбена књига
састављена из псалама

влашки – румунски

вниманије –
заинтересованост

три дни – три дана

кавга – свађа,
неспоразум

вами – вама

ћелија – манастирска
соба врло скромно
опремљена

трапеза – трпезарија

по ручку – после ручка

хотео – хтео (од глагола
хтети)

огуглати – навићи се

чистосрдечије –
простосрдечност

љубити – волети

протопоп – свештеник
(поп) који је најстарији
по годинама или
положају

Мој игуман кад устане, нађе ме над књигом. Било му је зачудо да једно дете мојега возраста не иде којекуд трчати и скакати, имајући допуштење. Рекне ми да му мало читам. Ја почнем читати како год из псалтира. Пита ме читам ли тако из сваке књиге и разумевам ли шта читам. Кажем да из сваке, ако је српска и влашка, и да разумевам. Погледа ме мало с вниманијем, пак ми начне говорити: „Намах тај час узми твоју торбу, пак иди куд ти драго. Право је рекао Антоније да ти нећеш код мене ни три дни бити.” Ја сам био изван себе; мислим: какви су ово људи? Пре два сата милостиво ме је примио, а сад гони; да сам му што скривио, не бих жалио. Онда он опет: „Знаш ли зашто те терам?” Ја: „Не знам.” Игуман: „Ако ти будеш добар и послушан тако како читаш, ти ћеш код мене, док сам ја жив, остати. Но бојим се, кад ти чујеш како ја читам, ти ћеш ми се смијати, а ја сам љут, пак ето ти кавга готова.” Кад ја то чујем, одахнем мало, одговорим му: „Немојте ви мене терати, ја се вами нећу ругати.” Онда он изиђе пред ћелију, пак гди год кога упазим, зове, виче и казује како ја читам: све као вода. Једва дочека сутра подне: метне ме да читам у трапези житије.

По ручку узме ме с собом у Ириг. У петнаест кућа водио ме је, почевши од господина протопопе от Шакабент, казујући свима да ја боље од њега читам и да он не сме преда мном читати. Био сам као на ватри од стида. Хотео бих да се куд уклоним, да нисам ту

високопочитаније – велико поштовање

проче – остало, друго

акатист – врста црквене песме

канон – црквени закон; овде: врста црквене поезије

прочаја – друго, остало

пострићи – добити монашки чин постригом, то јест црквеним обредом којим се будућем монаху мења име и сече коса тако што се узимају четири прамена крстообразно, с потиљка, више чела, па лево и десно, а он се заклиње да ће живети према одређеним правилима.

совјетовати – саветовати

карати – грдити неког, прекоревати га

дукат – златник

куд либо – куд год

имући манастир – богат, имућан манастир

оправити – опремити, спремити, припремити

трудољубив – вредан, марљив

подвижан – вредан, напредан; покретан

промисал – промисао; идеја; судбина

пештера – пећина

светињицење – посвећивање, постајање свецем

унљив – беспослен; докон

ученије – учење, образовање

кад с ким о мени начне говорити, но залуду; заповедио би ми да се не мичем с места; док сам и ја као оуглао, пак бих слушао као да се о другом ком говори. Дивио сам се чистосрдечију његову; и колико ме је он више фалио, толико сам га ја више љубио и у високопочитанију имао. [...]

Мој је сав посао био држати чисто ћелију старца мога, читати му који акатист и канон и у трапези житије; све проче време могао сам чинити шта хоћу. Мени никад није мило било залуду стајати. У неколико месеци читам сва житија; и осим свију омили ми се житије мога имењака. Пише се о њему да и он, дете од седам година будући, остави родитеље и оде у калуђере, и прочита. Смили ми се име ово и одсудим да, кад се пострижем и мога на крштењу имена одречем, да ћу то име изабрати. То сам и урадио.

У исто време митрополит, за нешто срдит на мојега старца, сметне га с игуменства и заповеди му да пође на неко време у Шишатовац, нити му се дозволи да мене с собом поведе. Он, полазећи у речено место, даде ми петнаест дуката; мало је више имао за своју особиту к свом манастиру верност. При нашем разанку, ови ми разговор учини:

престати – овде: бити
прихваћен

нами – нама

вранац – коњ црне
(вране) боје

каруце – кочије

росијски – руски

Петар Велики – руски
цар познат по својим
реформама

чрез – кроз

бесмртно – бесмртно

паче – између, међу; од

земљедржац – владар

створеније –
створење

човекољубан –
човекољубан; хуман

цесар(ица) – цар(ица)

мудрованија –
паметовања

ишту (искати) –
траже (тражити)

почитовати –
поштовати

благополучије –
срећа; добро

чанак – дрвена посуда
за јело

совјет – савет

наготујући – бити
наг, бити го, бос;
овде: бити у ритама,
без одела због
сиромаштва

благодјетељ –
доброчинитељ

јестествен – природан

расуђденије –
расуђивање

преставити се –
умрети

погребеније –
сахрана, погреб, укоп

сподобити се – бити
удостојен

воспоминаније –
сећање; успомена

„Мој синко, чини ми се да се нећемо више у животу видити; ја знам да ћеш ти куд либо за науком поћи. Жао ми је што ти више не могу дати: живећи у једном манастиру имућу, нисам желио да мојих особитих новаца имам. А сад жалим што нисам колико-толико заштедио те би те сад боље могао оправити; но с ово мало можеш до Кијева доћи; а онде, ако будеш трудољубив и у науци подвижан, небесни промисал неће те оставити без хлеба. Пустиње, пештере и светињицење извади из главе; томе се данас разумни људи ругају. У данашњи дан, ко се год за свеца издаје, или је каква лажа или фантазира. Учење жели и тражи, колико више можеш; нема горег живота од беспослична и унљива. Колико сам те ја познати могао, ако се ти ученију не предаш, ти ћеш жалити што си се покаљуђерио; ти ниси за какав други посао него за књиге.

[...] Иди за науком; с њом ћеш свуд престати и твоје живљење поштено заслужити. Мој синко, прошла су она глупа и слепа времена кад се је међу нами говорило: „Боље је шест вранаца у каруца него шест школа у глави”. Сад се је време преокренуло; учен човек ако ће и пешице ићи, сваки га поштује; а неучена видећи гди се вози на вранци, „Вранци вранца вуку” – говоре, и право имаду. [...] Нек мумла ко је лишен разума на мудрост и науку као совуљага на сунце, говорећи да оне измишљају нова мудрованија; не слушај ти зато никога. Што паметни људе фале, с толиком жељом и трудом ишту и сврх свега на свету љубе и почитују, оно мора добро бити. А ко виче на науку? Они који налазе своје благополучије у чанку и бокалу.

[...] Зато послушај ти мој последњи совјет: извади из главе то твоје светињицење; ја ти задајем моју српску веру да из тога неће ништа бити; тражи науку и гладујући и жеднећи и наготујући.” [...]

Ово је последњи разговор мојега милостивог оца и благодјетеља. Он није нимало науке имао, ни ништа мање био је јестественим здравим разумом и расуђденијем обдарен. [...] На три месеца по нашем растанку престави се у Шишатовцу, гди сам му био на погребенију, и оплакао сам га како год мајку моју. Благодарим преблагу небесну промисал што ме је сподобила ово благополучно живота мојега време дочекати да покажем вечну моју благодарност памети његовој. Име и воспоминаније његово биће ми док сам год жив драго и љубезно: називао се је Теодор Милутиновић.

Трагом речи

1. О чему пише Доситеј у овом поглављу своје аутобиографије? Шта ти је у опису његовог живота у манастиру било најзанимљивије? Како је проводио време у Хопову? По чему се разликовао од осталих у манастиру?
2. Ко је био Доситејев заштитник и учитељ у манастиру? Међу понуђеним особинама пронађи оне које се односе на лик игумана: **добар; лакомислен; искрен; строг; завидљив; духовит; груб; брижан; мудар** и образложи свој избор.
3. Издвој из текста све реченице у којима игуман хвали учење и науку. Посебну пажњу обрати на пословице и изреке које он том приликом користи. Образложи шта значе. Уочи однос материјалних и духовних вредности. Шта су за игумана највеће вредности?
4. Размисли о односу садржаја овог поглавља и његовог наслова. Међу понуђеним одредницама издвој оне које говоре о начину на који је Доситеј представио самога себе у овом одломку: **дивљење; неискреност; критичност; трагичност; хумористичност; одушевљење**. Зашто се опредељује баш за овакав однос према самој себи? Размисли о порукама које нам Доситеј упућује причајући о себи. Доведи своја размишљања о томе у везу са изрекама „Познај самог себе!” и „На туђим грешкама се лакше учи”.

Свет занимљивости

За Доситеја Обрадовића путовање је било чин културе. Путујући, свако од нас сазнаје нешто више о свету који га окружује, увиђа сличности и разлике између своје средине и других и тако богати своје искуство. Учи се да цени различите вредности и постаје отворен према новим стварима. Упознајући друге, ми увек сазнајемо и нешто што нисмо знали о себи самима. Постајемо свесни својих мана и врлина.

Мапа Доситејевих путовања која се чува у Музеју Вука и Доситеја у Београду потврђује његове речи „Рекао би’ као да сам се за путовање на ови свет родио!” Пут знања и пријатељства водио га је на исток чак до Смирне, на север до Берлина и Риге, на запад до Лондона, а на југ до Сицилије и Албаније. Све што је видео и научио током својих бројних путовања, Доситеј је хтео да пренесе у Србију, у коју се вратио у време Првог српског устанка не би ли развојем школства и науке помогао српском народу да након вишевековног ропства под Турцима крене путем развоја као и сви други европски народи.

Године 1808. отворио је Велику школу, која је претходница универзитета у Србији. Био је први министар просвете у Карађорђевој устаничкој влади. Оставио је велики траг у српској култури и књижевности, тако да се један њен део (од осамдесетих година XVIII до тридесетих година XIX века) с правом назива Доситејево доба.

Појмовник

Књижевно-научно дело у којем аутор описује свој живот назива се **аутобиографија**. Она је научно дело јер писац аутобиографије (**аутобиограф**) треба да наведе истините податке, документе и чињенице. Због тога свака аутобиографија има документарни карактер. Она најчешће говори о најважнијим догађајима из ауторовог живота од његовог рођења па до саме смрти (детинство, образовање, породични живот, професионални успеси и неуспеси...). Међутим, због начина на који аутобиограф приповеда о себи, аутобиографије често подсећају и на књижевна дела (приче или романе). Због ових особина аутобиографија стоји на граници између књижевног и научног дела.

Бележница

Када узвикује „Почнимо сумњати!”, Доситеј подсећа на славног француског филозофа Ренеа Декарта (1596–1650) познатог по изреци „Мислим, дакле постојим”. Следећи Декартово учење, Доситеј је сматрао да човек образовањем развија свој здрав разум и способност да може критички да мисли, односно да сам доноси одлуке и за њих сноси одговорност, а не да слепо прихвата туђа мишљења, савете и наредбе. Мислећи својом главом, он одбацује предрасуде и заблуде. И за Доситеја је, као и за Декарта, принцип сумње (односно критичког мишљења) основни покретач сваког научног истраживања, јер када сумњамо, ми постављамо бројна питања и тако истражујемо свет око себе.

Представљамо ти...

Доситеј Обрадовић

- Рођен је око 1740. године у Чакову, у румунском делу Баната. Световно име му је било Димитрије.
- Пошто су му родитељи умрли док је био мали, о њему се старао рођак Никола Парчанин. Доситеј је најпре похађао школу, а затим учио јорганџијски занат.
- Године 1757. побегао је у манастир Хопово, где се замонашио и добио духовно име Доситеј. Након смрти игумана Теодора Милутиновића остао је без свог духовног вође, па је побегао из манастира. Од тада је живот проводио путујући, учећи и предајући.
- Године 1782. стигао је у град Хале у Немачкој, где је скинуо монашку одећу и уписао се на универзитет. Почео је да објављује своја дела: *Писмо љубезном Хараламџију, Живој и њриклученија, Басне, Совјетии здраваіо разума...*
- Помагао је устаницима током Првог српског устанка. Овом догађају посветио је песму *Пјесан на инсурекију Србијанов*. Био је први српски министар просвете.
- Умро је 1811. године у Београду.

Милан Ракић Симонида

мозаик-одело –
одело на којем
шаре подсећају на
мозаик, односно
површину осликану
каменчићима у
различитим бојама
који се утискују у
свежем малтеру

почађао –
потамнео или
поцрнео од чађи и
гарежа који настају
од дима и ватре

Ископаше ти очи, лепа слико!
Вечери једне, на каменој плочи,
Знајући да га тад не види нико,
Арбанас ти је ножем избо очи!

Али дирнути руком није смео
Ни отмено ти лице, нити уста,
Ни златну круну, ни краљевски вео
Под којим лежи коса твоја густа.

И сад у цркви, на каменом стубу,
У искићену мозаик-оделу
Док мирно сносиш судбу твоју грубу,
Гледам те тужну, свечану, и белу;

И као звезде угашене, које
Човеку ипак шаљу светлост своју,
И човек види сјај, облик, и боју
Далеких звезда што већ не постоје,

Тако на мене са мрачнога зида,
На почађалој и старинској плочи,
Сијају сада, тужна Симонида,
Твоје већ давно ископане очи...

Симонида,
фреска из манастира Грачаница

Трагом речи

1. Ко ме се обраћа лирски субјекат ове песме? Шта га је на то подстакнуло? Какав је његов однос према скрнављењу фреске српске краљице Симониде?
2. Наведи елементе Симонидиног портрета описане у песми. Упореди их са фотографијом фреске која се налази испод песме. Опиши како лирски субјекат доживљава Симонидин лик. Шта она за њега представља?
3. Издвој епитете и размисли шта се њима посебно наглашава. Уочи поређење угашених звезда са представом ископаних очију на фресци. Доведи у везу то поређење са изреком „Очи су огледало душе”. Шта вандалски чин не може да наруши на овој фресци? Чиме она зрачи? Објасни улогу Симонидиног погледа, који посматрач не може да види, али може да га замисли.
4. Покушај да испишеш текст песме у свесци тако што ћеш форму директног обраћања заменити обликом говора у трећем лицу. Шта се постиже употребом форме директног обраћања лику са фреске? Размисли о односу некад – сад који се овим обликом наглашава.

Свет занимљивости

„Већ остарели српски краљ, можда у жељи да бар пред крај живота одобровољи своју разочарану краљицу, наредио је да се изгради једна од најлепших међу његовим многобројним задужбинама – Грачаница. У цркви су сачувани портрети краља и краљице који не стоје заједно, како то често бива, него су насликани на два одвојена стуба. Можда је, након бекства у Цариград, Симонида тако пожелела. На фресци, Милутин – старац дуге, беле браде – у рукама држи задужбину. Богато одевена, с раскошном круном и накитом, насликана је краљица, жена префињеног изгледа, која оставља утисак извесне одсутности. Као да је сликар желео да покаже да су краљичине мисли већ негде другде, изван земље Трибала.”

(Д. Лопандић, „Симонида и царски род Палеолога”, *Полиџикин забавник*, бр. 2907, година 2007, одломак)

Надежда Петровић: „Грачаница”

Радионица

Док је као конзул боравио на Косову, Милан Ракић је написао циклус од седам родољубивих песама „Са Косова”. Међу њима се, поред „Симониде”, налазе још и „Наслеђе”, „На Газиместану”, а посебно место припада песми „Јефимија”. Пре него што прочиташ ову Ракићеву песму, сазнај нешто више о монахињи Јефимији, која се замонашила по погибији свога супруга, деспота Угљеше Мрњавчевића, у бици на Марици 1371. године. Открићеш због чега је Јефимија важна за развој српске средњовековне уметности и књижевности.

Бележница

Реч „око” јавља се у многим изразима и изрекама о ономе што сматрамо да је за нас најдрагоценије. Зато често чујемо да неко каже „чува га као очи у глави” или „чува га као зеницу свог ока”. Сматра се да очи откривају оно што осећамо и мислимо, па отуда постоје и изрази „види ти се у очима” или „очи те одају”, „погледај ме у очи”. У вези с тим је и изрека „очи су огледало душе”, коју у својим језицима имају бројни народи света.

Представљамо ти...

Милан Ракић

- Рођен је 1876. године у Београду.
- Широко образовање и општу културу стекао је већ у родитељској кући. По завршеној гимназији почео је да студира филозофију у Београду, али се убрзо пребацио на студије права, које је наставио и завршио у Паризу.
- Радио је у дипломатској служби у Приштини, Риму, Копенхагену, Скопљу, Солуну и Софији. Најважније за његову дипломатску каријеру је то што је био конзул у Приштини између 1908. и 1911. године, то јест уочи балканских ратова.
- Касно је почео да пише па је објавио само две збирке песама (1903, 1912).
- Његове најпознатије песме („Долап”, „Туга”, „Обична песма”, „Искрена песма”...) изражавају сумњу у све и песимизам. Познате су и родољубиве песме из циклуса посвећеног Косову.
- Умро је 1938. године у Београду.

Васко Попа Манасија

Прочитај песму трудећи се да у свом читалачком доживљају оживиш боје, звуке и покрете о којима говори Васко Попа. Размисли због чега се у песми ниједном не појављује име манастира којем је посвећена.

зограф – сликар
средњовековних
фресака и икона

Алах ил' илалах
(арап.) – Алах је
једини бог, нема
другог бога изузев
Алаха

кичица – сликарска
четкица

Плаво и златно
Последњи прстен видика
Последња јабука сунца

Зографе
Докле твој поглед допире

Чујеш ли коњицу ноћи
Алах ил' илалах

Кичица твоја не дрхти
Боје твоје не плаше се

Ближи се коњица ноћи
Алах ил' илалах

Зографе
Шта ли видиш на дну ноћи

Златно и плаво
Последња звезда у души
Последњи бескрај у оку

Свети райници, фреска из
манастира Манасија (Ресава)

Трагом речи

1. Ко ме се обраћа лирски субјекат песме? Чиме се зограф бави? Наведи фреске које знаш и опиши ону која ти је најзанимљивија. Издвој питања која лирски субјекат поставља зографу. Шта њима он жели да подстакне? Зашто није наведено зографово лично име?
2. Имајући на уму наслов песме, размисли кога представља „коњица ноћи”. Издвој стихове који показују зографов однос према коњици ноћи. Именуј стилску фигуру која се у њима користи.
3. На колико строфичних целина је подељена песма? Наведи сличности и разлике између прве и последње строфе. У којим строфама се лирски субјекат директно обраћа зографу? Анализирај поредак строфа водећи рачуна о смени песничких слика зографа, коњице ноћи, плавог и златног. Зашто стиховима „Кичица твоја не дрхти / Боје твоје не плаше се” припада средишње место у песми? Размисли о улози рефрена.
4. На основу стихова песме објасни симболику плаве и златне боје. Наведи шта је у првој, а шта у последњој строфи одређено овим бојама. Због чега су у првој строфи плава и златна боја везане за оно ван нас, а у последњој строфи за оно у нама? Анализирај симболику речи „последњи” односно „последња”.
5. Посматрај однос прве и друге строфе као однос питања и одговора. На исти начин размисли о односу шесте и седме строфе. Имајући то на уму, анализирај по чему се крај песме разликује од њеног почетка. На основу свега одреди основне поруке песме.

Свет занимљивости

Манастир Манасија задужбина је деспота Стефана Лазаревића, сина кнеза Лазара Хребељановића. Изграђена је између 1407. и 1418. године. Манастирска црква опасана је утврђеним зидом који има 11 кула, од којих се највећа назива Деспотовом кулом. По обележјима архитектуре и сликарства овај манастир припада моравској стилској школи. Градитељи и зографи овог стила нису више били потпуно под утицајем византијске уметности већ су створили самосталан стил. Његове одлике су декоративност и мисаоност. У време када су подизани и осликавани манастири моравске школе (Раваница, Љубостиња, Каленић и Манасија), Србија се суочавала са турским освајачима. Чувени британски историчар уметности, Давид Талбот Рајс сматра да је овај стил последица једног свесног напора да се ужаси и беде борби против Турака – борби за голи опстанак – превазиђу духовношћу и племенитошћу. „Али уметност није увек истинито огледало свог доба”, сматра Рајс, „тако да уметност нације која се лавовски борила има све карактеристике јагњета.”

(Према: Јован Деретић, *Културна историја Срба*)

Појмовник

Мисаона (рефлексивна) песма је врста лирске песме у којој песник не приказује свој непосредни доживљај света, већ своју мисао о свету. Песма открива лично (субјективно) песниково размишљање или рефлексију о односу живота и смрти и судбини човека на свету. У песми „Манасија” Васка Попе не постоји приказ ниједне конкретне фреске, опис манастира или нешто друго што би представљало непосредни (конкретни) доживљај, већ сазнајемо песникову мисао о свету у којем један средњовековни зограф остаје спокојан пред опасношћу од турске освајачке коњице, радећи на својим фрескама зато што зна да је оно што он слика вечно, а да је страх пролазан. Осликавајући манастир док коњица ноћи напредује, носећи ропство и можда смрт, он утеху налази у ономе што симболизују плава и златна боја – у небеској вечности и Христу.

Бележница

„Од свих боја плава је најдубља: [...] и најмање материјална боја. [...] Она је пут у бесконачност, где се стварно претвара у имагинарно. [...] Неустрашива, неодређена, нигде до у самој себи, плава боја није од овог света: упућује на представу о мирној и узвишеној вечности, која је надљудска и нељудска.”

„[...] због изједначавања са сунчевом светлошћу, злато је један од симбола Исуса, светла, сунца, истока. Јасно је зашто су хришћански уметници Исусу Христу дали плаву косу, златну као Аполонова, и ставили му ореол око главе.”

(А. Гербран, Ж. Шевалије, *Речник симбола*, одломак)

Представљамо ти...

Васко Попа

- Рођен је 1922. године у Гребенцу код Вршца.
- Студирао је на универзитетима у Бечу, Букурешту и Београду.
- Један је од најзначајнијих модерних српских песника. Објавио је више збирки песама: *Кора* (1953), *Сјоредно небо* (1968), *Усјравна земља* (1972), *Кућа на сред друма* (1975) и друге. За своју поезију награђиван је бројним домаћим и европским признањима. Једна од наших најугледнијих награда за књижевност данас носи његово име и додељује се за најбољу песничку збирку објављену у току једне године.
- Велики број својих песама посветио је српској народној и средњовековној култури (лику Светог Саве, средњовековним српским манастирима...).
- Умро је 1991. године у Београду.

Миодраг Павловић

Светогорски дани и ноћи

(избор)

Света Гора (Атос), монашка држава стара око хиљаду година, представља део полуострва у Грчкој, на Халкидикију. У њој се налазе бројни православни манастири. За српску културу, медицину, право, посебно је значајан српски манастир Хиландар. Света Гора је и вечита инспирација духовника и уметника који, обревши се међу зидовима њених манастира, интензивније осећају присуство Божје мисли и дела. Тада настају дела попут овог из којег ти представљамо следеће одломке.

Јеси ли невидљивом сличан? Сродан бићима што се виде само у духу? Или те господар свемира познаје по телу и по тлу од којег си саздан? Да ли си предодређен знању? Радознао да преузмеш све што се преноси његовим великим дланом. Али длан се покреће једном малом руком.

Имена су ти многа и добра. И само име је већ твоје семе. Име које те има и које ти имаш. Сви кажу име. Не надевај ми имена. Зато што већ имам име. И говорим у име. И радим у име. И као што моје име није само моје, тако ни твоје име није само твоје, него је раздељено у свеопштост и налази се у сваком слову. И словљењу. И ословљавању. Ето нас с тобом, у имену.

Не кажем да сам те одгонетнуо. Али нисам ни твоје име одгурнуо у немогућност. Волим да говорим, јер те помињем. И да ћутим, јер о теби ћутим. И све обрнуто, истинито је. Кад говорим, о теби ћутим, и када ћутим, заједно с тобом ћутим. Моје кратко ћутање део је твог великог ћутања, и збивања које се у ћутњи обнавља.

Трагом речи

1. Ко ме се обраћа приповедач у наведеном одломку? Кога назива „невидљиви” и „господар свемира”? На основу прве целине одреди особине онога коме се приповедач обраћа. Међу понуђеним речима пронађи оне које представљају особине приповедача: **радознао; мудар; нестрпљив; говорљив; ћутљив; ћудљив.**
2. Наведи прилог који значи исто што и израз „и дан и ноћ”. Повежи свој одговор са насловом овог Павловићевог дела. Одреди лирске елементе у наведеним целинама. Препознај и именуј обележја прозе у наведеном одломку.
3. Шта се постиже приповедањем у првом лицу? Зашто приповедач нигде не наводи име Светог Саве као оног коме се обраћа? Објасни шта за њега значи име.
4. Зашто приповедач непрестано поставља питања? На основу следећег исказа: „Не кажем да сам те одгонетнуо”, одреди са чиме доводи у везу лик Светог Саве. Шта он, одгонетајући лик Светог Саве, заправо жели да спозна? Може ли у томе успети?

Појмовник

Песма у прози је кратак састав који стоји на размеђи стиха и прозе. На први поглед он изгледа као прозни текст зато што није подељен у стихове. Назива се песмом зато што има лирске елементе – ритмичност, музикалност, стилске фигуре, песничке слике уређене у посебну композицију.

Прве песме у прози јавиле су се средином XIX века. Њих су писали бројни велики светски писци, међу којима су Гете, Тургенев, Бодлер. Неговали су их и наши писци, попут Јована Јовановића Змаја, Јована Дучића и Иве Андрића.

Радионица

Подсети се онога што знаш о Светој Гори и оснивању Манастира Хиландара. Пронађи у енциклопедијама више података о овој теми. Нека ти у томе помогну и наставници српског језика, историје и географије.

Представљамо ти...

Миодраг Павловић

- Рођен је 1928. године у Новом Саду.
- Завршио је студије медицине у Београду. Пре него што се посветио књижевности, извесно време радио је као лекар.
- Био је директор Дrame Народног позоришта у Београду и уредник у издавачкој кући *Просвета*.
- Један је од најзначајнијих песника у српској књижевности после Другог светског рата. Инспирацију је тражио у библијској, античкој, словенској и српској средњовековној култури и историји, као и у српској поезији ранијих векова.
- Објавио је велики број песничких збирки (*87 ђесама, Млеко искони, Велика скићија, Свећили и тамни ђразници...*), књига есеја (*Осам ђесника, Есеји о српским ђесницима...*) и антологија (*Анђолођија српској ђеснићићва, Песнићићво евројској романђизма, Анђолођија лирске народне ђоезије*).
- Члан је Српске академије наука и уметности. За свој рад награђиван је бројним престижним домаћим и страним наградама.

На крају поглавља

Свети Сава у књижевности

Дела Светог Саве

- Он је први српски књижевник.
- Аутор је највероватније првог житија у српској средњовековној књижевности, *Житија Светиої Симеона* (1208).
- Написао је више првих правилника (типика) који су одређивали правила живота и рада у српским манастирима: *Карејски типик, Хиландарски типик, Спуденички типик...*
- Може се рећи да је и први српски законодавац зато што се сматра да је у ствари он писац прве верзије оснивачке повеље Манастира Хиландара која је први правни акт у српској историји.

Лик Светог Саве у народној књижевности

1. Лик Светог Саве у народним епским песмама

- Јавља се као део колективног лика Немањина, али и посебно, тако да постоји читав тематски круг народних епских песама о Светом Сави.
- Свети Сава као син: уз његов лик се најчешће јавља лик његовог оца Стефана Немање (Светог Симеона) када се наглашавају узоритост сина и његова љубав према оцу.
- Свети Сава се појављује и у улози заштитника Стефана Немање или духовне мисије Светог Симеона. Тада се појављује као лик супротстављен лику хришћанске господе која жели да одступи од Немањиних идеалних принципа, али их Сава враћа на прави пут.
- Свети Сава као заштитник православља.
- Свети Сава као жртва која тријумфује за живота и након смрти (мошти Светог Саве) својим етичким и духовним особинама.

2. Лик Светог Саве у народним легендарним причама и предањима

- Појављује се као свештено лице, поп, калуђер; некад је прерушен у просјака, сиромаша, путника-намерника. Често има улогу учитеља.
- Има улогу: лекара; заштитника и помагача сиромашних и оних који су у невољи. Праведно и строго опомиње, пресуђује и кажњава, награђује и благосиља. Заштитник је хришћанске вере; учи људе новим занатима (прављење сира, кројење и шивење, ковање врућег гвожђа, прављење прозора на кући, орање, риболов, предење). Упозорава на врлине, учи о правим људским вредностима, мудро саветује...
- Назива се и вучјим пастиром зато што је од пса којег је он проклео настао вук. Он влада вуковима, који испуњавају његова наређења.

(Према: Снежана Самарџија, *Ейске биографије јунака*)

Ласно ћемо – ако јесмо људи

Народне епске песме покосовског тематског круга (избор)

Народна епска песма *Диоба Јакишића*

Народна епска песма *Смрти војводе Пријезде*

Народне епске песме о хајдуцима и ускоцима (избор)

Народна епска песма *Сћарина Новак и кнез Бојосав*

Народна епска песма *Мали Радојица*

Народна епска песма *Иво Сенковић и аџа од Рибника* (одломак)

Народна епска песма *Ройсџиво Јанковић Сџојана*

Стефан Митров Љубиша, *Кањош Маџедоновић* (одломак)

Јанко Веселиновић, *Хајдук Сџанко* (одломак)

Кључне речи: чојство и јунаштво; народне епске песме покосовског тематског круга; народне епске песме о хајдуцима и ускоцима; лик верне љубе; лик зле жене; портрет; интернационални мотив; персонификација; стални епитети; алегорија; словенска антитеза; врсте романа

Народне епске песме покосовског тематског круга

(избор)

Ове народне епске песме говоре о догађајима из XV и раног XVI века. Како су у њима приказани ликови и збивања из епохе деспота Ђурђа Бранковића и каснијих времена, оне се могу назвати и песмама о последњим владарима и великашима. На основу главних јунака разликујемо песме груписане око најзначајнијих породица: о деспоту Ђурђу („Женидба Ђурђа Смедеревца”; „Смрт војводе Кајице”) и „сремским” Бранковићима („Женидба Змај-Деспота Вука”, „Порча од Авале и Змај Огњени Вук”), „црногорским” Црнојевићима („Женидба Максима Црнојевића”), „београдским” Јакшићима („Диоба Јакшића”, „Јакшићи кушају љубе”)... У њима се историјске појединости и успомене на националну прошлост најчешће јављају као позадина одигравања личних драма историјских и легендарних ликова.

Диоба Јакшића

Пред тобом је једна од варијаната народне епске песме „Диоба Јакшића” које је Вук Караџић објавио у збирци „јуначких” песама. Стихови који следе не опевају историјске догађаје и јуначке мегдане већ драму једне породице коју разрешава племенита снаха. Њихову лиричност приметио је и велики немачки песник Гете.

карати – грдити

очевина – оно што својој деци оставља отац у наслеђе

ђевер – мужевљев брат

гриота – грехота, грех, огрешење

војна – она која не ради, не предузима ништа

Мјесец кара звијезду Даницу:
„Ђе си била, звијездо Данице?
Ђе си била, ђе си дангубила,
дангубила три бијела дана?”
Даница се њему одговара:
„Ја сам била, ја сам дангубила
више б’јела града Биограда,
гледајући чуда великога,
ђе дијеле браћа очевину,
Јакшић Дмитар и Јакшић Богдане.
Лијепо се браћа погодише,
очевину своју под’јелише:
Дмитар узе земљу Каравлашку,
Каравлашку и Карабогданску,
и сав Банат до воде Дунава;
Богдан узе Сријем-земљу равну,
Сријем-земљу и равно Посавље,
и Србију до Ужица града;

Дмитар узе доњи крај од града
и Небојшу на Дунаву кулу;
Богдан узе горњи крај од града
и Ружицу цркву на сред града.
О мало се браћа завадише,
да око шта, веће ни око шта:
око врана коња и сокола;
Дмитар иште коња старјешинство,
врана коња и сива сокола,
Богдан њему не да ни једнога.
Кад ујутру јутро освануло,
Дмитар уз’а вранца великога,
и он узе сивога сокола,
пак полази у лов у планину,
а дозива љубу Анђелију:
„Анђелија, моја вјерна љубо,
отруј мени мог брата Богдана;
ако ли га отровати нећеш,

чаша молитвена – чаша или пехар је невестин дар који она са собом понесе када из родног дома прелази да живи у кући свог супруга

скут – доњи крај огртача

утва златокрила – барска птица златнориђих крила, врста дивље пловке

не чекај ме у бијелу двору!”
Кад то зачу љуба Анђелија,
она сједе брижна, невесела,
сама мисли, а сама говори:
„Што ће ова сиња кукавица!
Да отрујем мојега ђевера!
Од бога је велика гриота,
а од људи покор и срамота;
рећи ће ми мало и велико:
видите ли оне несретнице
ђе отрова својега ђевера!
Ако ли га отровати нећу,
не см’јем војна у двору чекати.”
Све мислила, на једно смислила:
она оде у подруме доње,
те узима чашу молитвену,
саковану од сувога злата,
што је она од оца донела,
пуну рујна наточила вина,
па је носи својему ђеверу,
љуби њега у скут и у руку,
и пред њим се до земљице клања:

„На част теби, мој мили ђевере!
На част теби и чаша и вино,
поклони ми коња и сокола!”
Богдану се на то ражалило,
поклони јој коња и сокола.
Дмитар лови цијел дан по гори,
и не може ништа уловити.
Намјера га пред вече нанесе
на зелено у гори језеро,
у језеру утва златокрила.
Пусти Дмитар сивога сокола
да увати утву златокрилу;
она му се не да ни гледати,
него шчепа сивога сокола
и сломи му оно десно крило.
Кад то виђе Јакшић Димитрије,
брже свлачи господско од’јело,
пак заплива у тихо језеро,
те извади сивога сокола,
па он пита сивога сокола:
„Како ти је, мој сиви соколе,
како ти је без крила твојега?”

ћуприја – мост

нагнати – потерати,
натерати

Соко њему писком одговара:
„Мени јесте без крила мојега
као брату једном без другог.“
Тад се Дмитар бјеше досјетио,
ће ће љуба брата отровати,
па он узја вранца великога,
брже трчи граду Биограду –
не би л' брата жива затекао.
Кад је био на Чекмек-ћуприју,
нагна вранца да преко ње пређе;
пропадоше ноге у ћуприју,

сломи вранац обје ноге прве.
Кад се Дмитар виђе у невољи,
скиде седло с вранца великога,
пак заврже на буздован перни,
брже дође граду Биограду.
Како дође, он љубу дозива:
„Анђелија, моја вјерна љубо!
Да ми ниси брата отровала?“
Анђелија њему одговара:
„Нијесам ти брата отровала,
веће сам те с братом помирила.“

Трагом речи

1. Запази у песми композиционе целине, па подели песму. За сваки део одреди стих којим почиње. Међу наведеним мотивима пронађи оне који се појављују у овој песми: **очева клетва; свађа браће; верна љуба; лов на коњу; утва златокрила; мегдан са изазивачем; жена неверница**. Одреди који је од изабраних мотива главни, а који споредни мотив у овој песми.
2. Наведи поступке Дмитрове жене којима је она доказала да је верна љуба. Како је Дмитар схватио да је погрешно што је тражио од жене да му отрује брата? Именуј стилску фигуру коју народни певач користи у тој песничкој слици.
3. Размисли о разлогу свађе међу браћом. Објасни значење које имају соко и коњ за биографију неког епског јунака. Своје објашњење илуструј примерима. Уочи песничке слике са почетка песме којима се наглашава необичност ове свађе. Наведи особине Богдана и Дмитра. Која особина им је заједничка? Чије поступке не одобраваш? Именуј етичке принципе које поштује љуба Анђелија.
4. Анализирај песничке слике рањеног сокола и коња сломљених ногу имајући на уму народну пословицу „Отето – проклето“. До ког сазнања долази Дмитар када изгуби сокола и коња? Шта је схватио захваљујући страховању за братовљев живот? Повежи своје запажање са изреком „Имадох, не знадох – изгубих, спознадох.“

Појмовник

суво злато, буздован **перни**, **вјерна** љуба, **сиви** соко, **сиња** кукавица

Подвучена реч у наведеним примерима представља стилску фигуру која се назива **стални епитет**. То је најчешће придев који ближе одређује именицу уз коју стоји. Ако се увек исти придев јавља уз исту именицу, онда то није обичан епитет, већ стални епитет. Тек уз тај епитет именица добија своје посебно значење. Ова стилска фигура својствена је народној усменој књижевности.

Смрт војводе Пријезде

Пред тобом је песма која говори о постојаности вере, родољубља и љубави. По трагичности својих јунака, она је блиска старим грчким митовима и трагедијама. Епски подвиг војводе Пријезде и његове љубе има сличности са бурним догађајима из времена владавине деспота Стефана Лазаревића. Како бележе хроничари овог доба, неки храбри властелин јуначки је бранио град од напада турског султана Мусе и, не желећи да се преда, изгорео је у градској кули заједно са својим саборцима.

књига – писмо

пошљи – пошаљи

сабља навалија – сабља која се користи у нападу, навали

засобице – одвојено

беден – бедем, градски зид, зид тврђаве

беседити – говорити

лагум – подземни ходник, подземни прокоп, тунел

дигнути – овде: изненадити

мучати – ћутати

кондир – суд за вино, ракију; врч, крчаг, пехар

јаничар – турски војник

Честе књиге иду за књигама:
од кога ли, коме ли долазе?
Од Ме'меда, од цара турскога,
а долазе до Сталаћа града,
до Пријезде, војводе сталаћка:
„О Пријезда, војводо сталаћка,
пошљи мени до три добра твоја:
прво добро – сабљу навалију,
која сече дрвље и камење,
дрво, камен и студено гвожђе;
друго добро – Ждрала, коња твога,
који коњиц може прелетити
засобице и по два бедена;
треће добро – твоју љубу верну!”
Гледи књигу војвода Пријезда,
ону гледи, другу ситну пише:
„Цар-Ме'меде, турски господару,
купи војске колико ти драго,
под Сталаћа, кад је теби драго,
удри Сталаћ, како ти је драго,
ја ти добра не дам ни једнога;
ја сам сабљу за себе ковао,
а Ждрала сам за себе ранио,
а љубу сам за себе довео:
па ти не дам добра ни једнога!”
Диге војску турски цар Ме'меде,
диже војску, оде под Сталаћа;
био Сталаћ три године дана,
нит' му одби дрва ни камена,
нит' га како може освојити,
ни пак како може оставити.
Једно јутро уочи недеље

попела се Пријездина љуба
на бедена малена Сталаћа,
па с бедена у Мораву гледи,
ал' Морава мутна испод града.
Па беседи Пријездина љуба:
„О Пријезда, драги господару,
ја се бојим, драги господару,
нас ће Турци лагумом дигнути.”
Ал' беседи војвода Пријезда:
„Мучи, љубо, муком се замукла!
Гди ће бити лагум под Моравом?”
Потом дошла та недеља прва,
и господа отишла у цркву,
и божју су службу остајали;
кад господа изишла из цркве,
тад беседи војвода Пријезда:
„О војводе, моја десна крила,
крила моја, с вама ћу летити,
да ручамо, да се напијемо,
да на граду врата отворимо,
да на Турке јуриш учинимо,
па што нама бог и срећа даде!”
Па Пријезда љубу дозиваше:
„Иди, љубо, у пивнице доње,
те донеси вина и ракије!”
Узе Јела два кондира златна,
па отиде у пивнице доње.
Кад госпођа пред пивницу дошла,
ал' пивница пуна јаничара:
папучама пију вино ладно
а у здравље Јелице госпође,
с покој душе Пријезде војводе.

Кад то виде Јелица госпођа,
 та кондиром о камен удари,
 па потрча у господске дворе:
 „Зло ти вино, драги господару!
 Зло ти вино, а гора ракија!
 Пивница ти пуна јаничара:
 папучама пију вино ладно,
 а за моје здравље намењују,
 а тебека живог сарањују,
 сарањују, за душу ти пију!”
 Онда скочи војвода Пријезда,
 те на граду отвори капију,
 па на Турке јуриш учинише,
 те се бише и секоше с Турци,
 док погибе шездесет војвода,
 њи’ шездесет, ’иљаде Турака;
 тад се врати војвода Пријезда,
 па за собом затвори капију,
 па потрже сабљу навалију,
 Ждралу коњу одсијече главу:
 „Јао, Ждрале, моје добро драго,
 та нека те турски цар не јаше!”
 Преби бритку сабљу навалију:
 „Навалија, моја десна руко,

та нека те турски цар не паше!”
 Па отиде госпођи у дворе,
 па госпођу привати за руку:
 „О Јелице, госпођо разумна,
 или волиш са мнош погинути,
 ил’ Турчину бити љуба верна?”
 Сузе рони Јелица госпођа:
 „Волим с тобом часно погинути
 нег’ љубити на срамоту Турке;
 нећу своју веру изгубити
 и часнога крста погазити.”
 Узеше се обоје за руке,
 па одоше на беден Сталаћа,
 па беседи Јелица госпођа:
 „О Пријезда, драги господару,
 Морава нас вода од’ранила,
 нек Морава вода и са’рани!”
 Па скочише у воду Мораву.
 Цар је Ме’мед Сталаћ освојио,
 не освоји добра ни једнога.
 Љуто куне турски цар Ме’меде:
 „Град-Сталаћу, да те бог убије!
 Довео сам три ’иљаде војске,
 а не водим него пет стотина.”

Трагом речи

1. Шта тражи турски цар Мехмед од војводе Пријезде? Како војвода Пријезда одговара на цареве захтеве? Колико дуго турски цар опседа Сталаћ? Опиши како су се турски војници увукли у град. Ко открива турске уходе? Како тече обрачун с Турцима? Шта на крају решава да уради војвода Пријезда?
2. На основу својих сазнања о нашој народној традицији објасни шта за једног епског јунака представљају његов коњ, сабља и верна љуба. Коју стилску фигуру народни певач користи када набраја три Пријездина добра? Наведи сталне епитете који се односе на Ждрала, сабљу навалију и Јелицу. Пажљиво прочитај песму и пронађи примере за хиперболу, персонификацију, поређење и антитезу. Откривај њихову улогу у свету песме.
3. Тврдњу да је цар Мехмед освојио Сталаћ, али није освојио ниједно Пријездино добро (коња Ждрала, сабљу навалију, верну љубу Јелицу) повежи са изразом „Пирова победа”. О њему ћеш сазнати више у нашој Бележници.

Свет занимљивости

„Мораве се сливају према Шумадији и оптачу је својим плавим везом. Готово куд год се Србијом крене, наиђе се на неку Мораву или Моравицу. Зато Срби, без обзира на то где бораве, доживљавају Мораву као *завичајну, кулџину и сабирну реку*. О њој певају, Морава им је најдража реч и с поносом је изговарају као да мајку помињу. Корен *мор*, који је у речима Морава, Морача, Мориш и море, означава *морју* (морасту), то јест *йлаву* боју, управо ону којом се небеса у Моравама огледају. 'Коло Моравац' игра се по ритму моравских таласа: почиње споро и тихо, као кад се буде и мрешкају моравски вирови, а потом уситни и зајубори као моравски брзаци, па најзад пређе у олујни ритам, попут Мораве кад изопачи ћуд па груне поплавом. [...]

Морава има и значење земље, издашне и благословене, јер у Поморављима шуме кукуруза надвисују главе коњаника, а вреже истрчавају из њива и пењу се на врбе и тополе. И по притокама трију Морава именују се предели, поља и области. Имена су тако лепа да се од њих и песма може створити: *Нишава – Ресава, / Расина – Власина, / Тојлица – Белица, / Вејерница – Чемерница, / Каменица – Лейеница, / Јасеница – Јабланица.*”

(Милија Николић, *Нови српски буквар*, „Слово М”, „Даница”, одломак)

Појмовник

Персонификација је стилска фигура којом се стварима и појавама приписују особине живих бића: „Морава нас вода одранила, / нек Морава вода и сарани!”

Бележница

Израз „Пирова победа” везан је за битку код Аускула (279. пре н.е.), у којој је, према сведочењу историчара, епирски краљ претрпео велике губитке. Када су му ласкавци након боја честитали на великом тријумфу, Пир је, наводно, рекао: „Још једна таква победа и ми смо пропали.” „Тако је настао израз 'Пирова победа', који се и данас употребљава кад се жели означити да је неки успех постигнут уз велике жртве те да је по томе раван поразу.”

У нашем језику овај израз се користи и када се говори о ситуацијама из свакодневног живота, на пример о спортским утакмицама у којима један тим победи, али велики број његових кључних играча буде кажњен са неколико утакмица неиграња, па не могу да помогну свом тиму у наредним мечевима.

(Према: Милан Шипка, *Зашто се каже?*)

Народне епске песме о хајдуцима

(избор)

Ове народне епске песме говоре о животу хајдука као заштитника сиромашних и угњетених од турског зулума. Поред ове идеализоване слике, у стиховима о хајдуцима постоји и критички однос према њима; указује се на лошу страну тога што и сами чине насиље. Највећи број песама о хајдуцима груписан је тематски око ликова хајдучких харамбаша и чланова њихових хајдучких дружина: Старине Новака, Мијата Томића, Баја Пивљанина и Пивљаниновог побратима Лима.

Старина Новак и кнез Богосав

Из следеће песме сазнаћеш зашто се најславнији епски хајдук, Старина Новак, одметнуо у хајдуке. (Присети се лика Проклете Јерине и описа изградње Смедерева у тексту Владимира Хулпаха из *Чићанке* за шести разред.) Подсети се својих сазнања из историје о разлозима постојања хајдучије и њеним карактеристикама. Та знања ће ти помоћи да успешније протумачиш ову песму.

студен – хладан

са шта – чиме

мореш – мораш
(морати)

аргатлук – тежак,
изразито напоран
присилан физички
рад

пенџер – прозор

вилајет – турски
назив за неку област
(покрајину)

намет – обавеза

литра злата – мера
за количину злата

Вино пију Новак и Радивој
а код Босне, код воде студене,
код некога кнеза Богосава;
а кад су се вина понапили,
кнез Богосав стаде бесједити:
„Побратиме, Старина Новаче,
кажи право, тако био здраво,
са шта, брате, оде у хајдуке?
Каква тебе оћера невоља
врат ломити, по гори ходити,
по хајдуци, по лошу занату,
а под старост, кад ти није вриме?”
Вели њему Старина Новаче:
„Побратиме, кнеже Богосаве,
кад ме питаш, право да ти кажем:
јест ми било за невољу љуту!
Ако мореш знати и памтити
кад Јерина Смедерево гради,

па нареди мене у аргатлук,
аргатовах три године дана,
а ја вукох дрвље и камење
све уз моја кола и волове,
и за пуне до три годинеце,
ја не стекох паре ни динара,
ни заслужио на ноге опанке!
И то бих јој, брате, опростио.
Кад сагради Смедерева града,
онда стаде па и куле зида,
позлаћује врата и пенџере,
па наметну намет на вилајет,
све на кућу по три литре злата –
то је, брате, по триста дуката!
Ко имаде, и предаде благо;
ко предаде, онај и остаде.
Ја сам био човек сиромашан,
не имадох да предадем благо,

аргатовати –
присилно обављати
изузетно тешке
физичке послове

будак – алатка
за копање земље,
ископавање корења,
камења и сл.

кадуна – жена

канџија – дуга танка
узица или ремен
причвршћен на
дршку којом се гоне
животиње, бич

луле од тумбака –
делови налик на лулу
направљени од бронзе
или туча

умах – у једном маху,
одмах

обикнути – обићи,
проћи; навикнути се

узех будак, с чим сам аргатов'о,
па с будаком одох у хајдуке,
па се ниђе задржат не могох
у држави Јерине проклете,
већ побјегах до студене Дрине,
па се маших Босне камените.
А кад дођох близу Романије,
ту сам турске сватове сусрео –
они воде кадуну ђевојку.
Сви сватови с миром пролазили,
заостало Туре младожења
на дорату, коњу великоме,
оно не шће да пролази с миром,
већ потеже троструку канџију
(три су на њој луле од тумбака)
па удара мене по плећима.
Трипут сам га богом побратио:
„Молим ти се, Туре младожења,
а тако ти среће и јунаштва,
и тако ти сретнога весеља,
прођи ме се, хајде путем с миром,
видиш да сам човек сиромашан!
Опет Туре да с' окани неће,
већ ме стаде већма ударати.
Кад је мене мало забољело,
и ја сам се врло ражљутио,
па потегох будак са рамена,
те ударих Туре на дорату.
Како сам га лако ударио,
умах сам га с коња оборио,
и к њему сам онда прилетио;
ударих га још два и три пута,
док сам њега с душом раставио;
ватих му се руком у џепове,
код њег' нађох до три кесе блага,
па их пуштих себи у њедарца;
отпасах му сабљу од појаса,
њем' отпасах, а себи припасах;
оставих му будак више главе,

да чим ће га закопати Турци;
па посједох његова дората,
одох право гори Романији.
То гледају сви турски сватови,
не шћедоше мене ни ћерати,
ја не шћеше, јали не смједоше.
Ево има четр'ест година,
Романију гору обикнуо,
боље, брате, него моје дворе,
јер ја чувам друма кроз планину,
дочекујем Сарајлије младе,
те отимам и сребро и злато
и лијепу чоху и кадифу,
одијевам и себе и друштво;
а кадар сам стићи и утећи
и на страшну мјесту постојати.
Не бојим се никога до Бога!”

Трагом речи

1. Шта интересује кнеза Богосава? Који су разлози због којих је Старина Новак отишао у хајдуке? Наведи стихове који представљају критику владарског поступања са народом. Уочи какав став заузима млади Турчин према старом човеку. Издвој стих у којем се негативно говори о хајдучији.
2. Ко је био Старина Новак пре него што је постао хајдук? Које особине може имати јунак ако се назива Старином? Чеге је старост симбол у овој песми?
3. Препричај Новаков сусрет са турским сватовима. На коју кратку прозну форму те подсећају следећи стихови: „а кадар сам стићи и утећи / и на страшну мјесту постојати?” Објасни због чега би они могли представљати суштину хајдучког живота.

Свет занимљивости

Проклета Јерина била је жена деспота Ђурђа Бранковића, који је наследио деспота Стефана Лазаревића и владао Србијом од 1421. до 1456. године. Будући да су му Угари одузели Београд, деспот Ђурађ је сазидао нову престоницу, град Смедерево, на ушћу реке Језаве у Дунав. Изградња великог града исцрпла је снаге земље. Народни одијум пренесен је на његову жену Јерину, пореклом Гркињу из породице Кантакузина, и на њену многобројну родбину, која је имала велики утицај у земљи. Она је у народу названа Проклетом Јерином. Историјски лик ове владарке није негативан као што је у народној традицији. Јерина је умрла као монахиња.

(Према: Јован Деретић, *Културна историја Срба*)

одијум – нетрпељивост

Путоказ

Објашњавајући кнезу Богосаву због чега је под старост отишао у хајдуке, Старина Новак користи посебно глаголско време када говори о догађајима из прошлости. Пажљиво прочитај део ове народне епске песме од стиха „аргатових три године дана” до стиха „па се маших Босне камените.” Препиши глаголе у свеску, одреди у ком су глаголском времену и напиши њихов инфинитив.

Мали Радојица

Пред тобом је једна од класичних песама о херојству хајдука. Њен јунак је прави пример хајдука који је кадар „и на страшну мјесту постојати”.

мраморје – стење,
камење

Попина – поље које
се налази у Лици, на
планини Велебит,
у чијој близини се
догађа и радња песме
„Мали Радојица”

шенлук – весеље,
славље уз пуцање из
пушака или пиштоља

сужањ – заточеник,
затвореник,
утамничени

преставити – умрети

змија присојкиња –
змија отровница

Мили боже, чуда големога!
Јали грми, јал’ се земља тресе?
ја’ се бије море о мраморје?
ја’ се бију на Попина виле?
Нити грми, нит’ се земља тресе,
ни’ се бије море о мраморје,
ни’ се бију на Попина виле;
већ пуцају на Задру топови,
шенлук чини ага Бећир-ага –
у’ватио Малог Радојицу,
па га меће на дно у тавницу.
У тавници двадесет сужања,
а сви плачу, један попијева,
те остало друштво разговара:
„Не бојте се, браћо моја драга,
еда бог да каквагођ јунака,
који ће нас јунак избавити.”
А кад к њима Радојица дође,
сви у једно грло заплакаше,
Радојицу љуто проклињаху:
„Радојица, допаднуо мука!
И ми смо се и уздали у те
да ћеш ти нас кадгођ избавити,
ето и ти саде к нама дође;
тко ли ће нас јунак избавити?”
Вели њима Мали Радојица:
„Не бојте се, браћо моја драга,
већ ујутру, кад данак осване,
ви дозов’те агу Бећир-агу,
па му каж’те да ј’ умро Раде,
не би ли ме ага закопао.”

Кад свануло и сунце грануло,
а повика двадесет сужања:
„Бог т’ убио, ага Бећир-ага!
Што доведе к нама Радојицу?
Јер га синоћ објесио ниси,
већ се код нас ноћас преставио.
Хоће ли нас поморити смрадом?”
Отворише на тавници врата,
изнесоше пред тавницу Рада;
онда вели ага Бећир-ага:
„Нос’те, сужњи, те га закопајте!”
Ал’ говори Бећирагиница:
„Ев’ бога ми, ниј’ умро Раде,
ниј’ умро, већ се ућутио;
налож’те му ватру на прсима,
хоће ли се помакнути, курва!”
Ложе њему ватру на прсима,
ал’ је Раде срца јуначкога,
ни’ се миче, ни’ помиче Раде.
Опет вели Бећирагиница:
„А, бога ми, ниј’ умро Раде,
ниј’ умро, већ се ућутио;
већ у’ват’те змију присојкињу,
те турајте Раду у њедарца,
хоће ли се од ње уплашити,
неће ли се, курва, помакнути!”
У’ватише змију присојкињу,
па турају Раду у њедарца,
ал’ је Раде срца јуначкога,
ни’ се миче, ни’ се од ње плаши.

клинац – ексер

ђердан – ланчић,
огрлица

снимити – овде:
скинути; спустити
одозго

свилени јаглук –
свилена марама

дебело море –
дубоко море

пенџер – прозор

сербес – на миру и у
здрављу, спокојно

хака – једном

ашлук – новац за
трошење, нешто као
цепарац

талијер – старински
сребрни новац

плочетина – пошто
је новац као плоча
овде се користи у
погрдном смислу

градити – правити

Опет вели Бећирагиница:
„А, бога ми, ниј’ умро Раде,
ниј’ умро, већ се ућутио;
већ узмите двадесет клинаца,
удрите их под ноктове Раду,
хоће ли се помакнути, курва!”
И узеше двадесет клинаца,
ударају под ноктове Раду;
и ту Раде тврда срца био,
ни’ се миче, ни’ душицом дише.
Опет вели Бећирагиница:
„А бога ми, ниј’ умро Раде,
ниј’ умро, већ се ућутио;
сакупите кола ђевојака
и пред њима лијепу Хајкуну,
хоће ли се насмијати на њу!”
Сакупише коло ђевојака
и пред њима лијепу Хајкуну;
на Рада је коло наводила,
преко Рада ногама играла;
а каква је, да је бог убије!
Од свију је и већа и љепша;
љепотом је коло зачинила,
а висином коло надвисила;
стоји звека на врату ђердана,
стоји шкрипа гаћа од сандала.
Кад је згледа Мали Радојица,
лијевијем оком прогледује,
деснијем се брком насмијава.
А кад вид’ла Хајкуна ђевојка,
она сними свилена јаглука;
њиме покри Рада по очима,
а да друге не виде ђевојке;
па је своме баби говорила:
„Јадан бабо, не гријеси душе,
већ носите сужња, закопајте.”

Онда вели Бећирагиница:
„Бре, немојте закопати курве,
већ га бац’те у дебело море,
те наран’те рибе приморкиње
лијепијем хајдучкијем месом.”
Узе њега ага Бећир-ага,
па га баци у дебело море.
Ал’ је Раде чудан пливач био,
далеко је Раде отпливао,
пак изиђе на бријегу мора,
па повика из грла бијела:
„Јао, моји б’јели ситни зуби,
повад’те ми клинце из ноката!”
И он сједе и ноге прекрсти,
и повади двадесет клинаца,
па их метну себи у њедарца.
Опет неће да мирује Раде.
Кад је тавна ноћца настанула,
иде двору аге Бећир-аге,
па постаја мало код пенџера;
истом ага за вечеру сию,
па с кадуном својом бесједио:
„Моја кадо, моја вјерна љубо,
ево има девет годин’ дана,
ка’ ј’ отиш’о Раде у хајдуке,
да не могох сербес вечерати
све од страха Малог Радојице;
богу ’вала кад га данас нема
и кад њему хака главе дођох!
И оно ћу двадест објесити
док ујутру бијел дан осване.”
А то Раде и слуша и гледа,
па у собу к њему улетео,
за вечером агу у’ватио,
у’вати га за врат до рамена,
истрже му главу из рамена.

Па у'вати Бећирагиницу,
 па потеже клинце из њедара,
 удара их под ноктове кади:
 док је пола клина ударио,
 и душу је, кучка, испустила.
 Њој говори Мали Радојица:
 „Нека знадеш, Бећирагинице,
 да каква је мука од клинаца!”
 Па у'вати Хајкуну ђевојку:
 „О Хајкуна, срце из њедара,
 дај ми наћи од тавнице кључе,
 да испустим двадесет сужања.”
 Нађе Хајка од тавнице кључе,
 он испусти двадесет сужања.
 Опет јој је Раде говорио:
 „О Хајкуна, душо моја драга,
 дај ми наћи од ризнице кључе,
 да што мало за ашлука тражим;
 далеко ми ј' дому путовати,
 треба ми се путем понапити.”
 Отвори му сандук од тал'јера;
 онда јој је Раде бесједио:
 „О Хајкуна, срце моје драго,
 што ће мени таке плочетине?
 Коња немам да с њима поткивам.”
 Отвори му сандук од дуката,
 он на друштво дукате дијели.
 Па у'вати Хајкуну ђевојку,
 одведе је у земљу Србију;
 доведе је у бијелу цркву,
 Од Хајкуне гради Анђелију,
 па је узе за вјерну љубовцу.

Трагом речи

1. Којом стилском фигуром почиње песма? Шта народни певач њоме наглашава? Наведи стихове који показују реаговање затвореника у тамници на утамничење Малог Радојице. Чеге је симбол Мали Радојица? Како Мали Радојица гледа на своје утамничење?
2. Међу понуђеним речима пронађи оне које се односе на Малог Радојицу: **издржљивост; покорност; сналажљивост; неспретност; духовитост; кукавичлук; заљубљивост; попустљивост**. За сваку одабрану особину наведи догађај из песме који је илуструје. Одреди негативне јунаке у овој песми. Због чега је Беџирагиница опаснија од свог мужа?
3. Уочи редослед којим се нижу муке на које Беџир-ага ставља Малог Радојицу. Како се зове та стилска фигура? Због чега је за Малог Радојицу најтеже оно што га не боли? Зашто Хајкуна девојка помаже Малом Радојици? Наведи њене особине.

Радионица

Припреми се да сажето препричаш народну епску песму „Мали Радојица” тако што ћеш њену композицију поделити на целине, а у свакој целини навести главни догађај. Испиши план препричавања, који ти може послужити као подсетник.

Појмовник

Словенска антитеза је врста поређења састављена из три дела.

делови словенске антитезе

пример

1. Низом питања или тврдњи набрајају се одређени предмети или појаве према једној својој особини.	„Мили боже, чуда големога!
Јали грми, јал’ се земља тресе?
ја’ се бије море о мраморје?
ја’ се бију на Попина виле?”
2. Све оно што је наведено у првом делу сада се негира истим редоследом.	„Нити грми, нит’ се земља тресе,
ни’ се бије море о мраморје,
ни’ се бију на Попина виле;”
3. Одређује се шта је у питању тако што се у завршном исказу директно именује ситуација, лик, појава...	„већ пуцају на Задру топови,
шенлук чини ага Беџир-ага –
у’ватио Малог Радојицу,
па га меће на дно у тавницу.”

Народне епске песме о ускоцима

(избор)

Међу народним епским песмама о ускоцима постоје два тематска круга. Први говори о четовању ускока везаних за место Сењ у XVI и почетком XVII века, а централни лик је Сењанин Иван. Други круг песама говори о ускоцима везаним за Равне Котаре у Далмацији и град Задар. Међу котарским јунацима који су деловали у XVII веку истиче се Јанковић Стојан. У песмама о ускоцима опевани су њихови упади на територије под Турцима, сукоби на мору и са Млечанима, као и женидбе и отмице девојака. Поред пустоловина и романтичних женидби, многе песме су готово лирски опевале радости и туге породичног живота ускочких јунака.

Иво Сенковић и ага од Рибника

О томе шта се десило када је остарелог ускока силни турски мегданџија изазвао на двобој, прочитај у овој народној епској песни, која на дирљив начин говори о односу оца и сина.

Котари – Равни Котари; залеђе на тремеђи Босне, Лике и Далмације, где су столовали најпознатији српски ускоци

кудити – грдити, критиковати

огледати се – овде: одмеравати снагу и вештину у двобоју

баба – отац

Књигу пише ага од Рибника,
па је шаље Сенковићу Ђурђу:
„О јуначе, Сенковићу Ђурђу,
ја сам чуо и људи ми кажу
да си добар јунак од мејдана,
а и мене не куди дружина.
Ако с', Ђурђу, јунак од мејдана,
од мејдана и од сабље бритке,
'оди к мени под бела Рибника,
'од' на мејдан, да се огледамо;
ако л', Ђурђу, на мејдана нећеш,
преди мени гаће и кошуљу,
нек ја знадем да си ми покоран.”
Гледа књигу Сенковићу Ђурђе,
гледа књигу, а сузе пролива,
ал' га пита Сенковићу Иво:
„Родитељу, што сузе проливаш?
Досад су ти књиге долазиле
и кроз твоје руке пролазиле,
али ниси суза проливао.”
Ал' беседи Ђурађ Сенковићу:
„Драго чедо, Сенковићу Иво,
јесу досад књиге долазиле,

ал' овак'а нигда дошла није;
ако ли је кад и дошла 'вак'а,
а баба је онда млађи био,
па се није од књига плашио.
Ово ј' књига аге од Рибника,
ага мене на мејдан зазива.
Ја сам, сине, врло остарио,
не могу се ни коња држати,
камо л' терат' по мејдану с Турци;
а прести се нисам научио,
Турком прести не могу кошуља.”
Ал' беседи Сенковићу Ива:
„Родитељу, Сенковићу Ђурђу,
ако с', бабо, остарио врло,
те не можеш на мејдан изићи,
од бога си мене испросио,
бог је мене теби поклонио,
ја ћу, бабо, на мејдан изићи,
оћу твоју заменити главу.”
Ал' му Ђурађ поче беседити:
„Драго чедо, Сенковићу Иво,
можеш, сине, на мејдан изићи,
отићи ћеш, ал' ми доћи нећеш;

испросити – добити нешто молећи на леп начин, измолити

руво (рухо) – одећа, одело

рисовина – крзно од риса (врста дивље мачке)

самуровина – крзно од самура (врста куне скупценог, свиленастог крзна)

вуком покројено – постављено вучјим крзном

тестир – допуштење

оправити – опремити; припремити

на ино не може – не може другачије него тако

малвасија – врста винове лозе; ароматично слатко вино од грозђа те лозе

теке – тек

световати – саветовати

јер си, сине, јако неразуман,
још ти нема ни шеснаест лета,
а Турчин је јунак од мејдана
да му нема у крајини пара.
На њему је руво страховито:
рисовина и самуровина,
а на коњу сама међедина,
бојно копље вуком покројено,
само ћеш се рува поплашити,
а камо ли кад подвикне Турчин,
и поцикне коњиц под Турчином;
од стра'а ћеш пасти са коњица,
и своју ћеш изгубити главу,
па што ћ' тужан после тебе баба?
Ко л' ће бабу 'лебом до'ранити?
Ко л' по смрти стара са'ранити?"
Ал' говори Сенковићу Иво:
„Што б' се, бабо, рува поплашио?
Ја с' не бојим ни жива курјака,
а камо ли мртви' кожетина;
ако може Турчин подвикнути,
и ја могу, бабо, подвикнути!
Већ дај мени тестир и благослов
да Турчину на мејдан изиђем;
док је, бабо, твога чеда Иве,
нећеш Турком ти прести кошуље.”
То се Ђурђу на ино не може;
свог му добра дору оседлао,
дору седла, испод гриве љуби:
„Ао, доро, врло добро моје,
доста ли смо, доро, војевали,
из Турака робље изводили,
од Турака глава доносили,
сад сам, доро, остарио врло,
ја не могу више војевати,
сад те шиљем с главом неразумном,
са Иваном, са јединим сином;
Ива ј', доро, глава неразумна,
чувај, доро, моје чедо, Иву.”
Па Ивана оправдио лепо;
све му своје руво обукао

и своју му сабљу припасао,
па Ивана лепо световао:
„Ао, Иво, моје чедо драго,
пођи, сине, пош'о у добри час!
Тамо, сине, добре среће био,
бог те здраво и мирно носио,
од душманске руке заклонио,
грдне ране и руке душманске!
И крепка ти десна рука била,
и оштра ти бритка сабља била,
слободне ти очи на Турчина!
Кад ти доћеш под Рибника бела,
ти се немој поплашити, сине;
оштро гледај, а оштро беседи,
оштро агу на мејдан зазивај.
Кад с Турчином на мејдан изиђеш,
немој доре уздом забунити;
ја сам дору боју научио,
вешт је дора боју и мејдану,
дора ће те собом заклањати,
испод бритке сабље уклањати.” [...]
Кад је био на пољу Рибничком,
угледа се један шатор бели;
пред шатором копља ударена,
а за копља коњи повезани;
под шатором ага од Рибника,
седи ага, пије малвасију,
с њиме пију два пашина сина.
Кад је дорат коње угледао,
завриштао дорат под Иваном.
Ал' беседе два пашина сина:
„Господине, аго од Рибника,
ето старца Сенковића Ђурђа!
Сад ћеш, аго, изгубити главу,
данас ћеш се с нама растанути.”
Кад погледа ага од Рибника,
ал' угледа Сенковића Иву:
„Не бојте се, моја браћо драга!
Оно није Ђурађ Сенковићу,
већ је оно Сенковићу Ива;
у з'о час га баба оправдио,

лудо ти ће данас погинути!
Ал' га, браћо, погубити нећу,
јер је Ива дете неразумно,
већ га 'оћу жива у'ватити;
а у Ђурђа много кажу блага:
за њ' ћу узет' шест товара блага."
У том Ива пред шатора дође,
божју помоћ Турком називао:
„Божја помоћ, Рибничани Турци!” [...]

Ал' беседи ага од Рибника:
„Ман' се, Иво, врага и мејдана!
још мејдана ни видио ниси,
а камо ли да си излазио;
већ 'од' Иво, да пијемо вино.
Гре'ота је тебе погубити,
јер си теке на свет настануо;
већ се предај, Сенковићу Иво,
и без ране и без мртве главе.

калпак – свечана
капа од крзна или
коже опшивена
свилком по врху

даде плећа – овде:
окрете леђа

сапи – део
животињског тела
изнад задњих ногу

по(х)арати –
силом отети туђу
имовину, опљачкати;
уништити,
упропастити

ђипати –
нагло скакати,
поскакивати; нагло
устајати

чаир – ливада

А ево ти тврду веру дајем
да ти ништа учинити нећу:
у твог бабе много кажу блага,
подај благо па откупи главу.”
Ал’ беседи Сенковићу Иво:
„О Турчине, аго од Рибника,
нисам дош’о, да ти се предајем,
већ сам дош’о да се огледамо
и јуначки мејдан поделимо;
већ на мејдан, ако жена ниси,
јер ми није дуго за стајање!”
Цикну ага кано змија љута,
па он скочи на ноге јуначке,
па се добра вранца приватио,
па беседи ага од Рибника:
„О јуначе, Сенковићу Иво,
играј коња, па удри на мене!”
Ал’ беседи Сенковићу Иво:
„О Турчине, аго од Рибника,
ја сам мога заморио дору
из далеке земље путујући,
па не могу дору заиграти,
већ ти ’оћу стати на белегу;
играј вранца, па удри на мене,
с белеге се уклонити нећу,
јуначки ћу тебе дочекати!”
То Турчину врло мило било,
па заигра вранца по мејдану,
па потрже бојно копље оштро,
па повикну као змај планински:
„Држ’ се добро, Сенковићу Иво,
немој рећи да је пријевара!”
На Ивана јуриш учинио,
гледа копљем у срце јунака;
клече дорат у зелену траву,
Иву копље високо надмаши,
не може му калпак оборити,
а камо ли ранити јунака.
Ману сабљом Сенковићу Ива,
аги копље до руке просече.
А кад види ага од Рибника

да му ништа нема од мејдана,
даде плећа, стаде бијегати,
да утече у бела Рибника.
За њим Ива напусти дората;
колико се дорат уморио,
брзо дорат вранца састигао,
на сапи му главу наслонио,
аги кида ките на појасу.
Ал’ беседи ага од Рибника:
„Боже мили, гди ћу погинути!
Од јунака да би погинуо,
не би мени ни по јада било,
већ од добра коња Иванова!”
Ал’ је Иван дете неразумно,
он се сабљом не маша Турчина,
неће њему да одсече главу,
веће ради да у’вати жива,
да га води баби за поштење.
Утом с’ Турчин пушке досетио,
преко себе пушку опалио,
ал’ бог даде, не погоди Иве,
већ дората међу очи чарне;
паде дорат у зелену траву,
а Иван се на ноге дочека.
А кад види ага од Рибника
да ј’ Ивана с коњем раставио,
врати вранца натраг на Ивана:
„Што сад мислиш, Сенковићу Иво?
Што сад мислиш, чему ли се надаш?
С добрим сам те дором раставио;
већ предај се, Сенковићу Иво,
робом икад, а гробом никада.”
Цичи Иван ка’ и змија љута:
„О Турчине, аго од Рибника,
жив се теби ја предати нећу.
Ако си ме с коњем раставио,
са сабљом ме раставио ниси;
ево сабље родитеља мога,
која ј’ доста на мејдану била,
одсекла је доста турски’ глава,
бог је добар, и данас ће твоју.”[...]

бедевија – кобила
добре пасмине (врсте)

диван – веће,
разговор; просторија
у којој се разговара,
већа

Паде вранац и притиште агу,
насмеја се Сенковићу Иво:
„Што сад мислиш, аго од Рибника?
Што сад мислиш, чему ли се надаш?”
Поче ага Иву братимити:
„Богом брате, Сенковићу Иво,
немој мене данас погубити,
ишти блага колико ти драго!”
Ал’ беседи Сенковићу Ива:
„Волим твоју једну мртву главу
него благо цара честитог!”
Ману сабљом, одсече му главу,
метну главу у јанкесу пасу;
брже с аге поскида одело,
с аге скида, на себе обуче. [...]
Кад је Иван близу двора био,
угледа га стара мила мајка,
па свог сина познати не може,
јер је Иван руво променио,
променио руво и коњица;
пак запишта као љута змија,
проли сузе низ бијело лице,
она трчи у дворове Ђурђу:
„Јао Ђурђу, драги господару,
у з’о час си Иву оправио,
оправио да т’ замени главу!
Иво нам је тамо погинуо,
ево иде ага од Рибника,
сад ће наше дворе по’арати,
а нас ’оће, Ђурђу, заробити,
да под старост служимо Турчина!”
А кад Ђурађ саслушао речи,
проли сузе низ јуначко лице,
пак он ђипи на ноге јуначке,
пак припаса мача зеленога,
пак он брже на чаире трчи,
те увати стару бедевију,
нејма каде да седлом оседла,
већ се голој на рамена баци;
пак излети Ђурађ пред Ивана,
ал’ свог сина познати не може,

јер је Иво руво променио,
променио коња и одело;
пак повика Сенковићу Ђурђу:
„Стани, курво, аго од Рибника!
ласно ти је дете погубити,
коме нема ни шеснаест лета;
ал’ од’ аго, те погуби старца!”
Ал’ беседи Сенковићу Иво:
„Бог ми с тобом, родитељу Ђурђу!
Нисам, бабо, ага од Рибника,
ја сам, бабо, твоје чедо Ива.”
Од жалости јунак и не чује,
он не чује што беседи Ива,
већ салети своје чедо Иву,
салети га да одсече главу. [...]
Кад се види Ива у невољи,
он се маши у јанкесу пасу,
баци главу аге од Рибника,
баци главу пред свог родитеља:
„Бог ми с тобом, родитељу Ђурђу,
ето т’ главе аге од Рибника!”
Кад је Ђурађ угледао главу,
баци мача у зелену траву;
пак он скочи с бедевије старе,
под Иваном коња при’ватио,
своје чедо на руке при’вати;
пак Ивана и грли и љуби:
„’Вала, Иво, моје чедо драго,
који с’ баби заменио главу,
свој господи образ осветлао,
свој господи и нашој крајини!
Ал’ што с’ турско руво облачио?
Мало бабо душу не огреша,
мало тебе не погуби, сине!”
Али Ива поче беседити:
„Родитељу, Сенковићу Ђурђу,
по чем’ би се могао познати
да сам био тамо на мејдану
кад с господом у диван изиђем?
Господа ми не би веровала
да сам тамо био на мејдану,
да оданде обележја немам.”

Трагом речи

1. Препричај ову народну епску песму. Наведи њен главни мотив. Обрати пажњу на дијалоге у песми. Наведи пример дијалога који представља праву малу борбу речима.
2. Међу понуђеним речима пронађи оне које представљају особине Ива Сенковића: **детињаст; попустљив; душеван; храбар; пожртвован; сналажљив; искусан; непромишљен; упоран; превртљив**. Образложи свој избор. Опиши однос оца и сина у овој песми. Наведи детаљ који је у теби побудио осећања.
3. Упореди ову песму са другим епским народним песмама које говоре о мегданима (на пример, с песмом „Марко Краљевић и Муса Кесеџија”). Какав однос има изазивач према противнику? Ко има кључну улогу у мегдану? Наведи изазивачеве речи које то потврђују. Опиши ток мегдана.
4. Зашто би се борба голобрадог младића и искусног мегданџије могла назвати борбом Давида и Голијата? Читајући нашу *Бележницу*, подсети се ове библијске приче.

Свет занимљивости

„Сваки славан епски јунак има ништа мање славног коња. Њихова слава, стечена на мегданима, здружено се шири. Јунак се по коњу препознаје и распознаје од свих осталих: [...]. Изузетног кулаша, пред којим задивљено и завидљиво застају царски сватови, од оца је наследио најбољи син, Милош Војиновић. Бановић Страхину распознају у епском свету по ђогату, ђоги или ђогину. Бошко Југовић је на алату црвено-златасте боје, [...]. Милица зауставља брата Војина хватајући под њим кулаша. Дамјан Југовић изјахао је кроз капије Крушевца на зеленку. На вранцу јаше Тодор Јакшић, али још чешће тако су обележени коњи црних ратника и насилника. Своме дорату од мегдана Ђурђе Сенковић поверава живот јединца. Због Пријездиног ждрала Турци опседају Сталаћ. Око врана коња и сива сокола споре се Јакшићи иако лако поделе очевину и наследство.”

(Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, одломак)

Бележница

Према библијској причи о борби Филистејца Голијата из Гата, високог преко три и по метра и застрашујућег изгледа, и младог Израелца Давида, Давид је успео да убије Голијата тако што га је погодио у чело каменом избаченим из праћке. У савременом језику имена Давид и Голијат су „уткана у устаљени израз који означава противнике неједнаке снаге. Голијат је горостас, јак, суров и немилосрдан, а Давид слаб, нејак, али се бори за праведну ствар и зато побеђује.[...] Треба једино додати да се у нас употребљава и шири израз *борба Давида и Голијата*, у значењу, неравноправна борба, борба у којој је правда и победа на страни слабијег.”

(Према: Милан Шипка, *Зашто се каже?*)

Ропство Јанковић Стојана

Након скоро 10 година проведених у турском ропству, јунак стиже кући на дан када се његова жена, мислећи да је он мртав, преудаје. Овај мотив (*муж на свадби своје жене*) интернационалан је, најпознатији по обради у чувеном античком епу *Одисеји*.

муж на свадби своје жене – мотив препознатљив у делима многих народа (интернационални); јавља се када се муж, за кога се мисли да је страдао, изненада, ненајављен, враћа кући, баш у тренутку кад му се жена преудаје

була – супруга (на турском језику)

арови – коњушнице

рукосад – оно што је засађено руком

заламати – преламати, један крај гране пресавити

божити – назвати Бога или Божју помоћ приликом поздрављања

Кадно Турци Котар поробише,
по'араше дворе Јанковића,
заробише Смиљанић-Илију,
заробише Јанковић-Стојана.
У Илије млада оста љуба,
млада љуба од петнаест дана;
у Стојана млађа оста љуба,
млађа љуба од недеље дана.
У Стамбол и' одведоше Турци,
поклонише цару честитоме.
Тамо били за девет година
и десете за седам месеци,
тамо и' је царе потурчио,
код себе им дворе саградио.
Ал' беседи Смиљанић Илија:
„Ој Стојане, да мој мили брате,
сутра јесте петак, турски светац,
цар ће отић' с Турцима у шетњу,
а царица с булама у шетњу;
већ ти кради кључе од ризница,
ја ћу красти кључе од арова,
пак да пушта блага награбимо,
да узмемо два добра коњица,
да бежимо у Котаре равне,
да гледамо робље неробљено,
да љубимо лице нељубљено.”
И ту су се браћа послушала.
Кад освану петак, турски светац,
оде царе с Турцима у шетњу,
а царица с булама у шетњу;
Стојан краде кључе од ризница,
а Илија кључе од арова,
награбише небројена блага,

па узеше два добра коњица,
побегоше у Котаре равне.
Кад су били близу до Котара,
ал' говори Јанковић Стојане:
„О Илија, да мој мили брате,
иди, брате, двору бијеломе,
а ја идем моме винограду,
винограду, моме рукосаду,
да прегледам мога рукосада:
ко га веже, ко ли га залама,
коме ли је допао у руке.”
Од' Илија двору бијеломе,
Стојан оде своме винограду.
Нађе мајку Јанковић Стојане,
нађе мајку у свом винограду;
косу реже остарила мајка,
косу реже, па виноград веже,
а сузама лозицу залива,
и спомиње свог Стојана сина:
„Ој Стојане, јабуко од злата!
Мајка те је већ заборавила,
сна'е Јеле заборавит' нећу;
сна'о Јело, неношено злато!”
Божио је Јанковић Стојане:
„Божја помоћ, сиротице стара!
Зар ти немаш никога млађега
да тебека виноград уради,
већ посрћеш стара и невољна?”
Она њему боље одговара:
„Жив ми и здрав, делијо незнана!
Немам, рано, никога млађега,
до Стојана јединога сина.
Њега једног заробише Турци,

адамско колено –
племенита особа;
израз који може
значити осмо дете по
рођењу

застати – наћи,
затећи

тестир – допуштење

а и њега и Илију мога,
Стојанова брата стричевића.
Од Илије млада оста љуба,
млада љуба од петнаест дана;
мог Стојана млађа оста љуба,
млађа љуба од недеље дана.
Моја снаша адамско колено,
чекала га за девет година
и десета за седам месеци,
данас ми се млада преудаје;
ја не могу' од јада гледати,
већ побего' саду винограду.”
Кад је Стојан разумео речи,
брзо оде двору бијеломе,
заста тамо кићене сватове;
лепо су га свати дочекали:
како с' коња, тако за трпезу.

Кад се Стојан вина понапио,
поче Стојан тијо беседити:
„Браћо моја, кићени сватови,
је ли тестир мало попевати?”
Говоре му кићени сватови:
„Јесте тестир, делијо незнана!
Јесте тестир, а да зашто није?”
Кличе Стојан танко гласовито:
„Вила гњиздо 'тица ластавица,
вила га је за девет година,
а јутрос га поче да развија;
долети јој сив-зелен соколе
од столице цара честитог,
па јој не да гњиздо да развија.”
Том' се свати ништа не сећају,
досети се љуба Стојанова,
отпусти се од ручна девера,

чардак – дворац,
кула; горњи спрат
куће; одаја, соба на
спрату

совра – трпеза, сто за
ручавање

ласно – лако

требује – треба

брзо оде на горње чардаке,
па дозива сеју Стојанову:
„Заовице, рођена сестрице!
Ето т’ браца, господара мога!”
Кад зачула сеја Стојанова,
она стрча доле низ чардаке,
трипут совру очима прегледа
док је брацу лице угледала;
а кад брацу лице угледала,
руке шире, у лице се љубе,
једно друго сузама умива
од радости и од жеље живе.
Ал’ говоре кићени сватови:
„Господару, Јанковић-Стојане,
а што ћемо ми за наше благо?
Ми смо много истрошили блага
док смо твоју љубу испросили.”
Беседи им Јанковић Стојане:
„Стан’те, браћо, кићени сватови,
док се мало сестрице нагледим!
Ласно ћемо ми за ваше благо,
ласно ћемо – ако јесмо људи.”
Кад се Стојан сестрице нагледа,
љепо Стојан свате даривао:
ком мараму, ком кошуљу танку,

младожењи рођену сестрицу.
И одоше кићени сватови.
Кад увече о вечери било,
иде мајка у двор кукајући,
она кука као кукавица,
и спомиње свог Стојана сина:
„Ој Стојане, јабуко од злата!
Стоју мајка већ заборавила,
сна’е Јеле заборавит’ нећу;
сна’о Јело, неношено злато!
Ко ће стару дочекати мајку?
Ко пред мене стару ишетати?
Ко ће стару запитати мајку:
Јеси ли се уморила, мајко?”
Кад зачула љуба Стојанова,
ишетала пред дворе бијеле,
прима мајку на господске руке,
и говори својој старој мајци:
„Ти не кукај, моја стара мајко!
Тебе стару огрејало сунце:
ево теби твог Стојана сина!”
Кад угледа остарила мајка,
кад угледа свог Стојана сина,
мртва мајка на земљицу паде.
Лепо Стојан оправио мајку,
како царски ваља и требају.

Трагом речи

1. Одреди композиционе целине у песми. За сваку целину одреди главни мотив. Наведи основну тему. Размисли који би још наслов ова песма могла да има.
2. Анализирај особине lika мајке Јанковић Стојана. За чиме мајка највише жали? Који стални епитет користи да би описала снаху Јелу? На основу односа који свекрва има према снахи размисли о особинама снахе Јеле. Опиши сцену када Стојан дође на свадбу своје жене.
3. Зашто Стојан одмах не каже ко је, већ се открива певајући алегоријску песму о ластавици и соколу? Размисли шта би се десило да његова жена Јела није схватила о чему се ради. Како мајка реагује на вест да јој се син вратио из ропства? Уочи све породичне везе које су у овој песми описане и наведи стихове који илуструју присност међу члановима ове породице.
4. Међу понуђеним речима пронађи оне које се односе на песму „Ропство Јанковић Стојана”: **трагика; сатира; осећајност; драмско; дијалог; алегорија; фантастика; иронија; хумор**. Образложи свој избор.

Путоказ

У нашим народним епским песмама *стилски епитети* се често јављају као део **апозиције**: „снао Јело, **неношено злато!**”; „О, војводе, **моја десна крила**.” Овакви типови апозиција најчешће се јављају у монолозима и дијалозима епских јунака, када се сталним епитетима наглашава однос према особи или предмету који су њима одређени. Присети се песама из којих су наведени примери, а о апозицији сазнај више у *Граматици* на стр. 50.

Појмовник

У основи **алегорије** као стилске фигуре налази се поређење или паралелизам. Одређена песничка слика служи да се замени основно значење. Међутим, увек је у питању само та и ниједна друга песничка слика и само једно значење. Када Јанковић Стојан пева наведене стихове, он упућује на ситуацију у којој се нашао након ослобођења из турског ропства и повратка кући.

„Вила гњиздо тица **ластивица**, → Стојанова верна љуба
вила га је за **девет година**, → Период чекања да се Стојан врати из турског ропства
а **јутрос га поче да развија**; → Данас се љуба, мислећи да је Стојан мртав, преудаје за другог
долети јој **сив-зелен соколе** → Јанковић Стојан
од **столице цара честитог**, → Из турског ропства из Стамбола
па јој **не да гњиздо да развија**.” → Стојан саопштава својој љуби да је жив и да она не треба да се преуда

Обично се овако развијена песничка слика појављује у тренутку кључном за судбину епског јунака. Међутим, њу може да разуме само неко ко зна све њене елементе (овде их има шест) па се зато у песми каже „Том’ се свати ништа не сећају, / Досети се љуба Стојанова”. Због овакве развијености алегорија се назива још и развијена метафора. А пошто почива на поређењу, она се још назива и скраћено поређење јер изостаје део којим се објашњава право значење елемената алегоријске песничке слике (на пример, уметањем речи „као”: вила гњиздо тица ластивица као Стојанова верна љуба).

Бележница

„У традицији се изузетан значај придаје пореклу, породичном стаблу и угледу лозе. Отуд није занемарљива појединост која сигнализира да ли је јунак изданак честитих предака или отпадника. На то указује не само опозиција **адамско колено : орјатско колено** већ и низ придева: **господско, јуначко, честито – колено; род неверни, род племенит; красан пријатељ**.”

(Снежана Самарџија, *Увод у усмену књижевност*, одломак)

Стефан Митров Љубиша Кањош Мацедоновић

– прича паштровска из петнаестог века –

(одломак)

Приповетка „Кањош Мацедоновић” има два дела. У првом Стефан Митров Љубиша приповеда о већању Паштровића о томе да ли да прихвате захтев Млетачке републике да у Венецију пошаљу заточника који ће Млечане спасти од страшног џина Фурлана. Други део говори о мегдану Кањоша Мацедоновића, обичног трговца, али врло паметног и снажљивог човека, са Фурланом. Читајући овај одломак, размишљај о томе шта је у приказу Кањошевог мегдана са Фурланом налик на народну традицију.

палошина –
мачетина, погрдно од
мач

одити вучетину –
обукао одело од вучјег
крзна

заточник – онај који
некоме обећа да
ће учинити нешто
уместо њега или да
ће изаћи на мегдан;
борац за нешто,
бранилац, заштитник

**ти си своју чашу
испио** – овде: ти си
дошао до краја свог
живота

белај – невоља

душманин –
непријатељ

тилут – леђа од
сечива, тупа страна
ножа

раскројити –
распарати

кужањ – млаз

У томе се одвезе од острвице чуњ и допре к обали. Кадли збиља Фурлан палошином о пасу, а одио вучетину. Вика Кањошу:

– Што си ту, зла ти срећа! Који си?

– Ја сам – рече Кањош – заточник дуждев; него кажи гдје ћемо се сјећи.

– Не шали се, него кажи ко си! – викну Фурлан.

– Знаћеш брзо који сам – одговори Кањош – него хајде да се сијечемо, није мени дангубити. – Пак се до’вати за мач, а зашкрипи зубима.

Укрцају се свак у свој чуњ и завезу по крми. Кад допру к острвици, скоче оба једанак на крај, а Кањош отисне свој чуњ од краја.

– Што чиниш – викне Фурлан – што отури чуњ, јеси ли при себи?

– Не требају нам два – одговори Кањош – ја ћу се твојим вратити, а теби већ не требају ни чуња ни коња: ти си своју чашу испио.

Препаде се Фурлан, пак му стаде причати колико је јунака посјекао и убио. А Кањош њему:

– Мучи, рђо, ти нијеси јунака ни видио, камоли убио; него баци ту палошину да ти вежем руке наопако, да те водим дужду, еда му се смилује и да ти опрости кад те таква види.

– Прођи се белаја и боја – додаде Фурлан – него хајде под мој шатор да ручамо, а вјеруј ми, незнана делијо, тај дужд, за кога ћеш гинути, једнаки је душманин и мени и теби, пак те жалим гдје те ћаво нанио да ти попијем ту праву крв.

– Ништа ме не жали – викне Кањош, пошто тргне из корица мач и насрне на Фурлана. А овај одбије палошем мач, и на тилуту му направи зубац, би палац утонуо. Поврне Кањош и другом и трећом, но Фурлан вјешто одбија махове, док га Кањош, обигравајући, окрене сунцу у очи. Потегне Фурлан једном, и чисто, да се Кањош некако хитро не усука, шћаше га раскројити. Док Фурлан махну другом, Кањош га уграби и проби мачем с лијеве сисе на десну лопатицу. Паде Фурлан, а удари му из ране кужањ крви као да си вола заклао. Допаде Кањош, дигне му

с руке прстен, а распаше палош, па га остави да диха. Укрца се у чуњ и доприје обали. Кадли се ту накупило све што је жена у Млецима. На девет јада док је себи пут прокрчио и на конак приспио, а оне жене за њим у пратњу појањем и весељем. – Теже ми бијаху оне жене – казивао је послије Кањош – него Фурлан и његов палош.

Пуче по граду глас као муња да је Фурлан погинуо. Неко прича да му је видио главу, неко срце, неко описива бој као да је све очима гледао, а стотина га опколила да чују. Зазвоне звона у свијем црквама; позатварају дућане прије мрака, ударе свирале и бубњи, расвијетле град да се види као усред подна, а народ врви одсвукуд на чопоре к великој цркви да Богу захвали и завјете прилаже што се град ослободио тако страшне биједе.

У првом мраку око триста људи одјевени у једнакој ношњи, а за њима свијета на гомиле, са зубљама, дублијерима и свијетњацима, дођу пред кућу Кањошеву и пренесу га у златна носила и дуждев двор, гдје му је сву ноћ пошта и весеље трајало.

Пропитују дужд и господа о сјеки и о Фурлану, гледају му и обидују мач, а он донио са собом прстен и палош Фурланов на поклон дужду:

– Ево ти, честити дужде, обиљежја која сам дигао са мртва одметника. Овако ти сваки непријатељ обршио и на мору и на суху, као што је данас овај Фурлан. То Кањош изусту, а дужде га објеручке загрли и пољуби посред чела.

Сутра у подне пође дужде са свом господом у Светога Марка на благодарност, а за њим непрегледна пука, као тушта. Бијаше црква урешена као што бива у највишим светковинама. Кањошу определијелише мјесто одвојено и узвишено според дужда, а црква се напунила госпде и набило једно на друго да не могу хрхнут.

Иза службе божје, пође дужде с Кањошем о десној, с господом и с пратњом у велику одају гдје се дужди круне и цари примају. Свод јој је позлатом извезен, ступови мраморни златном жицом опточени, столи од кадифе с бисерним уресом, а дуждево престоље од слонове кости окићено ловорјем. Сједе дужде, пак са престоља поче говорити талијански. Кад прекиде, један од оне госпде преведе Кањошу нашки дуждеве ријечи, пуне меда и захвалности њему и опћини која га је послала.

– Сад – рече тумач – ево смо отворили благо Светога Марка; приступи и узми колико те воља, и што сам заповиједаш.

Приступи Кањош гвозденој су три браве скрињи, кадли скриња пуна удушена златнијех дуката. Погледа Кањош благо, пак се посмијехну, извади из тобоца својега дукат и баци га у скрињу.

– Што чиниш? – викне зачуђени тумач.

А Кањош њему:

– Да се из ове скриње диже а не меће, то би благо брзо нестало; брзо бисте јој дно видјели.

Мало затијем рече Кањошу онај исти господин да би било дужду веома драго да се с њим освати, и да би му рад поклонити кћер једину за жену.

конак – преноћиште

појање – певање

дућан – продавница

дублијер – велика
воштана свећа

свијетњак – свећњак

сјека – сеча

обидовати –
окушати, опробати

обршити – завршити

пук – народ, велики
број људи, свет

Свети Марко – црква
у Венецији

тушта – велика
гомила, мноштво

хрхнути – кинуту

свод – овде: таваница,
плафон

крунити – крунисати

ступ – стуб

тоболац – кожна
торба која служи за
ношење стрела

речи пуне меда –
слатке речи, похвалне
речи

скриња – шкриња;
ковчег у којем се чува
благо

осватити се –
ородити се

мрнар – морнар

јамство – јемство,
потврда, залог

ђумрук – царина

**трајати колико
мачки муж** – врло
кратко трајати

La riva degli Slavoni –
Обала Словена

рива – улица у
приморском месту
поред морске обале

Riva di schiavoni –
Обала робова

спонашати се – овде:
употребљавати

обршити – завршити

– Благодарим – рече Кањош – на такву племениту понуду. У нашој је опћини обичај непрекидни да се сваки жени у свому јату, и тако чувамо поштење нашијем сестрама.

А ти тражи – вели ти дужде – какви дар!

– Питам – викне Кањош – да нам не узимате царине ни мрнара, да стојите поштено на погодби коју смо утврдили при предаји, и за боље јамство да се зове именом нашега народа она обала у Млецима при мору гдје искрцава наша трговина. Другога дара и обиљежја нити тражим нити примам.

Нареди сенат да се то мјесто за довијека назива Славенскијем тргом, La riva degli Slavoni, и прописа да се на њем искрцавају и распродају славенске трговине довозне, без царине и ђумрука. Но су те наредбе и ти прописи трајали колико мачки муж. Име трга Млечићи преокрену у ниско и подло – Riva di schiavoni; а мало-помало уведу царину и почну узимати мрнаре, не пазећи ни на погодбу ни на ријеч Кањошу задану.

Зато и остаде у народу пословица, која се и данас спонаша: *Како су чинили, њако су и обршили.*

Трагом речи

1. Опиши мегдан Кањоша и Фурлана. Где се он одвија? Наведи особине по којима овај мегдан не личи на јуначке мегдане из народних епских песама. По чему им је сличан? Како се Кањош као дуждев заточник односи према мегдану и Фурлану? На који начин је савладао Фурлана? Шта из дијалога учесника мегдана сазнајемо о њиховим особинама?
2. Уочи однос Кањоша Мацедоновића према слављу и награди. Које вредности он истиче у први план? Какав је однос приповедача према обећањима млетачког дужда Кањошу Мацедоновићу? Чему се Кањош подсмева? Наведи хумористичке елементе у овом одломку.
3. Наведи примере употребе живог народног говора. Именуј стилске фигуре које доприносе живости и сликовитости приповедања и илуструј их примерима. Уочи значење завршне пословице и објасни из чега је она проистекла.

Представљамо ти...

Стефан Митров Љубиша

- Рођен је 1824. године у Будви.
- Овај самоуки човек, који је тек после 14. године научио да чита и пише, политичку каријеру започео је као секретар будванске општине, а касније је био посланик у Далматинском сабору у Задру и председник Сабора.
- Његова најпознатија дела су *Пријовјесџи црнојорске и њриморске* (1876) и недовршена збирка приповедака *Причања Вука Дојчевића*. Истраживао је и бележио народна предања и обичаје свога краја.
- Умро је 1878. године у Бечу.

Јанко Веселиновић

Хајдук Станко

(одломак)

Сматра се да је Јанко Веселиновић, као и многи писци српског реализма, пишући најпопуларнији српски историјски роман, *Хајдук Станко*, имао прототип за свог главног јунака. Реч је о Станку Црнобарцу, у народу популарном харамбаши и учеснику Првог српског устанка који је погинуо 1813. године. Још као дете, Веселиновић је чуо бројне приче и легенде о њему, а касније их је, пишући роман, уткао у приповедање о животу и подвизима свог јунака хајдука Станка. Нека те епизода о примању Станка у хајдуке подстакне да прочиташ овај антологијски роман наше књижевности у целини.

XII

ГОРСКИ ЦАРЕВИ

харамбаша – вођа
хајдучке дружине

гусле – народни
жичани инструмент
уз који се казују
народне песме

Хајдуци су били већ на ногама.

Могло их је бити око тридест. Сви бејаху млади, сем харамбаше, који је био просед.

Станку се допадоше ова лица. Још више му се допаде харамбаша.

Стас, лице, понашање харамбашино уливало му је као неко поштовање. Беше то човек озбиљан, ћутљив и поносит. Стас му је прав као свећа, а корак сигуран. Сваки покрет, сваки корак његов сведочио је о снази и моћи мишића његових. А што му је највише

доликовало, беше његова проседа коса и брци, и оне као трњине црне очи, што севаху испод хлада дугих трепавица.

Станку се чинило да би преко света отишао за овим човеком.

Уми се харамбаша, поумиваше се и хајдуци, па, као и у каквом дому, окретоше се сунчевом рођају те се помолише Богу.

По молитви један хајдук принесе чутуру харамбаши. Он се прекрсти, напи се мало, па пружи чутуру даље.

Станко је стао уз један храст и посматрао све то.

– Ходи-де овамо! – зовну га харамбаша.

Он приђе.

– Ти рече да ти је име...

– Станко.

– Ја, ја... Станко! Па, велиш рад си да будеш хајдук?

– То ми је жеља! – рече Станко.

– А знаш ли шта је хајдук?

– Од рана детињства слушао сам како о њима уз гусле певају – одговори Станко слободно и одрешито.

– Јесте, певају... али то је мучан живот. Видиш ти си научио да ручаш, да вечераш, да одспаваш, а хајдуку то није дато! Много пута не доједе; а шта пута пробденише, и не питај!

– Све ја то могу! – рече Станко озбиљно и поуздано. – Оно, истина, ја нисам никад гладовао, али ако устреба, ја ћу гладовати боље него ико!

Харамбаши се допаде ово самопоуздање.

– Али хајдук хајдука мора чувати и бранити. Ако му друга ране, не сме га оставити да му непријатељ главу сече и 'тице месо једу; мора га на плећима из боја изнети!

– Млад сам, снажан сам! То ми неће бити тешко.

– Али хајдук више нема породице. Његова су браћа овде. Он више не сме мислити о својим зеленим пољима ни о ашику са цурицама сељачким!

Станко одмахну главом.

– Тога сам се морао одрећи! Све миле и драге оставио сам, па дођох амо да потражим братства и љубави! – рече он.

– Чекај, чекај! А ухвате хајдука па га на сваке муке мећу...

– Ја ћу трпити!

– И траже да одаш дружину и јатаке...

– Пре ћу умрети но пустити аваза од себе!

– Хајдук је као запета пушка!

– Што оно рекао Старина Новак „кадар сам стићи и утећи, и на страшном месту постојати!”

Хајдуци су слушали овај разговор између Станка и харамбаше. И, истину да рекнем, она слобода и одрешитост, а после Станко је био личит, све се то допаде хајдуцима.

– Мо'ш ли скочити? – упита га харамбаша.

– Могу – рече он поуздано.

Харамбаша показа један висок пањ недалеко од себе.

– Деде! – рече.

– „Из места”? – пита Станко.

– Јок, изатрке.

Станко се закаса. Кад дође до пања, као да крила доби...

– Жестоко! – повикаше хајдуци, који све то гледаху нетремице.

Станко се окуражи. Поносит као соко, погледа око себе, па рече:

– Могу и „из места”!

Хајдуци одмахнуше главама.

Станко приђе пању. Махну двапут рукама и... већ беше на другој страни...

Хајдуци зинуше од чуда. Да нису видели својим очима, не би веровали. Пањ је био врло висок.

– Заврзане, Заврзане! – заграјаше са свију страна. – Овај и тебе одскочи!

Младић један, онизак, крутељаст, сјајних очију и веома живахан, кога сви зваху Заврзаном, одвоји се од дружине и приђе Станку.

– Јеси рвач? – упита га, а из ока му се могло прочитати да му је понос увређен.

– Јесам! – одговори Станко.

пробденисати –
провести ноћ будан

самопоуздање – вера,
поверење и сигурност
неке особе у саму себе

ашик – љубав;
заљубљеност

јатак – сарадник и
помоћник хајдука
који га крије и
помаже му кад је у
невољи

аваз – глас

личит – леп, наочит

изатрке – из трка, у
покрету

закасати – потрчати

окуражити –
охрабрити

– Ходи!

Ухватише се и понеше, али га Станко без по муке обори.

Сви се чудом зачудише; чак и сам харамбаша.

Али се Заврзан расрдио. Било му је криво што се нађе бољи од њега.

– Оборио си ме, признајем! Али, ако те је нана родила, успужи се уз овај грм!

Стабло је било право као стрела и врло високо. Све до саме круне нема ниједне гранчице.

Станко приђе дрвету, плуну у длане и поче се пузати брзо и вешто као мачка. Кад се успуза до круне, он одломи једну гранчицу, метну је у зубе, па се спусти на земљу.

Хајдуци се све више и више дивеше окретности и вештини Станковој. Они су волели Заврзана са окретности његове, па завољеше и Станка. И сам му се Заврзан дивео...

[...]

– Реда је – рече он – да дружину питам: прима ли те. Али, ево – нећу питати! У име мојих тридесет другова велим ти: добро ми дошао! Јовица! Дај хлеб и со!

Јовица Нинковић поскочи лако, дохвати једну торбу, извади из ње читав хлебац и дрвен заструг са сољу па пружи харамбаши. Харамбаша извади нож из цагрија, њим прекрсти најпре хлебац, па онда одсече једну кришку.

Десном руком одломи једно парченце, умочи у со, па пружи Станку.

Станко скиде капу, прекрсти се и поједе оно парче хлеба.

Харамбаша му пружи чутуру, и он се напи.

– Сад да се пољубимо! – рече харамбаша.

И пољубише се. Затим почеше хајдуци прилазити и љубити се. Кад се сви изљубише, харамбаша свечаним гласом узвикну:

– Станко! Наш си!

Она мрка лица хајдучка наједанпут оживеше. Станко сад виде да су то људи као и он, људи који се шале, смеју и разговарају.

Трагом речи

1. О чему говори овај одломак из романа *Хајдук Станко*? Наведи како све хајдуци проверавају да ли Станко може бити хајдук. Чије речи наводи Станко када наглашава да је он рођен за хајдука? У којој се народној епској песми о хајдуцима ове речи јављају?
2. Које особине мора имати прави хајдук према мишљењу ове хајдучке дружине? Наведи особине које у овом одломку показује Станко. Како хајдуци реагују на његове поступке?
3. Наведи облике приповедања који постоје у овом одломку. У ком лицу је одломак исприповедан? Шта се постиже употребом дијалога? Које врсте карактеризације се јављају у приказивању ликова харамбаше, хајдука и Станка? Анализирај опис харамбаше и наведи елементе спољашњег и унутрашњег портрета. Уочи којих елемената има више и због чега.

Појмовник

Врсте романа према ауторовом ставу о садржини свог романа	Врсте романа према теми која се у њима обрађује
1. сентиментални роман 2. хумористички роман 3. поучни (дидактички) роман 4. сатирични роман	1. пустиловни (авантуристички) роман 2. витешки роман 3. љубавни роман 4. друштвени (социјални) роман 5. детективски и крими роман 6. историјски роман 7. сеоски роман 8. психолошки роман 9. породични роман 10. научнофантастични роман

Представљамо ти...

Јанко Веселиновић

- Рођен је 1862. године у селу Црнобарски Салаш.
- Завршивши основну школу у Глоговцу и гимназију у Шапцу, уписао се у учитељску школу у Београду, иако је желео да буде глумац. Прекинуо је школовање након годину дана и запослио се као учитељ.
- Био је уредник и новинар у неколико листова. Једно време обављао је посао драматурга Народног позоришта у Београду.
- Један је од главних представника српског реализма. Надахнуће за своја дела махом је налазио у свом завичају и патријархалној породици ондашњег српског села.
- Написао је више збирки приповедака: *Слике из сеоског живота* (1888), *Слике из учитељског живота* (1890), *Мале приче* (1902) итд. Започео је шест романа, од којих је завршио *Сељанку* (1893) и *Хајдук Шћанку* (1896).
- Умро је 1905. године у родном месту.

На крају поглавља

Стилске фигуре у народној поезији

Стилска фигура	Објашњење	Пример
стални епитет	То је најчешће придев, али може бити и прилог или нека друга реч у придевској или прилошкој употреби којом се додатно и сликовитије одређује увек иста именица.	верна љуба; сиња кукавица; вита јела; бритка сабља; кићени сватови; бојно копље; миле шуре; честити кнез; бијели двори; чарне очи; бијело лице; златне токе; јарко сунце; пшеница белица ; вода студеница
персонификација	Овом фигуром се неживо замењује живим, а свет флоре и фауне приказује са људским особинама.	„Морава нас вода од’ранила, нек’ Морава вода и са’рани!”
поређење	Овим стилским средством се једна појава доводи у везу са другом појавом, код које је јаче изражена нека заједничка особина.	„Она кука, као кукавица;” „Цикну Турчин, к’о и змија љута.”
антитеза	Поређење које се заснива на врло израженој супротности.	а сви плачу, један попијева,
словенска антитеза	Трочлано поређење које се поступно развија. Састоји се из питања или тврдњи о некој појави, њихових негирања и давања тачног обавештења.	„Шта се бјели у гори зеленој? Ал’ је снијег, ал’ су лабудови? Да је снијег већ би окопнио, лабудови већ би полетјели; Нит’ је снијег нит’ су лабудови, Него шатор аге Хасан-аге.”
алегорија	То је развијена песничка слика или говорна целина у којој се једно говори, а друго мисли. Састоји се од низа метафора. Постоји само једно скривено значење.	„Вила гњиздо ’тица ластавица, вила га је за девет година, а јутрос га поче да развија; долети јој сив-зелен соколе од столице цара честитог, па јој не да гњиздо да развија.”

Све је само симбол ШТО ТИ ВИДИ ОКО

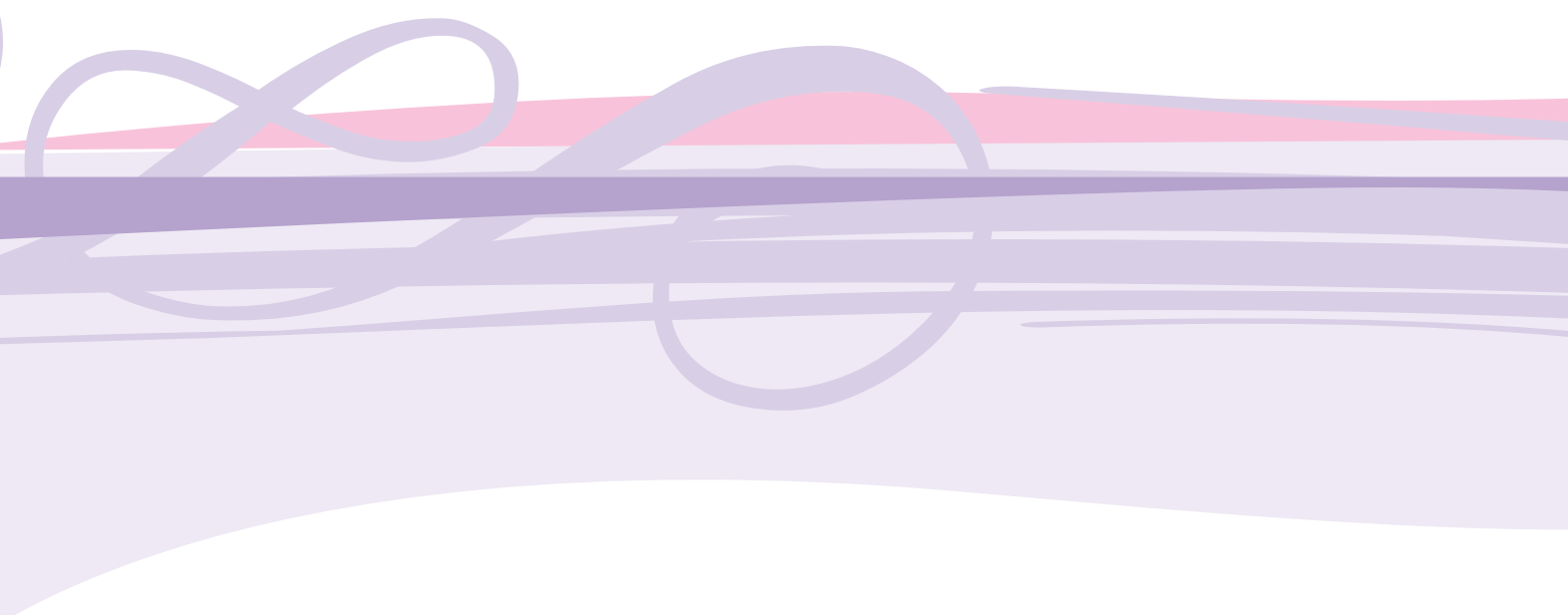
Јован Дучић, *Подне* (одломак)

Иван Сергејевич Тургенев, *Шума и сѣйя* (одломак)

Стеван Раичковић, *Небо*

Вељко Петровић, *Јабука на друму* (одломак)

Павле Угринов, *Сѣара ѿродична кућа* (одломак)

Кључне речи: опис; пејзаж; дескриптивна песма; ентеријер;
екстеријер; природа; човек; симбол

Јован Дучић

Подне

(одломак)

Лирска песма „Подне” припада циклусу „Сенке на води”, инспирисаном снажним утисцима које су на песника оставили острвски пејзажи.

чемпрес – дрво из породице четинара које расте у средоземним пределима

плам – сјај, блесак топлоте, пламен

гранит – тврд камен или стена

свод – небески свод, небо

зрцалити се – огледати се

целивати – љубити

хрид – велики голи камен, гребен, стена

вресак – вишегодишња медоносна биљка која расте у ниским грмовима на посном, песковитом земљишту

олеандар – тропска зимзелена биљка

обзор – видик, видокруг

вал – талас

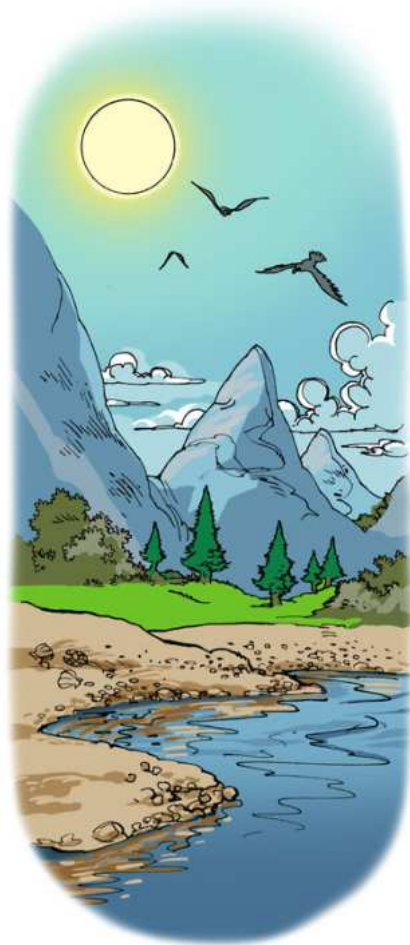
Над острвом пуним чемпреса и бора,
Младо, крупно сунце пржи, пуно плама;
И трепти над шумом и над обалама
Слан и модар мирис пролетњега мора.

Љубичасте горе, гранитне, до свода,
Зрцале се у дну; мирно и без пене,
Површина шушти и целива стене;
Свод се светли топал, стаклен, изнад вода.

Прах сунчани трепти над испраним песком,
И сребрни галеб понекад се види,
Светлуца над водом. И миришу хриди
Мирисом од риба и модријем вреском.

Све је тако тихо. И у мојој души
Продужено видим ово мирно море:
Шуме олеандра, љубичасте горе,
И блед обзор што се протеже и пуши.

Немо стоје у њој сребрнасте, родне
Обале и врти; и светли и пали
Младо, крупно сунце; и не шуште вали –
Галеб још светлуца. Мир. Свуда је подне.

Радионица

Изражајно прочитај песму још једном, па покушај да насликаш свој доживљај поднева у Дучићевој песми, или напиши састав, попут песме у прози, у којем ћеш описати пејзаж окупан сунцем.

Трагом речи

1. Прати како се развијају описи пејзажа и притом замишљај простор о којем се пева. Пронађи мотиве у песничким сликама. Како је описано подне на мору? Каква расположења и осећања изазивају сунце и морски пејзаж? Којој врсти лирске песме припада ова Дучићева песма?
2. Лирски субјекат је опчињен лепотом и тишином природе. Обрати пажњу на чулне доживљаје у песми. Којим речима се постижу акустични и визуелни ефекти? Истражи композицију лирске песме и утврди одлике стиха. Одреди врсту риме. Пронађи епитете у песми и одреди њихову уметничку улогу. Издвој остале стилске фигуре које препознајеш.
3. Какве боје и мириси се у песничким сликама користе да би се дочарало подне на острву? Уочи визуелне и звучне појаве у овом катрену. Протумачи однос човека и природе у песми.

Појмовник

Главне врсте лирске поезије су народна и ауторска. У **народну лирику** спадају обредне песме, обичајне песме, митолошке песме, религиозне песме, посленичке песме и песме о раду, љубавне песме, породичне песме, шаљиве песме. У **ауторску лирику** спадају љубавне песме, описне (дескриптивне) песме, мисаоне (рефлексивне) песме, родољубиве песме, социјалне песме, сатиричне песме, елегичне песме, шаљиве песме, програмске песме.

Лирских тема и мотива може бити безброј, као што су многобројна осећања и расположења која се лириком изражавају. Пошто се у лирској песми исказује осећање, у њој нема приповедања, већ постоји **главни мотив**, који се на разне начине варира и проширује увођењем нових, сличних или контрастних (супротних) мотива. То су **споредни мотиви** у песми. Груписање тих мотива око главног мотива врши се асоцијативно, према основном расположењу песника. Тако настаје **композициона структура лирске песме**.

У Дучићевој песми „Подне” први мотив „младог крупног сунца” над острвом означава основну тему песме – подне, а затим се у осталим мотивима тема развија увођењем нових детаља: „слан и модар мирис”, „љубичасте горе”, „небески свод” итд.

Представљамо ти...

Јован Дучић

- Рођен је 1872. године у граду Требињу, у Босни и Херцеговини.
- По завршеној трговачкој и учитељској школи, најпре је био учитељ. Студирао је у Женеви. Од 1907. радио је у дипломатској служби на разним местима (Цариград, Софија, Атина, Женева, Каиро, Рим, Букурешт, Лисабон).
- Објавио је више збирки песама (*Песме сунца*, *Песме љубави и смрти*, *Царски сонети*), есеја и путописа (*Градови и химере*).
- Умро је 1943. године у граду Гери, у Индијани (САД), где је живео током Другог светског рата. Песниково тело је 2001. године пренето и сахрањено у његовом родном граду.

Иван Сергејевич Тургенев

Шума и степа

(одломак)

Приповетка „Шума и степа” Ивана Сергејевича Тургенева објављена је у књизи овог славног руског писца, *Ловчеви зайиси*. У следећем одломку приповедач ће те провести кроз дивне шуме и степе током три годишња доба, у пролеће, лето и јесен.

степа – велико, обично равно пространство, покривено ниским грмљем и травом у крајевима континенталне и суптропске климе

für sich – по себи

угаситосиво – тамносиво

самовар – метална посуда за кување чаја

логов – коњ који се преже са стране уз једног или два коња (у зависности од врсте кола)

јака – оковратник

шињел – војнички горњи дугачки капут, војничка кабаница

врста – мера за дужину

луч – боровина, борово дрво (за потпаљивање ватре)

брезик – березова шума

Лов с пушком и псом диван је сам по себи, *für sich*, како се говорило у старо време; али, рецимо, ви се нисте родили за ловца: ипак ви волите природу; ви, према томе не можете не завидети нама ловцима... Слушајте.

Знате ли ви, на пример, какво је то уживање кренути у пролеће пре зоре? Излазите на степенице... На угаситосивом небу, овде-онде, жмиркају звезде; влажан ветрић ретко налети као лаган талас; чује се уздржан, нејасан шапат ноћи; дрвеће слабо шуми, умотано у сенку. Ево међу ћилим на кола, намештају поред ногу сандук са самоваром. Логови се јеже, фркћу и кицошки стају с ноге на ногу; пар гусака, које тек што су се пробудиле, ћутке и лагано прелази преко пута. За плотом, у башти, мирно хрче стражар; сваки звук просто као да стоји у стиснутом ваздуху, стоји и не пролази. Ево сте сели; коњи се одмах крену, громко затандрчу кола... Возите се – возите се поред цркве, низбрдо надесно, преко бране. Рибњак тек почиње да се пуши. Мало вам је хладно, ви покривате лице јаком од шињела; дрема вам се. Коњи оштро шљапкају ногама по барама; кочијаш звиждуће. А и ево сте прошли једно четири врсте... крај неба се румени; у брезама се буде и неспретно пролећу чавке; врапци цвркућу око тамних стогова. Ваздух постаје светлији, пут виднији, небо јасније, облаци постају бели, поља зелена. У сеоским кућама гори луч црвеним сјајем, иза врата се чују дремљиви гласови. А за то време се јутарње руменило разгорева; ено се већ златне пруге протегле по небу, по јаругама се пуши испарење; шеве звонко певају, јутарњи ветар подухује и тихо испливава пурпурно сунце. Светлост покуља као река, срце вам се прене као птица. Свеже, весело, мило! Далеко се види свуд унаоколо. Ено иза шумице села; ено мало даље другог, с белом црквом, ено брезика на брду, иза њега је рит, куд ви идете... Живље, коњи, живље! Крупним касом напред!... Остало је једно три врсте, не више. Сунце се брзо диже; небо је ведро...

спахија –
велепоседник

грмуша – врста
мале птице

различак –
једногодишња
биљка тамноплавог
цвета

Време ће бити дивно. Стадо се отегло из села вама на сусрет. Попели сте се на брдо... Какав видик! Река се вијуга једно десет врста, плавећи се нејасно кроз маглу; иза ње водњикавозелене ливаде; иза ливада положити брежуљци; у даљини се вивци с дреком вију над ритом; кроз влажни сјај, разливен у ваздуху, јасно се истиче даљина... а не као лети. Како слободно дишу груди, како се брзо покрећу удови, како очвршћава сав човек, захваћен свежим дахом пролећа!...

Или наредиш да ти упрегну лаке дрошке и пођеш у шуму на дивље коке. Пријатно је провлачити се уском стазом, између два зида високе ражи. Класје вас тихо бије по лицу, различак вам се хвата за ноге, препелице пућпуричу око вас, коњ лењо каса. Ево и шуме. Хладовина и тишина. Стасите јасике високо шуме над вама; дуге, обешене, брезове гране једва се мичу; снажни храст стоји као борац поред лепе липе. Возите се зеленом стазом, ишараном сенкама; велике жуте мухе непомично лебде у златастом ваздуху и наједанпут одлећу; комарци се вију као стуб, светлећи се у сенци, тамнећи се на сунцу; птице мирно певају. Златан гласић грмуше звучи као невина, брбљива радост: он се слаже с мирисом ђурђевка. Даље, даље, дубље у шуму... Шума све гушћа... Неисказана тишина обузима вам душу; а и унаоколо је тако дремљиво тихо. Али ево, налете ветар и зашушташе врхови дрвећа, као таласи кад се ломе. Кроз лањско мрко лишће, овде-онде, расте висока трава; печурке стоје раштркане под својим капицама. Зец наједаред искочи, пас звонко лајући појури за њим...

И како је та иста шума лепа у позну јесен, када долећу шљукe! Оне се не налазе у средини шуме: њих треба тражити дуж окрајака. Ветра нема, а нема ни сунца, ни светлости, ни сенке, ни кретања, ни шума; у меком ваздуху разливен јесењи мирис, налик на мирис вина, танка магла стоји бели непомично небо; ту и тамо на липама висе последње златно лишће. Влажна земља се угиба под ногама; високе, суве стабљичице се не мичу; дугачке нити се блистају на избледелој трави. Спокојно дишу груди, а на душу пада чудноват немир. Идеш дуж шумског окрајка, пазиш на пса, а међутим ти долазе на памет миле слике, драга лица, мртва и жива; давно и давно заспале успомене неочекивано се буде; уобразиља лебди у висини и лети као птица, и све се тако јасно креће и стоји пред очима. Срце, час, наједанпут задрхти и закуца, страсно полети напред, час неповратно потоне у успомене. Сав живот се разматава лако и брзо, као свитак хартије; свом својом прошлoшћу, свим осећањима, силама, свом својом душом влада човек. И ништа му унаоколо не смета – нема ни сунца, ни ветра, ни шума...

пелен – пелин, биљка горког укуса и јаког мириса

дрошка – врста ниских кочија

шљука – барска и шумска птица

кафтан – врста дугог капута без поставе

нанкинг – памучна тканина, обично жуте боје

конопљиште – место на којем је посејана конопља

каруце – врста кола на четири точка, с кровом и високим седиштем за кочијаша; кочија

рогожина – рогозина, барска трава од које се праве покривачи, простирке

лакеј – униформисани слуга

дроља – врста степске птице

гумно – место на којем се врше жито

А јесењи дан, ведар, мало хладан, изјутра мразан, кад се бреза, као дрво из бајки, сва златна, дивно оцртава на бледоплавом небу, кад ниско сунце више не греје, већ блиста јасније него лети, омања јасикова шумица се сва светлуца, као да јој је весело и лако стајати голој, слана се још бели на дну долине, а свеж ветар поистиха покреће и гони опало, скорушено лишће – кад се реком радосно ваљају плави таласи, равномерно издижући раштркане гусе и плевке: у даљини воденица клопара, упола скривена врбама, и голубови брзо круже над њом шаренећи се у светлом ваздуху...

Лепи су и летњи магловити дани, мада их ловци и не воле. У такве се дане не може ловити: птица, прнувши вам испод ногу, очас се изгуби у беличастом застору непомичне магле. Али како је мирно, како је неискazано мирно све унаоколо! Све се пробудило и све ћути. Пролазите поред дрвета – оно се не миче: оно се мази. Кроз танко испарење, подједнако разливено у ваздуху, црни се пред вама дугачка пруга. Ви је држите за блиску шуму; приближујете се – шума се претвара у високу леју пелена на међи... Над вама, око вас – свуда магла... Али, ево се ветар мало покреће – комадић бледоплавог неба нејасно се помаља кроз све ређе, чисто као димљиво испарење, златастожут зрак продире наједаред, заструји дугим млазом, удари преко поља, упре у шуму – и ево се опет све превуче маглом. Дуго траје та борба; али како неискazано величанствен и ведар постаје дан кад светлост најзад победи и последњи таласи загрејане магле час падају и разастире се као чаршави, час се вију и губе у далекој, нежносјајној висини...

Али, ево сте се кренули у даљни лов, у степу. Једно десет врста ломили сте се сеоским путем – ево, напоследку, друма. Покрај бескрајне поворке натоварених кола, покрај механа с врућим самоварима под стрехом, са широм отвореним капијама и бунарима, од једног села до другог, кроз непрегледна поља, дуж зелених конопљишта, дуго, дуго се возите. Свраке прелећу с врбе на врбу; сељанке, с дугачким грабљама у рукама, измичу у поље; путник у изношеном кафтану од нанкинга, с торбом на леђима вуче се уморним кораком; тешке спахијске каруце, у које је упрегнуто шест крупних и израђених коња, плове вам у сусрет. Кроз прозор вири крај јастука, а позади, на рогожини, држећи се за узицу, седи постранце лакеј у шињелу, упрскан блатом чак до обрва. Ево среске вароши, с дрвеним, кривим кућицама, бескрајним тарабама, трговачким зиданим здањима, у којима нико не станује, са старинским мостом

над дубоком јаругом... Даље, даље!... Настаје степни крај. Погледаш с брда – какав изглед! Округли, ниски брежуљци, узорани и засејани до врха, нижу се таласасто на све стране; јаруге зарасле у жбуње вијутају се између њих; као врло дугачка острва разбацани су омањи шумарци; од села до села воде уске путање; цркве се беле; међу врбацама светлуца се речица, на четири места пресечена бранама; далеко у пољу штрче једна за другом дропље; врло стар спахијски дом са својим зградама, воћњаком и гумном прибио се уз омален рибњак. Али ви идете све даље и даље. Брежуљци су се нижи и нижи, дрвета скоро и нема. Ево је најзад – бескрајне, непрегледне степе!...

(Превео с руског Милош С. Московљевић)

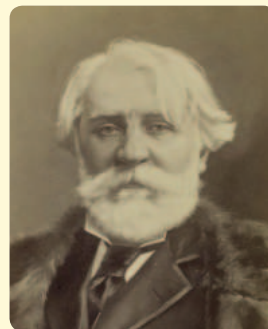
Трагом речи

1. У овом одломку је приказано како изгледа „ловачко јутро”. Издвој најупечатљивије описе пејзажа. Пронађи звучне слике које приповедач представља. Какве су боје у описима? Која годишња доба су представљена? Пронађи у тексту делове којима ћеш илустровати своја запажања.
2. Како је описана јесен? Где је приповедача одвео јесењи дан? Како је описан доживљај лета у овом тексту? Ко води борбу с маглом? Опиши ту борбу. Каква осећања обузимају приповедача при погледу на степу? Како изгледају људи у селу, а како у граду? На које детаље приликом приповедања аутор обраћа највише пажње?
3. Писац користи низ епитета и поређења док описује пределе. Потражи их у тексту и откривај како они доприносе лепоти пејзажа. Које се још стилске фигуре појављују? Обрати пажњу на начин приповедања. Које је то лице? Шта се постиже директним обраћањем читаоцу?

Представљамо ти...

Иван Сергејевич Тургенев

- Рођен је 1818. године у Орелу, у руској племићкој породици.
- Већи део живота провео је у Немачкој и Француској дружећи се с угледним књижевницима.
- Уз Достојевског и Толстоја, Тургенев је највише допринео популарисању руске књижевности широм света.
- Највише је писао о селу и природи, а његова позната дела су: *Ловчеви зайиси*, *Очеви и деца*, *Руђин*, *Племићко њездо*.
- Умро је 1883. године у граду Буживалу, у Француској.

Стеван Раичковић

Небо

„Небо” је мисаона (рефлексивна) песма у којој се на песнички начин износе размишљања о животу и свету. Пре него што прочиташ песму, покушај да се присетиш што више пренесених значења за реч „небо”.

У тој дубини
Плавој
И без руба
Тражио сам, одавно,
Голуба.
Ал' све што се изнад дигло
Нестало је.
Горе су још само плаве боје.
Тражићу га још по кругу
Вртоглавом:
Макар очи изгубио
Сâм
У плавом.

Трагом речи

1. За чиме трага лирски субјекат ове песме? Где се одиграва његово трагање? Када ова потрага почиње и колико траје? Како се трагање завршило?
2. Наведи осећања и мисли која код тебе побуђују речи **небо**, **дубина**, **голуб**, **круг** и **очи**. Шта представља симбол голуба? Размисли о значењу које у песми имају мотиви неба и плаве дубине.
3. Какав немир покреће песника? Шта за сваког човека значе његове жеље? Имајући на уму ова питања, размисли зашто лирски субјекат упорно трага за голубом.

Појмовник

Метафора се заснива на поређењу два предмета према једној заједничкој особини или више сличних одлика. Међутим, код ње се не помиње предмет који се пореди, већ се именује онај други предмет с којим се пореди (поређење – *храбар као лав*; метафора – *лав*).

Књижевни мотиви у Раичковићевој песми „Небо” развијају се тако што се њихово значење шири. На тај начин песник појединачном појму додаје бројна значења која он има у његовој песми. Тако тај појам постаје **симбол**. Реч „симбол” је хеленског порекла и значи „знак”. Песници полазе од конкретних бића, предмета и појава и додају им више различитих значења. Тако оно што је конкретно постаје ознака за нешто што је апстрактно. На пример: сунце може бити симбол бесмртности, али и светлости и живота, небо – моћи, бесконачности и слободе, јабука – знања, здравља, плодности али и лепоте... Веома је тешко одредити право значење књижевног симбола у једном уметничком делу. Да бисмо успели да одгонетнемо која значења неки симбол може имати за песника, треба да сагледамо дело у целини. Када се значење симбола устали, он постаје **амблем** (нпр. голуб с границом – мир, срце – љубав).

Бележница

Голуб је обично симбол мира, али и љубави, нарочито ако се појављује у пару с голубицом. Голубица која у кљуну носи маслинову границу најраспрострањенији је амблем мира. Ово значење настало је према библијској легенди по којој је голубица, носећи маслинову границу, слетела на Нојеву барку и тиме потврдила да се домогла копна, да је велики потоп на земљи престао и да сви преживели у барци могу да започну нов живот.

Представљамо ти...

Стеван Раичковић

- Рођен је 1928. године у Нересници код Кучева.
- Један је од најбољих српских песника, који је писао и дела намењена деци. Међу њима су збирка прича *Велико двориште*, *Прича о слону и осиротелима* и *о једној буви на крају, Гурије, Дружина под сунцем...*
- Прву песму објавио је 1945. године и од тада је штампао двадесетак збирки песама: *Песме ђишине*, *Балада о предвечерју*, *Камена усјаванка*, *Тиса*, *Зайиси о црном Владимиру* итд.
- Преводио је, писао препеве и теоријске радове о поезији и књижевности.
- Дописни члан Српске академије наука и уметности постао је 1972. године.
- Умро је 2007. године у Београду.

Вељко Петровић

Јабука на друму

(одломак)

У следећем тексту можеш сазнати зашто је стара јабука главна јунакиња приповетке Вељка Петровића. Док читаш, прати њену персонификовану појаву и откривај њена значења у овом тексту.

аутострада – ауто-пут

вазда – стално, увек

нахерен – постављен накриво, накривљен, нагнут

друм – пут

џада – цеста, друм, пут

окука – кривина

помолог – стручњак за воћарство

бирзема – старо, некадашње време, давнина

вакуф – муслиманско задужбинско и црквено имање

калем – ваљак на који се намотава конац; косо одсечена гранчица неке биљке која се поставља у другу биљку да би се добила нова врста

благородан – племенит

рахметлија – покојник

сур – који је боје олова или пепела, пепељастосив, сив

мајур – пољско имање са зградама и земљом, салаш

Никакво сажаљење инжењера, који су планирали аутостраду, према једном живом створу као што је јабука, нити увиђавност према њеном племенитом плоду, већ пусти случај поштедео је ту стару, квргаву, од дугогодишњих кошава вазда помало рашчупану и ка западу нахерену воћку. Извесни рачуни суседнога насеља тражили су да се правац старог друма, џомбасте „царске џаде”, баш код ње повије, те она оста, с комадом давнашњег јарка, у окуци.

Помолози кажу да јабуке, ни оне у негованим воћњацима, нису дуга века. Усахну после једва осамдесет година. Крушка ће их и у дивљини надживети. Али, ову усамљену кржљаву удовицу сва села у околини од бирземана памте, од нараштаја до нараштаја, а већ кочијаши и пре стотину лета разазнавали су се по њој, кад завеју оне заслепљиво беле, безмерне равничарске међаве. Ваљда баш то што је ту однекуд остала сама, од расада каквог некадашњег турског вакуфа, па, упућена сама на себе, ваљда је баш то и помогло њој да удвостручи своје животне снаге, да одржи персијски калем којим ју је даровао био неки непознати, благородни рахметлија, душе своје ради. [...]

Већ у рано пролеће почну несташни излетници, пролазници, да поскакују и кидају њене гранчице, посуте оним топлим ињем зеленкасто белог цвета. А већ при повратку – испустиће их расејано негде у прашини, или ће, ипак, покушати да њима, бар за дан-два, освеже свој овештали, сури стан.

За младог лета, а из удаљених мајура, дотрчаће амо чобанчићи, мали кравари, свињари и гушчарице, побрстиће зелене јабучице са свих главнијих грана, докле год се осмеле да се успну. Као што воле да се јеже од причања, у ноћима без месечине и звезда, о вештицама и оживелим мрцима, тако сеоска деца воле да се мрште и кезе од опоре киселине незрела воћа. (То им се некад бранило због врућице и грознице, а данас помодна медицина им препоручује те природне пилуле, веле, с витаминима.) Ускоро, само на највишим и кртим изданцима остаће нешто јабука, али те, ако одоле свим искушењима и агресивама оздо, развијаће се све лепше што их буде мање. Из дана у дан ће сунце претварати њихово јетко зеленило у медно жутило;

амо – овамо

врућица – болест
праћена високом
температуром,
грозница

једак (јетко) –
зеленожут

туцаник – истуцан,
издробљен камен
којим се обично
посипају друмови,
цесте

грамзив – неумерен,
похлепан

обестан (обесан)
– пун неукротиве
снаге, бујности,
необуздан, разуздан

адраповац –
скитница

поклисар – гласник

топаз – украсни
камен зелене или
жуте боје, врста
минерала

дисхармоничан –
нескладан

ароматичан – који
има неку арому,
мирисан, миришљав

малвасија – врста
винове лозе; мирисно
слатко вино добијено
од ње

прво у оно танано равних ливада и шибља а касније у златни сјај липова нектара. Оне као да светле, као да осветљавају надалеко своју дадиљу која их спасава носећи их изнад себе саме, али тиме то несрећно дрво само још више намамљује грамжљиве, обесне пролазнике и адраповце. И птице су издржљивије од људи; оне облећу јабуке, седају на исте гране, вероватно уживају у лепоти њихова зрења, али не кљуцају их – све док то зрели плодови сами не пожелеле, нудећи своје црне семенке да их крилати поклисари разнесу по свету. А путници, уморни пешаци који, за жарке оморине, једва дочекају да се у њеноме хладу испруже, да се занесу чаробним мозаиком плаветнила кроз њену круну и топазом нежних јабука које повирују и њишући се здравим их сном успављују, а ти, чим се дигну, захваљују се на гостопримству тиме што се хитају грудвама и каменицама, туцаником с друма, само да обале који плод. Понеком се недозрели укус и не допадне па тек загризену јабуку одбацује, с ружном псовком, у орање. Има их који ће се с коња, с кола испети, само да одломе и сљусте живу грану, па њом гађати и рађавати последње плодове. Осе и бумбари ће се једино напијати њиховим улудо просутим соком. И неке од таквих бачених батина и мотки, ено, још окачене штрче у крошњи, нагрђују њен оштећени, искрзани, наоко дисхармонични склад.

Но она још увек стоји, иако погнута, на истом месту, на услузи свакоме; цвета, рађа, помало заштићава овцу и говедо и човека од наглих пљускова и од петровачке јаре. Она би чинила понуде и пуним својим уродом, том свом ароматичном смесом сласти и киселине, као у преврелих старих малвасија – кад је безобразни и незахвални људи не би у том спречавали.

Она подноси, ето, годинама њихове позледе. Чак се труди да трагове њихове неправде и грубости једва приметним ожиљцима прикрије. Само баш кад се свежа рана обнажи, процеди се сјајна капља смолице, али – да ли је то њен урођени разум или стид? – она убрзо учини да та суза потамни, да се стврдне, изједначи с кором, и постане невидљива.

Бележница

За појам јабуке обично се везују изреке које се односе на здравље, па се често каже да је неко „здрав или румен (црвен) као јабука”. Народна изрека „Једна јабука на дан и доктор иде ван” сликовито илуструје народно веровање о лековитом својству јабуке.

Ипак, изразом „једна трула (гњила) јабука поквари читав џак (корпу) јабука” указује се на то да један непоштен човек може покварити више добрих људи и навести их да и они буду непоштени.

Трагом речи

1. Како приповедач назива јабуку? Објасни њено порекло на друму. Пронађи сликовите описе старе јабуке. Издвој примере у тексту који показују како се понашају пролазници према јабуци. Због чега тако поступају? На који начин стара јабука подноси овакво понашање? Зашто упорно прикрива своје ране? Како се птице односе према јабуци?
2. Писац је биљкама и животињама придавао особине људских бића. Како се зове та стилска фигура? Пронађи речи којим се описују осећања јабуке. Размисли како се приповедач односи према старој јабуци. Упореди његов однос према јабуци с понашањем људи према дрвету. Пронађи епитете у тексту. На шта те подсећају капљице смоле? Издвој речи којима писац описује животну снагу старе јабуке. Одакле јој снага?
3. Описујући стару јабуку, приповедач проговара и о људима. Наведи њихове особине које има и стара јабука. Како такви људи подносе неправду у животу? Размисли о порукама текста. Зашто је приповедач изабрао стабло јабуке за своју алегорију о људима? Шта можеш да закључиш о човековом односу према природи и свету?

Представљамо ти...

Вељко Петровић

- Рођен је 1884. године у Сомбору.
- Студије права завршио је у Будимпешти.
- Био је ратни дописник у Првом балканском рату и учесник Првог светског рата. Током Другог светског рата једно време је био затворен у логору на Бањици, у Београду.
- После Другог светског рата био је председник Матице српске, Српске књижевне задруге, а током дугог низа година и управник Народног музеја.
- Српској књижевности је подарио неке од најлепших песама и приповедака. Његове основне књижевне теме су живот човека у неизвесним животним приликама и тешким временима, родољубље, радости и туге детињства и свет природе и животиња.
- Његова прва збирка песама изашла је 1912. године под насловом *Родољубиве ђесме*. Значајне су и приповедачке збирке *Померене свесџи*, *Прејелица у руци* и *друје сличне ђријовейке*, *Дах живојџа*.
- Умро је 1967. године у Београду.

Павле Угринов

Стара породична кућа

(одломак)

Породична кућа је најдрагоценије место у животу сваког човека. Простор у којем смо провели рано детињство носимо увек у срцу без обзира на то куда, како и зашто из њега одемо касније у животу. У следећем тексту писац се у својим сећањима враћа у стару породичну кућу, у којој више нико не живи.

Спољни изглед

прочеље – предња страна, лице зграде које гледа на улицу, фасада

окно – стакло на прозору, прозор

сокл – доњи део зида који служи као основица зграде, често обојен масном бојом

забат – део зида испод крова троугластог облика

иницијали – почетна слова имена и презимена

декоративност – украшеност

коловоз – пут

сеновит – пун сене, хлада, хладовит; који даје сену, хлад, хладовину

стога – зато што; јер

похрањен – сачуван од пропадања

знамење – вредност

ћилим – простирка

гротло – отвор од набијене земље; под од набијене глине

Са улице су се видела три мала прозора, два један крај другог, скоро на средини зида, и један по страни, ближе улазним вратима, сваки састављен из два дела: доњег, већег, који се отвара, и горњег, мањег, који је углавном био затворен, или се ретко отварао, и то само ради ветрења.

Прозори су били ниски, будући да ни читаво pročеље куће није било одвише високо, тако да се кроз њих могло видети све што се у кући збива, мада нејасно и искривљено, због окана која су била старинска, можда чак и ручно ваљана, пуна неравнина и чворова. Но уколико би неко одиста и завирио унутра, више би видео своју сопствену искривљену и заврнуту слику у окну него оно што се збива у соби, а преко дана се у њој ништа није збивало.

Дрвенарија прозора била је премазана мрком бојом, док је читав спољни зид куће био окречен, дакле бео, изузев „сокла”, истуреног доњег дела зида при земљи, који је такође био обојен мрком, тако да се спољни изглед куће у боји слагао.

Изнад зида куће, са улице, као и из дворишта, дизао се китњаст забат – са благо извијеним линијама и једном великом полукружном у врху, са два таванска отвора и иницијалима предела – који је читавом својом декоративношћу скоро у потпуности заклањао висок и искошен кров, покривен дебелим и густим садевом трске, по којој се ширила тамнозелена маховина.

Са десне стране pročеља, у продужетку крова, на кућу се наслањала коса настрешница, која је била, у ствари, кров једног уског отвореног ходника, бочног, дуж читаве унутрашње стране куће, ходника званог „ганг”, на чијем су се почетку, с улице, налазила дрвена врата, са извијеном (кованом) гвоздеом кваком.

Почев од грубо тесаног багремовог стуба крај улазних врата, благо се подизао лук велике улазне колске капије, која се на половини отварала, делећи је на два извијена крила, обојена истом оном мрком бојом којом и сва остала дрвенарија куће.

Унутрашњи изглед

плева – опна житног зрна која спада са њега приликом вршидбе

шtedњак – кухињска пећ покривена гвозденом плочом на којој се кувају јела; шпорет

точираст – левкаст

банак – огњиште, истурени део око огњишта на којем се седи или лежи

мусав – упрљан

јарак – дугачак прокоп, ров

Испод настрешнице отвореног ходника налазила су се двоја врата: једна ближа улазу, делимично у стаклу, кроз која се ступало право у собу с улице, и друга на средини, која су служила као главни улаз, а уводила непосредно у највећу одају куће – трпезарију, са кухињом у позадини.

Та велика трпезаријска одаја била је полумрачна, јер је светлост у њу једва продирала кроз један једини прозор у одаји, на средини зида насупрот улаза. У њој је под био земљани: чврсто набијена и глатка површина земље која се у том полумраку сјајила. У предњем делу стајао је велики правоугаони орахов сто, кућна трпеза, са две клупе са стране и две овеће столице у челу и зачељу. Лево и десно по средини собе, једна наспрам других, стајала су врата, једна за собу према улици а друга за ону према врту и воћњаку. У угловима испод прозора налазили су се зидани и олепљени ниски штедњаци, већи са тучаном ринглом, за кување, и мањи са великом рупом, за бакарни котао. Крај штедњака са котлом зјапио је полукружни отвор у зиду – ложиште за велику зидану пећ (која се налазила с друге стране зида, у соби са

улице), али и ужарено гротло за печење мяса и хлеба, кромпира и колача, као и свега другог.

Кроз прозор између два штедњака видело се задње двориште и ниски зид према улици, нагризен влагом и стога мусав, у чијој су се сенци пружале две дуге леје целера, који ту, у мраку, најбоље успева. Сасвим у дну дворишта дизало се огромно стабло ораха чије су се гране шириле готово преко читавог тог простора, а једним делом изнад суседног дворишта.

Соба с улице била је светла, бела, чиста, преко читавог дана обасјана сунцем. До улазних врата здесна стајала је купаста собна пећ, од набоја, облепљена плевом, чији је точирасти врх дотицао ниску таваницу, а која је заузимала десни угао собе. Била је опасана широким банком са наслоним, на коме се могло седети и лежати. Са леве стране, уза зид, један уз други, налазила су се два кратка кревета, са високим полукружним рамовима, а изнад њих, на зиду, налазила се икона светог Николе на стаклу, рад примитивног сликара. На супротном зиду, између два прозора, висила је окачена стара тамбура. Кроз прозор се видео дрворед окресаних багрема, а испред широког травнатог јарка, обраслог камилицом, протезао се улични коловоз. Соба према воћњаку, и поред два прозора, истина мала, била је сеновита, скоро мрачна, обасјана сунцем тек кратко изјутра, и увек у некој дубокој тишини, као да није припадала кући, или као да је била напуштена, заборављена; као неки тихи кутак тек приљубљен уз кућу. Али таква је била стога што се у њу ретко улазило, што су ту биле похрањене најдрагоценије ствари

и породична знамења; ствари које се нису употребљавале, ћилими који се нису газили, свечана одела: била је то – „гостинска соба” у коју су се примали само изузетни гости, мада је била сва некако девојачка, са белим завесама на прозорима и чипкама преко кревета. Кроз прозор „гостинске собе” видела се стара крушка која се дизала свега неколико метара од куће, а иза ње се ширила башта с цвећем, на коју се наслањао пространи воћњак, сличан неком малом гају.

Стара крушка у дворишту

Крушка је била стара, разграната, са кором сасвим сасушеном, ољуснутом од стабла и главних грана; подсећала је на стару крљушт која тек што није отпала. Између кртих љуспи коре милели су мрави, легле су се ларве а неки пут су из њене густе крошње пуне плода падале многобројне беле ситне гусенице. Представљала је прави рај за птице, а нарочито за детлиће, који су је чистили од напасти. Али и благодет за укућане, у доба зрења.

Трагом речи

1. Чиме приповедач почиње опис породичне куће? Зашто су му прозори посебно важни? Размисли зашто је кров куће необичан. Од чега је направљен? На шта указују појединости описа крова?
2. Наведи просторије у кући. Издвој детаље које је приповедач описао у трпезарији. Какав је под? Којом бојом је офарбана дрвенарија и доњи зид? Опиши изглед намештаја.
3. Зашто је приповедачу занимљива гостинска соба? Опиши собу с уличне стране. Пронађи епитете којима је писац покушао да дочара изглед породичне куће. Свака просторија у кући је по нечему посебна. Уочи оне елементе који имају симболичку улогу.
4. На основу којих појединости можемо наслутити како је у кући текао живот у прошлости? У опису куће приповедач не помиње укућане. Шта на основу описа унутрашњости можеш закључити о породици која је ту живела? Издвој кључне речи којима би се могла описати „стара породична кућа”.

Појмовник

Представљање физичког света, нарочито човека и природе, приказивање свих појава и стања која се нуде чулном опажању, указивањем на њихове карактеристичне црте, појединости и особине назива се **опис** или **дескрипција**. Опис простора назива се **екстеријер**. Њему припада и опис природе или **пејзаж**. Опис унутрашњости просторије зове **ентеријер**. Опис изгледа лика назива се **портрет**.

Радионица

Опиши занимљиву или необичну просторију. Тема таквог састава може гласити: *Бакина соба* или *У њодруму*, *На ѿавану бакине (декине) куће*. Без обзира на то коју тему изабереш приликом описивања, обрати пажњу на намену и положај просторије, њену величину и облик, необичне детаље, утиске које у теби изазива...

Бележница

Право име Павла Угринова било је Василије Поповић, а прве књижевне радове објавио је под поменутиим псеудонимом под којим је постао познат. Псеудоним није право већ измишљено књижевно име. Уметници користе псеудоним најчешће ради тајанствености којом желе да се окруже. Чест је **псеудандроним**, када се иза *мушкој имена* скрива жена писац (*Жорж Санд* – Аурора Дидевен, *Џорџ Елиот* – Ен Еванс), јер је некад владало убеђење да је непристојно да жена пише, а ређи је **псеудогиним**, када се мушкарац потписује женским именом (*Лара Газил* – Проспер Мериме).

Свет занимљивости

Крушка је дрво које у народној култури обично има симболично обележје чистоте и светости. За Јужне Словене крушка је била свето дрво. Неке легенде говоре да су се људи молили Богу под крушком, а не у цркви. У страху од зла, крушка се истовремено поштовала и као место боравка нечисте силе. Према веровањима, на крушци (која криво расте у пољу и густе је крошње) бораве вештице и але. Ту се оне ноћу скупљају и играју. Испод крушке је закопавано благо, или су крушку садили на месту закопаног блага.

У Кини се цвет крушке понекад сматра симболом жалости јер је бео, а првенствено симболом пролазности постојања, због тога што кратко траје и што је изузетно крхак.

(Према енциклопедијском речнику *Словенска митологија*)

Представљамо ти...

Павле Угринов

- Рођен је 1926. године у месту Мол код Сенте.
- Завршио је Академију за позориште и филм у Београду.
- Једно време је радио као редитељ у Београдском драмском позоришту. Био је и дугогодишњи уредник у Телевизији Београд.
- Писао је драме, романе, приповетке и есеје. Објавио је више остварења међу којима и романе *Фасцинације*, *Оглазак у зору*, *Задаји живиш*, поему *Бачка зайевка* и друго.
- Био је члан Српске академије наука и уметности.
- Умро је 2007. године у Београду.

На крају поглавља

Симбол у књижевном делу

Симбол	Избор из значења која постоје у културама народа света
бор	бесмртност; животна снага; истрајност; постојаност; непоколебљивост
гавран	смрт; туга; страх; проницљивост; самоћа
голуб/ голубица	љубав; обнова; лаковерност; / Свети дух (у хришћанској религији); мир, склад (хармонија)
звезда	извор светлости; дух; сукоб духовног и материјалног; жеља
јабука	знање; чудотворна храна, плод који одржава младост; плодност; здравље; љубав; брак; лепота
крушка	жалост; пролазност живота
кућа	средиште света; универзум; уточиште; делови куће могу имати своју посебну симболику па тако кров симболизује људски разум и духовне вредности, приземље и нижи спратови означавају несвесно и нагоне, а кухиња симболизује унутрашњи развој човека
море	промене у животу; несталност; променљивост; живот; смрт
небо	моћ; вечност; бесконачност; светост; оно што је човеку недостижно; неограниченост човекових тежњи; слобода
огњиште	заједништво (дом, брак); средиште живота; љубав
острво	уточиште; трагање; жеља; усамљеност; спокојство
плаво	истина; бесконачност; духовност
сунце	бесмртност, светлост, топлота; живот; дух универзума; владавина (краљевство, царство)
чемпрес	живот; бесмртност; светост; туга
шума	снага; тајна; страх; несвесно у човеку

Стотину малих чини једно велико

Љубомир Симовић, *Бој на Косову* (одломак)

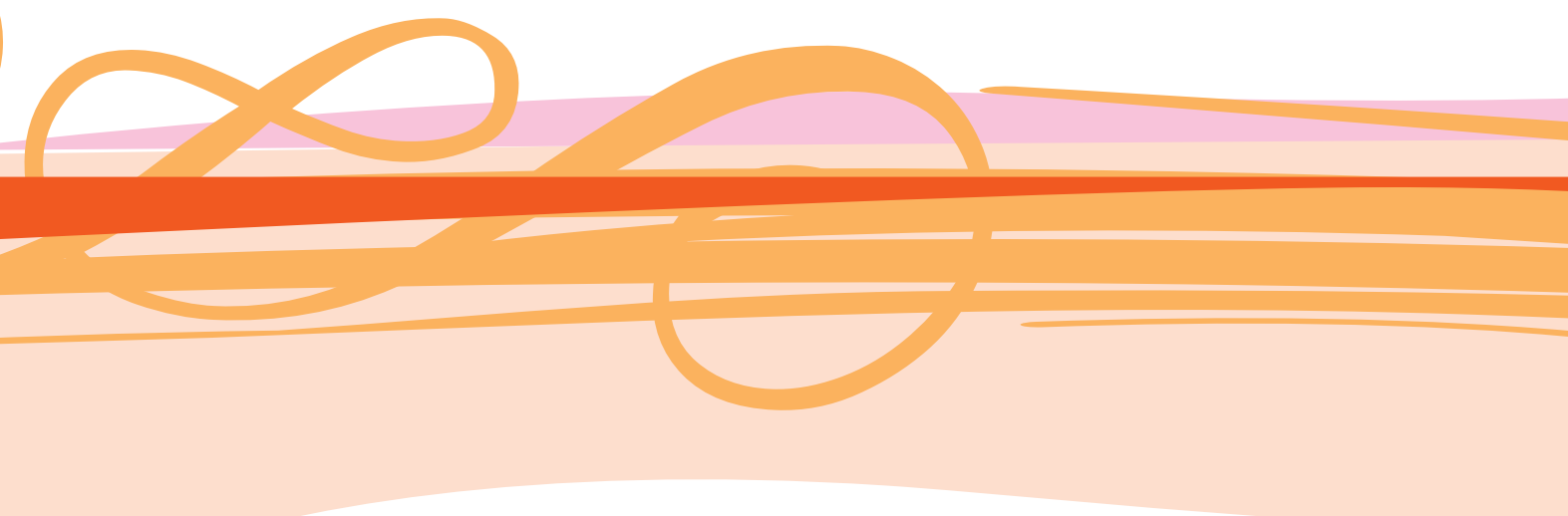
Владислав Петковић Дис, *Међу својима*

Милутин Бојић, *Плава њробница*

Антоније Исаковић, *Кашика*

Десанка Максимовић, *Крвава бајка*

Ana Frank, *Dnevnik Ane Frank* (odlomak)

Кључне речи: елегична песма; дневник; монолог; историјски догађаји као књижевне теме; драмска радња; етапе драмске радње: увод, заплет, врхунац, перипетија, расплет; драмска ситуација; дидаскалије (ремарке); драма у ужем смислу; идејни слој књижевног дела у епици

Љубомир Симовић

Бој на Косову

(одломак)

Стечено знање о тематском кругу народних епских песама о Косовском боју помоћи ће ти да о догађајима који су се збили уочи, током и након битке на Косову пољу 1389. године, сазнаш и из угла аутора овог драмског дела, и тако прошириш своју представу о судбинском тренутку српске историје. Кроз следећи одломак посебно се обликују мотиви завере и издаје.

Први део

МОЛИТВА КНЕЗА ЛАЗАРА НАД КОСОВСКОМ ТРПЕЗОМ

(Трпезар пробра Лазарево вино, заћим ја сија у Лазареву чашу. Лазар, дијавиши чашу, устјаје.)

ЛАЗАР:

Прву ћу чашу подићи мојим војницима!
А прву ћу здравицу првOME међу њима!
Да још једног Обилића имам у војсци,
мирније бих уочи Косова спавао!

ВУК БРАНКОВИЋ:

(Устјаје, њодијавиши чашу)
И ја бих, кнеже Лазаре, наздравио!
Ал' ја бих здравицу почо с друге стране!
Не од првога, него од последњег!
Па, ако у последњем препознате првог,
да моја здравица не буде утук на твоју,
да моја чаша не буде против твоје,
допусти, кнеже Лазаре, молим те,
да, преко обичаја, вечерас наздравим први!

ЛАЗАР:

Шта ти то значи?

ВУК БРАНКОВИЋ:

На Косову се неће сукобити само
две државе, Турска и Србија,
нити два народа, нити два владара,

него два континента,

две вере, два бога!

Ето у такву борбу, Лазаре, улазиш,
а рука онога ко ће да те изда
вечерас је с тобом на трпези!

ЛАЗАР:

Надам се, Вуче Бранковићу, да се не шалиш!

ЛЕВЧАНИН:

Обилићу, Вук ко да гледа у тебе!

ОБИЛИЋ:

Чини ти се!

ВУК БРАНКОВИЋ:

Ни ја не бих хтео, Лазаре, да причом
о издајнику који, како видим,
с нама вечерас хлеб наш дели и једе,
и који ће нас сутра, како чух,
на Косову издати Турцима,
ни ја не бих хтео да том причом
трујемо овај хлеб и ово вино!
Али ја ту причу морам да испричам

трпезар – онај који
се брине око трпезе,
поставља јела

утук – противнапад

Епир, Тесалија – области
у Грчкој

**Ђурађ II Страцимировић
Балшић** – српски
властелин, ожењен
Јеленом, ћерком кнеза
Лазара

Тома Прељубовић –
српски великаш и деспот,
господар Јањине, убијен
1385. године

краљ Твртко – босански
бан у XIV веку

пашеног – муж женине
сестре

Јуда – један од дванаест
апостола који је издао
Исуса Христа

да се не би сутра испричала сама,
на Косову, крвавим словима!
[...]

Сутра неће бити краља Марка, да нам помогне!
Он ради оно што му нареди Мурат!
И неће бити деспота Константина!
Преко његових црвених земаља
на Косово нам долази црна војска!
Епир и Тесалија су препуни бивших Срба!
Тома Прељубовић је, говорећи грчки,
заборавио матерњи српски језик!
Ђурађ II Страцимировић Балшић
с Турцима се борио против краља Твртка!
И кад се уплаших да ће се потурчити,
он се, како чујем, покатоличио!
Па кад се тако обрће и преврће твој зет,
твој зет, Лазаре, и мој нови пашеног,
и кад се обрћу толика српска господа,
зашто се не би обртао и превртао
и неко од твојих прослављених војника?
Зашто се последњи не би крио у првом
И зашто се, после толико Јуда,
и Јуда над Јудама не би међ нама објавио?

ЛАЗАР:

Зар је Јуда Искаротски и на Косово
дошао да заради своје сребњаке?

ВУК БРАНКОВИЋ:

То питање не треба да постављаш мени!

ЛАЗАР:

Постављам га себи, Бранковићу!
Годинама суочаван, из дана у дан,
са издајством, са обртањем вере,
из ноћи у ноћ се годинама питам...
питам се како да опстанемо, ако немамо...

СТЕВАН МУСИЋ:

Ако немамо шта?

ЛАЗАР:

Ако немамо неко зрно, не знам чега,
које се ни у реци, ни у мору,
које се ни у отрову, ни у крви,
неће променити ни растворити!
Које ће и у паклу
остати оно што је било у рају!
И маслине, и пшеница, и лоза,
све би нам никло из тог зрна, да га имамо!

ВУК БРАНКОВИЋ:

Ко нема тога зрна, нема ништа!
Неко би за то зрно, Лазаре, дао и главу!
А неко би то свето зрно дао...
Зашта, Обилићу? За зрно бисера?
Или за тридесет Јудиних сребњака?
Или за чинију Муратовог пилава?

ОБИЛИЋ:

Вуче Бранковићу, покусаћеш тај пилав!
Овим ћу ти га мачем, а не кашиком,
натрпати у твоја лажљива уста!

ЛАЗАР:

Не потежи тај мач за мојим столом!

ОБИЛИЋ:

А зар за твојим столом твоји зетови
могу без доказа да оптужују честите људе?

ВУК БРАНКОВИЋ:

Ко каже да оптужујем без доказа?
Зар доказ није и моја сама реч?
Зар треба доказ јачи од моје речи?

ЛАЗАР:

Наравно да треба!
Оптужио си најбољег међу нама,
и потегло си тако зубате речи
да ћеш за сваку морати јемчити главом!

ВУК БРАНКОВИЋ:

Ја се, Лазаре, не бојим ни тежега јемства!
[...]

ЛАЗАР:

Имаш ли, Обилићу, какав било доказ...

ОБИЛИЋ:

Од мене тражиш доказ, а од Вука
била ти је доста и једна празна реч!

ЛАЗАР:

Нису те речи звучале тако празно!
Имаш ли икакав доказ, или немаш!

ОБИЛИЋ:

Имам! Ал' моји докази нису речи!
И моји докази нису овде!
Моји су докази, честити кнеже, на Косову!
И ја ћу се својим доказима доказати,
али не вечерас, него сутра, на Видовдан,
и не овде, пред овом господом и трпезом,
него на једином правом суду, на Косову!

ЛЕВЧАНИН:

Да л' би бар могао да нам кажеш како?

Видовдан – црквени празник који се обележава 28. јуна

пилав – густо кувани пиринач с пилећим или овчијим месом

јемчити – примати на себе одговорност за кога или што; бити јамац; тврдити да ће што бити

јемство – примање обавезе, одговорности за кога или што

сребњак – новац од сребра

облагати – лажно говорити о коме, обедити, оклеветати кога; обманути

либити се – стидети се, устручавати се

Косанчић – Иван Косанчић, јунак из народних песама о Косовском боју

Топлица – Милан Топлица, јунак из народних песама о Косовском боју

Мусићи – српска властелинска породица; браћа Мусићи били су сестрићи кнеза Лазара

ВУК БРАНКОВИЋ:

Знамо ми како: издајући нас Мурату!

ОБИЛИЋ:

Заветујем се, пред овим хлебом и вином,
пред овом живом сликом Исуса Христа:
на Косову ћу сутра убити Мурата!

ЛЕВЧАНИН:

Па он је луд!

ЛАЗАР МУСИЋ:

Знаш ли ти, Обилићу, шта говориш?

ОБИЛИЋ:

А Вук, који се не либи да доказује
пању да је шума, и шуми да је пањ,
мораће да се намучи да докаже
да вас је турском цару издао онај
ко вас је од тог цара ослободио!
[...]

Вуче Бранковићу,
сутра ће се свачији траг, и твој и мој,
показати на Косову ко у снегу!
Ко је ко, видеће се на Видовдан.
А теби, кнеже Лазаре,
и оном ко ме је облагао код тебе,
и вама, господо српски витезови,
који вечерас копљем ка распећу
подижете сунђер натопљен сирћетом,
пре но што испијем овај горки гутљај,
желим да кажем само једну реч:
и ти, кнеже Стефане Лазаре,
и ти, господине Вуче Бранковићу,
и ви, браћо Стеване и Лазаре Мусићу,
и ви, Топлицо Милане и Косанчић Иване,
и ти, Тамнавче, и ти, Левчанине,
и сви ви други српски витезови,
и ја, заједно с вама, и међ вама,
какви будемо сутра, бићемо довека!
(Исија њехар и одлази)

Други део

IV БОЈ

(Јаничари уводе окованог Лазара. Он је исцеђан, рањен, крвав, без каице. Са њим је, ипак, крвав и сав у ранама, слуга Милутићин.)

БАЈАЗИТ:

Синоћ у злату, у свили и кадифи,
а јутрос блатњав и крвав, у Џеверу гвожђу!
Синоћ на престолу, а јутрос у медвеђој јами!
Једна је истина увече, друга ујутру!
Синоћ се овом накиту ниси надао?

ЛАЗАР:

И ово је, Бајазите, од Бога!

БАЈАЗИТ:

Да си знао синоћ што знаш јутрос,
не би се јутрос нашао на овом путу!
Ти знаш куд он води? И докле иде?

ЛАЗАР:

Знам. Знао сам и синоћ.

БАЈАЗИТ:

А шта си знао?

ЛАЗАР:

Да овим страдањем купујем вишњи живот!

БАЈАЗИТ:

Какав вишњи живот?
Глава ће ти с пања пасти доле у прашину!
Ту, у прашину, где су ти сада ноге!
Па је ли ту, у прашину, под ногама,
тај вишњи живот?
Твој живот, ни вишњи ни нижњи, не вреди
ни жижљива грашка?

ЛАЗАР:

Живот човеку вреди онолико
колико је спреман да га плати!
[...]

БАЈАЗИТ:

Ова глава,
што с копља гледа на земљи сопствену
трупину,
да није и ово глава победника?

ЛАЗАР:

Јесте, Бајазите!

И погледај је добро, да је упамтиш!
Не виђа се оваква глава сваког јутра!
Нема овако лепе смрти сваки дан!
Ти жив, Бајазите, можеш да солиш и бибериш!
Да живот бројиш зрнима бисера,
и да га мериш мерицама злата!
Ал тешко ћеш наћи живот скупљи од овог
који је плаћен Обилићевом главом!

БАЈАЗИТ:

Ако тај живот, о коме говориш, заиста
вреди толико колико кажеш да вреди,
зашто га толико није платио и Бранковић?
Значи да Бранковић мисли да не вреди?

ЛАЗАР:

Вуков не вреди, ал вреди Обилићев!
Мртав је Обилић живљи од живог Вука!
Лепша је његова смрт, но Вуков живот!
Приђи, Бајазите, и погледај како је лепа
глава којом се купује царство небеско!

БАЈАЗИТ:

За ту главу, којом ти купујеш небо,
нико ти не би дао ни главицу лука!

ЛАЗАР:

Ова се глава не полаже у гроб, него у темељ!
Ова глава небу и земљи показује
коју смо мету и цену поставили!
Нема овакве победе сваки дан!

БАЈАЗИТ:

Ова глава много прича! Одсеците је!

*(Јаничари Лазара одводе до њања, и њед њањем
ја обарају на колена. Слуга Милутићин клекне
њед Бајазити.)*

Трагом речи

1. Присети се из историје какво је стање било у Србији пред Косовски бој. Песме о Косовском боју налазе се у *Чийијаници* за шести разред. Прочитај поново одломак народне песме о кнежевој вечери и упореди мотиве из те песме с првим одломком из Симовићеве драме. Наведи главне ликове у драмском одломку. Наброј још неке мотиве који се појављују у косовском кругу песама.
2. И у песмама и у Симовићевој драми јавља се мотив оклеветаног јунака. Уочи како се Милош понаша у сукобу с Вуком. Зашто се Обилић није одбранио од клевете Вука Бранковића? Анализирај њихов дијалог. Које особине Милоша Обилића уочаваш у овој сцени?
3. Запази Лазареву улогу у сукобу два јунака. Протумачи стихове „какви будемо сутра, бићемо довека”. Милош Обилић је жртвовао свој живот у Косовској бици. Како разумеш израз: „Мртав је Обилић живљи од живог Вука”? Објасни Лазареве речи: „Погледај како је лепа глава којом се купује царство небеско!”
4. Анализирај дијалог кнеза Лазара и Бајазита. Како се Лазар понаша у сусрету с Бајазитом? О чему говори кнез Лазар? Наведи кнежеве особине и упореди их с Бајазитовим. Како разумеш смисао Лазареве борбе? Кнежеве речи „да страдањем купује вишњи живот”, доведи у везу са његовом одлуком да крене у бој против надмоћнијег непријатеља. Упореди понашање кнеза Лазара према Милошу на вечери и на крају боја.

Појмовник

Реч **драма** потиче из старогрчког језика и значи **радња**.

Драмску радњу чини деловање неког јунака који је руковођен својим хтењем (има планове, жеље, намере, вољу, потребу да нешто уради...) и сукобљава се са другим јунацима и спољашњим околностима при извршењу својих намера. Да би нека радња била драмска, мора постојати **драмски сукоб**, било да главни лик улази у конфликт са другима или са самим собом.

Драмска ситуација је један заокружен део драмске радње, најчешће један догађај. Често се везује за одређен мотив: на пример, кнежева здравица је мотив а у развоју драмске радње она представља једну ситуацију.

У развоју драмске радње разликују се следеће етапе:

1. Увод (експозиција) у којем се излажу основни подаци потребни за разумевање драмске приче.
2. Заплет у којем се јавља сукоб (конфликт).
3. Врхунац (кулминација) који представља најнапетији тренутак драмске радње после сукоба а после којег се појављују више различитих могућности расплета.
4. Преокрет (перипетија) у којем долази до скретања радње у један одређени правац који је води ка расплету.
5. Расплет који доноси разрешење сукоба у драмској радњи.

Да бисмо могли да замислимо где, када и како се нешто одиграва, драмски писац нам у тексту драме даје кратка упутства у заградама која се зову **дидаскалије** или **ремарке**:

ВУК БРАНКОВИЋ: (*устјаје њогијавиши чашу*) И ја бих, кнеже Лазаре, наздравио!

Драма у ужем смислу је посебна врста драме која се развила у XX веку. Приликом развоја драмске радње у њој се преплићу озбиљни и хумористички елементи. Њене теме могу бити везане за свакодневни живот обичног човека али и за историјске догађаје и њихове учеснике.

Свет занимљивости

Стварајући драму *Бој на Косову*, Љубомир Симовић је пошао од значајног и богатог тематског круга о догађајима и јунацима Првог косовског боја који је сачуван у народним епским песмама и предањима. Радња овог дела одиграва се у бројним просторима као што су Приштина, Призрен, Крушевац, Ново Брдо, Косово поље, Велики Јастребац, Копаоник. У њој учествује 45 ликова, а поред драмских портрета главних јунака, аутор је остварио и упечатљиве приказе судбина обичних људи тога времена као што су стражари, трговци, пиљарице, монаси... По овој драми снимљен је и филм 1990. године у режији Здравка Шотре.

Путоказ

Подвучи глаголе у следећем одломку и одреди у којим су глаголским временима.

„Да си знао синоћ што знаш јутрос,
Не би се јутрос нашао на овом путу!
Ти знаш куд он води? И докле иде?”

Радионица

Одабери једну народну песму из тематског круга о Косовском боју или о хајдуцима/ ускоцима. Затим је пажљиво прочитај и покушај да је драматизујеш. Одабери лица своје „драме”, одреди реплике које они „казују”. Уведи дидаскопије у свој текст и новонасталу драму подели на одговарајуће целине. Потом свој драмски текст можеш поставити и на сцену (у оквиру драмске секције у твојој школи).

Представљамо ти...

Љубомир Симовић

- Љубомир Симовић је рођен 1935. године у Ужицу.
- Студије књижевности завршио је у Београду. Био је уредник часописа *Видици* и Радио Београда.
- Објавио је више збирки песама и есеја, као и четири драмска дела (*Хасанаџиница*, *Чудо у Шарџану*, *Пућујуће њозоришће Шойаловић* и *Бој на Косову*). Многа дела су му превођена на стране језике, а драме извођене код нас и у иностранству. Добитник је више различитих престижних награда за свој књижевни рад.
- Редовни је члан Српске академије наука и уметности.

Владислав Петковић Дис Међу својима

Попут бројних српских писаца, и Владислав Петковић Дис прошао је голготу Првог светског рата и, нажалост, није дочекао његов крај. Током избеглиштва у Француској, тугу за својом породицом опевао је у песми „Међу својима”.

У мом срцу поноћ. У њој каткад тиња
Мис'о да још живиш, мој пределе млади.
Моја лепа звезда, мајка и робиња,
Боже! Шта ли данас у Србији ради?

Код вас је пролеће. Дошле су вам ласте.
Оживеле воде, ђурђевак и руже.
И мирише земља која стално расте
На гроб и тишину, мој далеки друже.

Једно твоје вече. Идеш кући споро
Улицама страха, и душа ти јеца.
Твоје гладне очи, моја дивна зоро,
Храни љубав мајке: „Нека живе деца.”

Улазиш у собу. Сузе те већ гуше.
А два наша цвета из четири рата
У твоје су крилу, образе ти суше:
„Мама, зашто плачеш? Је л' писао тата?”

У велике патње невинно питање
Дуби дубљу рану: плач ти тресе груди...
Напољу је видно, као пред свитање.
Кô да ће се дићи гробови и људи.

Скупила си сузе у косе детиње.
Све вас гледам сада крај гозбе сироте.
Лице ти се ведри: то душа светиње
Љуби твоје чело, мој сјајни животе.

Трагом речи

1. Опиши шта осећаш кад те нека ситуација одвоји од породице, потом одреди тему ове песме. Које се обраћа лирски субјекат? Попиши осећања кроз која он пролази.
2. Наведи шта за тебе значи реч „поноћ”. Размисли због чега лирски субјекат своје срце доводи у везу са сликом поноћи. Које је посвећена највећа пажња у песми? На основу стихова наведи особине лика супруге и мајке у овој песми.
3. Издвој тематске целине у песми. Пронађи песничке слике у којима је приказан завичај. Обрати пажњу на опис лепоте пролећа у Србији. Пронађи стих који је у контрасту са овом сликом. Анализирај израз: „И мирише земља која стално расте / На гроб и тишину, мој далеки друже”.
4. Препознај стилску фигуру која се јавља у песничким сликама везаним за лик супруге и мајке. Илуструј свој одговор примером. На кога се односи метафора у стиху „два наша цвета из четири рата”?
5. Опиши композицију Дисове песме. Одреди врсту строфе и стиха у њој. Како се зове рима која је у њој заступљена? Размисли на који начин рима доприноси лиричности и звучности ове песме.

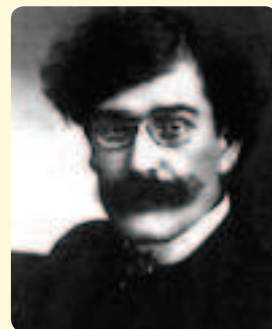
Појмовник

Елегија је врста лирске песме са изразито тужним осећањем. Потиче од народних тужбалица. У елегијама се најчешће описују осећања туге за нечим што је неповратно прошло или изгубљено, као што су прохујала младост, време детињства, велика љубав итд. Како је туга искрена и обично веома јака, елегије су увек дубоко осећајне песме. Ритам им је спор, па су стога испеване у дужим стиховима.

Представљамо ти...

Владислав Петковић Дис

- Рођен је 1880. године у Чачку.
- Радио је као учитељ, цариник и извештач са фронта у балканским ратовима.
- Објавио је две збирке песама: *Утојљене душе* (1911) и *Ми чекамо цара* (1913).
- Да би се очувала успомена на овог великана наше поезије, Градска библиотека *Владислав Петковић Дис* у Чачку од 1964. године додељује Дисову награду нашим савременим песницима.
- Утопио се 1917. године код острва Крф, у Грчкој, кад је брод на којем се налазио био торпедован.

Милутин Бојић Плава гробница

Милутин Бојић је родољубивом песмом „Плава гробница” надахнуто опевао патње српских војника у Првом светском рату, чији су гробови расути у дубинама Јонског мора. Ова песма налази се у циклусу *Песме бола и њоноса*.

галија – брод

опело – црквени обред праћен појањем и читањем молитви над преминулом особом пре сахране

тресетница – врста маховине која расте по мочварним пределима, на тресавама

Прометеј – титан у старогрчкој митологији који је симбол побуне и борбе против силе и неправде

апостол – Христов ученик; поборник неког мишљења, идеје

мрц – мртац

пантомима – споразумевање покретима руку и мимиком

Стoјте, галије царскe! Спyтајте крме мoћнe!
Газите тixим xодом!
Опело гoрдo држим у дoба језe нoћнe
Над oвoм свeтoм вoдoм.

Тy на днy, где шкoљке сaн yмoран хвaтa
И на мртвe алге трeсетница пaдa,
Лeжи грoбљe хрaбрix, лeжи брaт до брaтa,
Прометeји нaдe, aпoстoли јaдa.

Зар не oсeћaтe кaкo мoре милy,
Да нe руши вeчнy пoкoј пaлix чeтa?
Из дyбoкoг јaзa мyрнy дрeмeж чилy,
А yмoрним лeтoм зрaк мeсeца шeтa.

Тo је хрaм тајaнствa и грoбница тyжна
За oгpoмнoг мрцa, кo нaш yм бeскрaјнa,
Тихa кaкo пoнoћ врх oстрвљa јyжна,
Мрaчнa кaкo сaвeст хлaднa и oчaјнa.

Зар не oсeћaтe из мoдрix дубинa
Да пoбoжнoст рaстe врх вoдa прoсyтa
И вaздyхoм yгрa чyднa пантoмимa?
Тo вeликa дyшa пoкoјникa лyтa.

Стoјте, галије царскe! На грoбљy брaћe мoјe
Зaвy'тe црним трyбe.
Стражaри у свeчанoм опело нек опoјe
Тy, где се вaли лyбe!

корифеј – вођа хора;
вођа уопште

повесница – историја

Јер проћи ће многа столећа, ко пена
Што пролази морем и умре без знака,
И доћи ће нова и велика смена,
Да дом сјаја ствара на гомили рака.

Али ово гробље, где је погребена
Огромна и страшна тајна епопее,
Колевка ће бити бајке за времена,
Где ће дух да тражи своје корифеје;

Сахрањени ту су некадашњи вџи
И пролазна радост целог једног рода,
Зато гроб тај лежи у таласа сџи
Измеђ' недра земље и небеског свода.

Стојте, галије царске! Буктије нект утрну,
Веслање умре хујно,
А кад опело свршим, клизите у ноћ црну
Побожно и нечујно.

Јер хоћу да влада бескрајна тишина
И да мртви чују хук борбене лаве,
Како врћим кључем крв пенуша њина
У деци што клику под окриљем славе.

Јер тамо, далеко, поприте се заре
Овом истом крвљу што овде почиња:
Овде изнад оца покој господари,
Тамо изнад сина повесница бива.

Зато хоћу мира, да опело служим
Без речи, без суза и уздаха меких,
Да мирис тамјана и дах праха здружим
Уз тутњаву муклу добоша далеких.

Стојте, галије царске! У име свесне поште
Клизите тихим ходом.
Опело држим како не виде небо јоште
Над овом светом водом!

Трагом речи

1. Како разумеш наслов песме? Које се обраћа лирски субјекат? Уочи опис места на којем почивају пали борци. Због чега лирски субјекат зауставља галије? Наведи осећања која песник исказује својим песничким опелом.
2. Којој лирској врсти припада ова песма? Издвој поетске целине у песми. За сваку поетску целину одреди кључну реч. Колико строфа има ова песма? Којом врстом стиха је испевана? Одреди врсту риме у песми. Који се стихови понављају више пута? Уочи значај рефрена у осликавању промене осећања лирског субјекта.
3. Како лирски субјекат назива море? Са чим пореди „плаву гробницу”? Зашто све позива на тишину и мир? Обрати пажњу на стилска обележја песме. Уочи стилске фигуре које се у њој појављују. На који начин се постиже свечани тон у песми?
4. Присети се античког мита о Прометеју. У чему је Прометејева величина? Како су се звали Христови ученици? Имајући све то у виду, објасни значење стиха „Прометеји наде, апостоли јада”. Шта ови јунаци остављају у наслеђе потомцима? Размисли о значењу стиха „Колевка ће бити бајке за времена”. Пронађи стихове у којима се наслућују слобода и нада.

Свет занимљивости

„У септембру 1915. Србију је, поред Аустрије, напала и Немачка, а придружила им се и Бугарска. Српска војска се повлачила према југу, према Грчкој и Солуну. Али како су јој Бугари пресекли одступницу преко Македоније, Срби су били принуђени да се одреде за најгору варијанту – повлачење преко црногорских и албанских гудура према Јадранском мору. С војском су се повлачили народ, влада, стари краљ Петар. Ношени су државна архива, драгоцености, националне реликвије. (...) Због огромних страдања и губитака у људству (око 150000) овај се поход назива „Албанском Голготом” српског народа. У том пресудном тренутку црногорска војска, штитећи српску одступницу, извојевала је велику победу на Мојковцу, на Бадњи дан и Божић 1916. и потпуно зауставила аустријско надирање према истоку чији је циљ био потпуно уништење српске војске. Страдање војске и народа наставило се и после изласка на албанску обалу Јадранског мора, јер су западни савезници оклевали да их прихвате и тек на енергичну интервенцију руског цара Николе II, који је запретио изласком Русије из рата, организован је превоз избеглица на грчко острво Крф. Али ни ту није престало страдање. Исцрпљени људи умирали су у масама тако да није било могуће да се сахрањују. Уместо тога, лешеве су бацани у море поред острвца Видо, у чувену „плаву гробницу” која је захваљујући истоименој песми Милутина Бојића прерасла у метафору наше историје.”

(Јован Деретић, „Први светски рат и Голгота Србије”, *Културна историја Срба*, одломак)

Бележница

Старо грчко предање каже да је титан Прометеј начинио првог човека од земље, научио га бројним вештинама и знањима и подарио му ватру упркос забрани врховног бога Зевса. Зевс га је због тога осудио на вечну патњу: оковао га је за стрму литицу Кавказа, а орао му је сваког дана прождирао јетру која је изнова током ноћи нарастала.

„На основу ове легенде настао је израз *Прометејева вайра* или *Прометејев ојањ*, који означава „неугасиву унутрашњу тежњу за постигнућем високих циљева”, посебно у науци и уметности. А реч *прометејство* добила је значење: „борба против силе и неправде, предводничка улога у напредним и ослободилачким тежњама, улога лучоноше, светлоноше, првоборца за неку спасоносну идеју”.

(Милан Шипка, *Зашићо се каже*, одломак)

Путоказ

Подвучи глаголе у императиву и објасни стилску улогу употребе овог глаголског облика у рефрену.

Радионица

Песма је акцентована. Припреми се да изражајно интерпретираш песму пазећи на ритам, темпо и акценат стиха.

Представљамо ти...

Милутин Бојић

- Рођен је 1892. године у Београду.
- Почео је пише још као гимназијалац. Био је члан и литерарног одбора Ћачког аматерског позоришта када се окушао и као глумац.
- Године 1910. уписао се на „метафизичко-педагошку групу” Филозофског факултета у Београду. Активно је учествовао у позоришном животу тадашњег Београда тако што је писао драме и позоришне критике, учествовао у оснивању „Слободног позоришта”, држао јавна предавања...
- Прву збирку песама објавио је 1914. под насловом *Песме*. Аутор је бројних позоришних и књижевних критика, есеја као и неколико драма (*Краљева јесен*, *Урошева женидба...*)
- Био је учесник Првог светског рата.
- Умро је 1917. године у Солуну. Његови посмртни остаци пренети су 1922. године у Београд.

Антоније Исаковић

Кашика

Многа књижевна дела говоре о обичним људима који су се нашли у ратном вртлогу. У приповеци „Кашика” Антоније Исаковић говори о борцима, њиховој одговорности и самоодрицању, о унутарњим борбама у тешким тренуцима Другог светског рата. Писац усмерава пажњу на рат који се води у самом човеку.

опучен – одваљен, сурван, отиснут

јаглика – биљка у рано пролеће

бакрач – котао од бакра

мрешкати – правити мрешке, наборе, набирати; мрштити

тифус – врста тешке цревне заразне болести праћена високом телесном температуром

зејтињав – сличан зејтину, уљу (по боји, сјају, густини)

врзмати – мотати се

стрвина – мршава изгладнела животиња: мршав, оронуо, болешљив човек; угинула животиња

водник – заповедник вода у војсци

цибнути се – нагло се покренути

рукуница – дршка

стругати – уклањати неравнине са неке површине, глачати

На месечини блескају разбацане децје капе тврдых бокора планинске траве. Две велике сенке вуку се косом и купе сребрнасте капе. Мања сенка стално заостаје, осврће се назад.

У планини је тихо, тек по који опучен камен затопти по бусенима, два човека застану, послушну и крећу даље.

– Да седнемо. Не могу више! – рече Станко. Бакрач спусти испред себе.

Месец сручио своје жуте образе у пун котлић кајмака, танки зидови котла се шире и кајмак се мрешка. У даху планине осећа се оштар мирис овчијег млека и осушене јаглике.

Станко шмркну, затресе косматом главом и грубо нареди Зоћи:

– Помери тај бакрач у страну!

Зоћа погледа у бакрач, пипну се по грудима и прошапута:

– Срце упропашћено!

Станко га није чуо: зевао је гласно и по џеповима тражио дуванску кутију.

Зоћа се споро подиже и бакрач заклони под жбуну боровнице.

Поново седе. Под собом осети круту планинску траву и опет прошапута:

– Упропашћено.

Прстима пређе по вунастој коси која му је избила после прележаног тифуса. И та коса учини му се сада сувише мека и коврцава.

Зејтињава мрља кајмака поче да провирује из боровнице, да се мешкољи и расте. Станко натмурено гледа у њу, дубоко је завукао руке у џепове и чупкао њихове труњаве порубе. Осећа да му све смета: и сува боровница и зрели лист кајмака и тишина у планини. И зашто тај месец не би зашао? Кајмак није тако жут. Чује слабо Зоћино дисање и оно му највише смета.

„Комесар одредио мене. Станко је чврст човек и груб.” Задовољно мисли о себи, док му дувански дим, разливен, излази из зарасле

браде. „По овим брдима сву ноћ да се ломим. А да ли ће за сваког у чети бити по кашика? И докле ћемо се овуда врзати. Изгледамо као стрвине. Спали смо на то да водник иде по бакрач кајмака.”

Станко се мало помери тражећи згодније удубљење за свој омршавели кук. Јасно је чуо Зоћино дисање.

„И дали ми овога... Комесар сумња у моју чврстину.” На Станковом великом челу искочише жиле и он опсова.

– Тешко! – рече Зоћа. Хтеде још да каже: „Мучиш се”. Али то задржава у себи.

Станко га није разумео.

„А ко је овај Зоћа? И он ми нека контрола. Највашљивији је у чети... Завијачи увек смакнути! Нека иде до ђавола, није из мог вода.” Најзад умор га смирује, празни лулу тупкајући њом о колено.

Ивица бакрача је искрзана. По њој се ломи сенка и живе тачке падају у кајмак. Да ли је то сенка уског листа боровнице или нека буба? Опет Станко напрегнуто гледа. Лула је поново пуна, чврсто стегнута зубима.

– Изгледа буба – мукло шапће. – Сад ће се удавити. – И једна по једна стално ускачу, једу кајмак, једна кашика мање, две кашике, бубе ускачу, и кашике се преплићу над котлићем.

Станко се цибну назад, дебела усна се искриви.

– Лист. Он игра... Лист. – У устима клати се црна дршка луле. Забаци главу горе, очи распознаше у сазвежђу Велика кола и руду забијену у сам врх Маглића. Кришом, окрете се Зоћи.

Стиснувши коленима браду, Зоћа већ дуго зури у жбун. Мршави образи се растежу, крећу, кљун гркљана провирује и нестаје између вратних жила. Слуша неједнаке откуцаје срца.

„А кајмак... сладак... Свуда има шећера, и у кромпиру. Једна кашика, макар једна, то је лек. Не би се ни приметило. Нека он први. Ја не смем. Срамота га. Па они у чети чекају, а ми се трошимо.”

Веверица заука у тмуши. Зоћине ситне очи сretoше крупне Станкове.

– Једе лешник! – рече Зоћа.

– Да је дан, пуцао бих – рече Станко.

– Она има пуну дупљу.

– Магацин!

– Сладак је лешник – рече Зоћа.

– Ћути! – рече Станко.

Веверица поново хукну. Обојица, по неом споразуму, окренуше главе ка жбуну. Погледи им се укрстише. Зоћин гркљан, шиљат као у петла голошије, побеже под браду. На његовом измученом лицу указа се нада. Веверичин хук проломи се у дну провалије.

– Весела! – неочекивано гласно викну Станко. – Дај бакрач! Крећемо.

Станко носи бакрач и рукуница звечи. Зоћа иде погнуте главе. Труди се да своје стопало стави у замишљен отисак велике Станкове ноге. Пеку га зглобови у сувим коленима и уши шуме.

„Струже рукуница. Не сме... хтео је... Не сме...”

Зоћа дубоко хукну.

Станко се окрете.

– Шта је? Не можеш?

– Могу, само ти корачај.

Кајмак се у ходу још више мрешка. Изгледа као нарасло тесто.

Зоћа не пази где стаје, клати се, посрће, само га очи, чврсто приковане за бакрач, вуку напред. Станко не види, али осећа тај коси поглед широких зеница.

У засенку косе Станко се нагло окрену.

– Гледаш! Зиную си у бакрач. Узео би! Увек си слабић. На!

Станко спусти бакрач.

Зоћа је ћутао и танка, спечена усна кривила се. Ситне црне очи ознојише се.

– Не мислиш на колектив. Надуо би се поред бакрача!

– Не вичи. Немаш право.

– Право! Како право? Појео би?

– Не бих жбун као ти! Видео сам кад си зевао у бакрач!

– Лажеш!

– Не вичи! Ти... Не би узео да није мене?

Станко зграби бакрач и крену напред.

„Сви у чети мисле: Зоћа развезан увијач. Они не верују да не могу. Што ми сад овако лупа...”

Сети се догађаја у Херцеговини.

Чета је за собом вукла много гладних дана. Поред реке наишли су на пусту камену кућу. Зоћа је пронашао две леје младог лука; тек што је никао; почупао је скоро целу леју и напунио торбу. Поломљена пера младога лука вирила су из торбе; она су га издала. А после четна конференција, најмучнији тренутак у животу, знао је унапред све шта ће речи...

„Не верују. Неће да верују” – понови у себи Зоћа и убрза корак. Мрско погледа бакрач и поче намерно да заостаје. Станко га је сачекивао и опомињао. На крају Зоћи дојад.

– Станко, дај ми бакрач!

Станко га зачуђено погледа.

– Теби бакрач? Зашто? Ја сам јачи...

– Идем ја напред – рече Зоћа.

Зоћина мала рамена подрхтавају, корак је несигуран и труди се да га убрза. Танак нарастао врат провирује из немачког шаторског крила. У тај врат, у кратку црну косу, у те две чврсте жиле које држе шиљату главу. Станко непрестано гледа.

пљоснат – раван,
прав

фишеклија – кожни
појас са џеповима
у којима стоје меци
или кутија за метке
(фишке)

порција – посуда, суд
за јело

полеђушке – на
леђима, на леђа

јабучица – избочена
хрскавица у грлу, над
улазом у душник код
мушкараца

манути – махнути,
учинити покрет
руком или другим
делом тела или
каким предметом
који се држи у руци

– Зоћо, колико имаш година?

– Осамнаест.

Станко убрза корак. Рукуница још више зашкрипа. Зоћин врат овлажи се и засија.

„Зашто да не узмемо по једну кашику” – помисли Станко.

– Зоћо, ти си учио школу?

– Јесам.

– А ниси завршио.

– Нисам.

„Шта ми је ово важно?” – Станко обриса чело. – Зоћо, колико смо прешли?

– Не знам.

– Стани! Одморићемо се.

Станко спусти у страну бакрач и одмах запали лулу. Зоћа скиде са себе шаторско крило и њим покри котао. Лежећи, Станко виде тамне Зоћине очи – погашен жар. Нагло се окрену на ону страну где му је лежала пушка. Трома кап клизну му низ образ и паде на кундак. Станко направи од ње влажан кружић.

– Покрио си!

– Тако је лакше – једва рече Зоћа истежући руке.

- Покрио си! – понови Станко. – Можда наши сада у чети спавају?
- А можда не могу да спавају.
- Блед си, Зоћо.

Зоћа лежи полеђушке, празне фишеклије жуље му стомак. И кашика однекуд долази пуна, а уста затворена, неће и не могу да се отворе. Танке усне слабо се помичу, њише се сенка на њима и ветар доноси мирис овчијег млека и осушене јаглике.

Станку се учини да већ дуго леже, да су можда и спавали. Брзо се подиже и откри котао.

– Зоћо, узећемо по једну... Зоћо, шта је! – несигурно викну Станко и збуњено испусти шаторско крило. Осећао је да је побеђен. „Тако ми и треба...” – Гледао је Зоћине пљоснате фишеклије које су слабо сјактале.

Зоћа је лежао и јабучица се није више померала. Само је сада била оштрија, испупченија и још више се белела на месечини.

Пред зору, вукући мртвог Зоћу, носећи две пушке и бакрач, Станко стиже у чету.

Нешто касније чета је примила по кашику кајмака. Станко се полако удаљи и седе на камен. Сметало му је звецкање лимених порција и гласно кусање кајмака.

Камен, под њим, био је хладан. У руци је држао пуну кашику кајмака. Погледа је, ману њом и баци је. Кашика звекну о камен, одскочи, направи још два-три скока по светлим дечјим капама па се умири.

Када устаде, учини му се да чује њен звек доле у потоку.

Трагом речи

1. Објасни пред каквим искушењем су се нашли Станко и Зоћа. На који начин приповедач приказује унутрашњу борбу ова два лика? Пронађи сликовите описе кајмака. Коју стилску фигуру препознајеш у упечатљивом опису? Која је основна тема ове приповетке? Размисли о односу главне теме и наслова приповетке.
2. Опиши како Зоћа изгледа. Наведи његове особине. Упореди Зоћин изглед и његову вољу. Чег се присећа Зоћа? Објасни улогу догађаја у Херцеговини у пишком представљању Зоћиног лика. Пронађи део у тексту у коме се појављује веверица. Зашто веверица изазива завист код ова два јунака? Пронађи у тексту примере који илуструју мотив глади.
3. Како се Станко понаша према Зоћи? Образложи промену у Станковом понашању. О чему он размишља на крају приповетке? Како разумеш Станково бацање кашике? Пронађи прави сукоб у приповеци. Одреди и именуј основне целине у приповеци.
4. Међу понуђеним речима издвој оне за које сматраш да су кључне за приповетку „Кашика”: **узнемиреност, жаљење, кајање, глад, суровост, воља, халапљивост, издаја, племенитост, брига, исцрпљеност, пријатељство, равнодушност, срећа, страх, слабост, глад, поштење, месечина, колебљивост, сумња, одлучност, осуда, храброст.** На шта указује језгровит дијалог? Запажај и тумачи све његове посебности. Објасни улогу метафоре, персонификације, поређења које писац користи при описивању. Одабери одговарајуће примере ових стилских фигура и препиши их у свеску.

Појмовник

Унутрашњи монолог је врста монолога којом се приказује шта неки јунак мисли а о чему не говори наглас. Редослед његових мисли није уређен, не мора бити узрочно-последично повезан, логичан а често није ни граматички тачан.

Унутрашњим монологом у приповеци „Кашика” приказан је драматичан сукоб у свести главних ликова. И Станко и Зоћа се у мислима боре са осећањем глади и имају моралне дилеме, а то нам је писац представио унутрашњим монологом.

Радионица

Организуј расправу на тему *Зоћа је умро – да ли је ипак морало бити*. Расправа има следећу композицију: постављање проблема – теза, решавање проблема – доказивање тезе, потврђивање или одбацивање тезе.

Путоказ

Пажљиво читај текст и пронађи у њему следеће врсте реченица које ћеш затим преписати у свеску.

1. Комуникативна реченица у којој независне предикатске реченице стоје у саставном напоредном односу.
2. Упитна реченица са предикатом и без предиката.
3. Реченица у којој је употребљен аорист.
4. Заповедна реченица и узвична реченица.

Представљамо ти...

Антоније Исаковић

- Рођен је 1923. године у Рачи Крагујевачкој.
- Био је књижевник и потпредседник Српске академије наука и уметности, директор часописа НИН и издавачке куће *Просвета*. Добитник је многих књижевних награда, а његова дела су често екранизована.
- Његове најпознатије књиге су: *Велика деца*, *Трен*, *Трен 2*, *Пайраи и вайра*, *Празни брејови*.
- Умро је 2002. године у Београду.

Десанка Максимовић

Крвава бајка

Десанка Максимовић је писала песме о природи, детињству, љубави, домовини, свом завичају, пролазности живота и о смрти. Песма „Крвава бајка” посвећена је страдању недужних људи и деце за време немачке окупације Србије у Другом светском рату.

пелцован –
вакцинисан против
заразних болести

прегршт – изобиље

Било је то у некој земљи сељака
на брдовитом Балкану,
умрла је мученичком смрћу
чета ђака
у једном дану.

Исте су године
сви били рођени,
исто су им текли школски дани,
на исте свечаности
заједно су вођени,
од истих болести сви пелцовани,
и сви умрли у истом дану.

Било је то у некој земљи сељака
на брдовитом Балкану,
умрла је мученичком смрћу
чета ђака
у једном дану.

А педесет и пет минути
пре смртог трена
седела је у ђачкој клупи
чета малена
и исте задатке тешке
решавала: колико може
путник ако иде пешке...
и тако редом.

Споменик V/3 у Крагујевцу

Мисли су им биле пуне
истих бројки
и по свескама у школској торби
бесмислених лежало безброј
петица и двојки.
Прегршт истих снова
и истих тајни
родољубивих и љубавних
стискали су у дну џепова.
И чинило се сваком
да ће дуго,
да ће врло дуго
трчати испод свода плава
док све задатке на свету
не посвршава.

Било је то у некој земљи сељака
на брдовитом Балкану,
умрла је јуначком смрћу
чета ђака
у истом дану.

Дечака редови цели
узели се за руке
и са школског задњег часа
на стрељање пошли мирно
као да смрт није ништа.
Другова редови цели
истог часа се узнели
до вечног боравишта.

Трагом речи

1. О чему говори ова песма? Како разумеш њен наслов? Шта је у њему необично? Наведи заједничке особине и жеље крагујевачких ђака. Издвој песничке слике којима се приказује ђачки живот. Шта је прекинуло један ђачки дан?
2. Наведи шта те у песми подсећа на бајку. По чему се она разликује од праве бајке? Изразом „Било је то...” често почињу легенде и сажети историјски списи о неком добу (летописи). Размисли по чему би ова песма могла бити слична неком летопису.
3. У бајкама се увек приказује сукоб добра и зла. Ко се у овој песми буни против зла? Међу наведеним мотивима издвој оне који се односе на песму: **љубав, понос, доброта, мржња, рат, бес, мир, милост, злочин, радост, игра, праштање, равнодушност**. Због чега песникиња наводи да се злочин одиграо „у некој земљи сељака на брдовитом Балкану”?
4. Анализирај композицију песме. Одреди врсту строфе и стиха. Размисли на који начин они доприносе ритмичности песме. Пронађи рефрен и објасни његову улогу у песми. У прве две строфе песникиња смрт ученика назива мученичком. Зашто је у последњој строфи њихову смрт назвала јуначком?

Бележница

Други светски рат званично је почео 1. септембра 1939. године нападом Немачке на Пољску. То је био повод за избијање сукоба између Немачке и њених савезника с једне и Велике Британије, Америке, СССР-а и других земаља с друге стране. Краљевина Југославија распала се 1941. године, а Србија је била окупирана. За време рата немачка окупаторска војска починила је масовне злочине. Октобра 1941. у Краљеву је стрељано 6.000 људи, а у Крагујевцу 7.000. На стрељање су из школских клупа изведена читава одељења ученика.

Свет занимљивости

„У садашњој Улици Лоле Рибара, недалеко од моје куће, зауставио ме непознат, стар човек, пре сељак него грађанин, и рекао уплахишено, без икаква увода или поздрава: 'Знате ли шта се догодило у Крагујевцу?' – 'Ваљда каква хапшења, вешања?' Не помињући масовна стрељања одраслих, старац ми је саопштио како су Немци упали у гимназију и са часова одвели неколико разреда на стрељање. Затим се брзо удаљио не рекавши ми ни збогом, као да је изишао из једне собе у другу и као да ће се за који час вратити. И, што је врло чудновато, и мени је било природно што ме није поздравио, ни прилазећи, ни одлазећи. Чинило ми се да га давно знам, можда још од детињства, или да ми је најближи сусед, врата уз врата, па да је сасвим природно што ми се при сваком сусрету не јавља. Никад тако живо као у разговору с њим нисам осетила шта то значи припадати једном народу: пред судбоносним догађајем, пред немачким дивљаштвом, имали смо истоветна осећања, истоветне мисли ја и он, тај мени непознати човек, човек другог васпитања, друге средине, друге нарави, старости и пола. Често сад мислим како је тај човек сатворац песме која се, док је он још говорио, родила у мени. Било ми је као да ми је каква птица донела тај страшни глас, ако не јединој мени, оно првој мени. Раставши се од непознатог, мада сам горела од жеље да тек рођену песму забележим, нисам се могла одмах вратити кући да то учиним. Имала сам потребу да лутам улицама, да час записивања песме одложим, као да сам се бојала да ћу при записивању пореметити нешто у њеном складу. Цео сат сам је тако пажљиво носила у себи, као што неко носи на длану препуну чашу воде, и затим сам је код куће записала узбуђенија него кад сам прве своје песме бележила, почињући као летописац: Било је то... Мислим да је за песму боље што за време крагујевачке трагедије нисам била тамо, што сам све видела очима срца и маште, што сам била принуђена да саопштим само суштину, која ми се одмах приказала као каква крвава бајка: неколико стотина ђака рођених исте године, можда и истог дана, вршњаци по времену кад су ушли у живот, ако се тако може рећи, вршњаци и по часу кад су отишли из живота.”

(Интервју са Десанком Максимовић, *Полиџикин забавник*, одломак)

Представљамо ти...

Десанку Максимовић

- Рођена је 1898. године у селу Рабровици код Ваљева.
- Студирала је књижевност, историју и историју уметности у Београду.
- Прве песме објавила је 1920. године, и до краја живота преко 50 књига поезије и прозе: *Врћи детињства*, *Зелени виџез*, *Гозба на ливади*, *Немам више времена*, *Тражим љомиловање*.
- Она је написала и низ чувених родољубивих песама („Крвава бајка”, „Србија је велика тајна”), социјалних и мисаоних (*Тражим љомиловање*, *Лирске дискусије са Душановим Закоником*).
- Умрла је 1993. године у Београду.

Ana Frank

Dnevnik Ane Frank

(odlomak)

Dnevnik Ane Frank je jedno od najpotresnijih svedočanstava iz Drugog svetskog rata. Ana Frank je bila trinaestogodišnja devojčica jevrejske nacionalnosti koja se sa svojom porodicom skrivala u potkrovlju jedne kuće u Amsterdamu od jula 1942. do avgusta 1944. godine. Nemački okupatori su pronašli njeno sklonište i zajedno s porodicom odveli je u koncentracioni logor.

Ponedjeljak uveče, 8. novembra 1943. godine

Draga Ket,

Kad bi čitala gomilu mojih pisama jedno za drugim, morala bi se začuditi tako različitim raspoloženjima u kojima su pisana. Neprijatno mi je što sam tako zavisna od atmosfere ovde, ali sigurno da to nije samo sa mnom – već sa svima nama. Ako čitam knjigu koja na mene ostavlja utisak, moram se pribrati pre no što se pomešam sa ostalima; inače me mogu smatrati čudnom. Sada, kako si već verovatno primetila, prolazim kroz period depresije. Zaista, ne bih ti znala reći zbog čega, ali verujem da je to samo zato što sam kukavica, mada se protiv toga stalno borim.

depresija – dugotrajno neraspoloženje i bezvoljnost

namah – odjednom

tmina – tama, mrak

pirkati – slabo duvati

čar – čarolija

nedaća – nevolja, teškoća, problem

Sinoć, dok je Eli još bila ovde, začulo se dugo, snažno zvonjenje na vratima. Prebledela sam namah, zavilo me u stomaku i srce počelo da tuče – sve iz straha. Noću vidim sebe u tamnici bez mame i tate. Ponekad lutam putevima ili naše „Tajno skrovište” gori, ili dolaze i odvođe nas noću. Vidim sve to kao da se zaista dešava i zato mi se čini da se to uistinu može desiti vrlo brzo. Mip često kaže da nam zavidi što ovde imamo takav mir. To je, možda, istina, ali ona ne pomišlja na sva naša strahovanja. Ja jednostavno

nikako ne mogu zamisliti da će život ikad za nas biti opet normalan. Ja govorim o „posle rata”, ali to su samo kule u vazduhu, nešto što se neće nikad u stvarnosti dogoditi. Kad pomislim na našu nekadašnju kuću, moje prijateljice i zabave u školi, upravo mi je kao da je neka druga ličnost to proživela, a ne ja.

Čini mi se, nas osmoro u „Tajnom skrovištu” smo komadić plavog neba okružen teškim, crnim oblacima. Mesto gde se mi nalazimo jasno je obeleženo kružnom linijom, i sigurno je još, ali se oblaci sve više skupljaju oko nas i krug, koji nas deli od opasnosti koja se približava, sve se više sužava. Sada smo tako zaokruženi opasnošću i tminom da udaramo jedni o druge, očajnički tražeći načina da pobegnemo. Svi gledamo dole ispod nas, gde se ljudi bore, gledamo gore, gde je mirno i divno, a u međuvremenu odsečeni smo velikom tamnom masom, koja nam ne dozvoljava da idemo naviše, već stoji pred nama kao nepremostivi zid; hoće da nas smrvi, ali još to ne može. Ja sam u stanju jedino da plačem i preklinjem: „Oh, da samo hoće crni krug da se povuče i otvori nam put”.

Tvoja Ana

Subota, 12. februara 1944.

Draga Ket,

Sunce sija, nebo je tamno plavo, pirka divan vetrić i ja čeznem – toliko čeznem – za svim i svačim. Za razgovorom, slobodom, prijateljima, da budem sama. I toliko čeznem... da plačem! Osećam se kao da ću prepuknuti i znam da bi bilo bolje ako bih se isplakala; ali ne mogu, uznemirena sam, idem iz sobe u sobu, dišem kroz pukotinu zatvorenog prozora, osećam srce kako mi lupa kao da govori: „Pa zar ne možeš zadovoljiti moje čežnje?”

Verujem da je to proleće kod mene, osećam da se proleće budi, osećam ga čitavim svojim telom i dušom. Naporno mi je da se ponašam prirodno. Osećam se zbunjenom, ne znam šta bih čitala, šta da pišem, šta da radim, samo znam da čeznem...!

Tvoja Ana

Sreda, 23. februara 1944.

Draga Ket,

Napolju je divno vreme i sasvim sam se oporavila od juče. Skoro svakog jutra odlazim u sobu na tavanu, gde Petr radi, da bih malo provetrila pluća. Sa mog omiljenog mesta na podu gledam na plavo nebo i ogoleli kesten, na čijim se granama presijavaju kao srebro sitne kišne kapi, i galebove i druge ptice kako jedre vetrom.

On je stajao glave oslonjene o debelu gredu, a ja sedoh na pod. Udisali smo svež vazduh, gledali napolje i oboje osećali da čar ne treba prekidati rečima. Ostali smo tako dugo, i kada je pošao na tavan da iscepka drva, znala sam da je dobar mladić. Popeo se uz lestvice, i ja za njim; onda je oko četvrt sata cepkao drva i za to vreme smo neprestano ćutali. Posmatrala sam ga sa mesta gde sam stajala; očigledno se trudio najbolje što može da pokaže svoju snagu. Ali gledala sam takođe i kroz otvoren prozor na veliki deo Amsterdama, preko svih krovova na horizont, koji je bio tako jasno plav da je bilo teško razaznati razdelnu liniju. „Sve dok ovo postoji”, mislila sam, „i dok mogu živeti i posmatrati ovu sunčevu svetlost, nebo bez oblaka, sve dok to traje, ne mogu biti nesrećna.”

Najbolji lek za sve one koji se plaše, usamljeni su ili nesrećni jeste da iziđu napolje, negde gde mogu biti sasvim sami sa nebom, prirodom i Bogom. Jer jedino onda čovek oseća da je sve onako kako treba da bude i da Bog želi da vidi ljude srećne, usled jednostavne lepote prirode. Sve dok to postoji – a to će sigurno uvek biti – znam da će uvek biti utehe za svaku tugu, ma kakve bile okolnosti. I čvrsto verujem da priroda donosi utehu svim nedaćama.

Oh, ko zna, možda ću uskoro biti u stanju da podelim ovo snažno osećanje sreće sa nekim ko oseća to isto kao i ja.

Tvoja Ana

Misao:

Nama ovde toliko svega nedostaje, toliko mnogo i već toliko vremena. I meni isto kao i tebi. Ne mislim samo na spoljne stvari, u tom pogledu brinu se o nama; ne, mislim na unutrašnje potrebe. Kao i ti, ja čeznem za slobodom i svežim vazduhom, ali sad verujem da imamo potpunu naknadu za sva naša lišavanja. Ovo sam sasvim iznenada shvatila kada sam jutros sedela ispred prozora.

Kad sam gledala napolje u dubinu prirode i Boga, onda sam bila srećna, zaista srećna. A uz to Petr – sve dotle dok osećam tu sreću ovde, radost u prirodi, zdravlje i još mnogo šta pored toga, dotle dok čovek ima sve to, uvek će moći da ponovo zadobije sreću.

Bogatstvo se može izgubiti, ali ta sreća u tvom sopstvenom srcu može biti trenutno prigušena, no uvek će opet oživeti, sve dok živiš. Sve dok možeš spokojno gledati u nebo, sve dotle dok znaš da si u duši čist i da te sreća negde čeka.

Tvoja Ana

(Prevela s holandskog Zagorka Lilić)

Tragom reči

1. O čemu govore navedeni odlomci? Ko je Ana Frank? Kako se zove osoba kojoj ona upućuje svoje zapise? Gde se Ana Frank nalazi? Zbog čega? Navedi osećanja o kojima ona piše. Uoči reči kojima opisuje svoj strah. Opiši kakve slike joj dolaze noću.
2. Šta predstavljaju oblaci? Koje stilske izražajno sredstvo je Ana upotrebila u tom opisu? Pronađi detalje iz prirode koje opaža Ana Frank. Objasni važnost prirode za ljude. Kakva je uloga motiva svetlosti u Aninom dnevniku? Navedi Anine osobine i prikaži njen portret. Među navedenim motivima izdvoj one koji su po tvom mišljenju ključni: **potištenost, strah, teskoba, radost, detinjstvo, igra, okrutnost, ljubav, zebnja, napetost, nemir, sloboda, svetlost, suze, zdravlje, lepota prirode, nada, vera, igra, radost, mir.**
3. U kakvom se raspoloženju nalazi Ana dok piše dnevnik? Zbog čega je potištena? Kako devojčica razmišlja o budućnosti? Pronađi slike u kojima je Ana Frank opisala svoj zatočenički život. Kako opisuje opasnost koja se nadvila nad njom? Uoči stilske figure koje se u tim opisima pojavljuju.
4. Navedi životne vrednosti o kojima Ana piše. Šta ti misliš o njima? Razmisli o mogućim porukama ovog teksta. Pokušaj da odrediš osnovne odlike dnevnika kao književnonaučne vrste.

Pojmovnik

Dnevnik je književno-naučna vrsta u kojoj pisac hronološki opisuje događaje, svoja osećanja i razmišljanja. Može imati dokumentarnu ili istorijsku vrednost, zavisno od autora i događaja u kojima je on učestvovao. Povremeno, iz dana u dan, pisac beleži svoje doživljaje i utiske, kao što je to radila Ana Frank. Dnevnički zapisi ponekad mogu biti upućeni stvarnoj ili izmišljenoj osobi, pa tada imaju oblik pisma.

Svet zanimljivosti

Kada su došli na vlast u Nemačkoj tridesetih godina XX veka, predvođeni Adolfom Hitlerom, nacisti su najpre „pozivali na bojkot jevrejskih poslova, i Jevreji su bili otpušteni iz građanskih službi. Nirnberškim zakonima (1935), Jevreji su izgubili svoje državljanstvo. Skoro svaka sinagoga u Nemačkoj uništena je u pogromu iz Kristalne noći 1938, i Jevreji su nakon toga zatvarani u koncentracione logore ili izdvajani u geta. Pobede Nemačke na početku Drugog svetskog rata stavile su većinu evropskih Jevreja pod kontrolu nacista i njihovih saradnika (...) Posle Vanzejske konferencije (1942), Jevreji svih delova okupirane Evrope bili su sistematski evakuisani u koncentracione logore, gde su ili bili ubijani ili prisiljeni na kazneni rad. Ovo strašno razdoblje svetske istorije ostaće upamćeno po užasnim zločinima protiv čovečnosti u kojima su stradali milioni ljudi.

(Prema: Enciklopedija Britanika, sažeto izdanje, odlomak)

Beležnica

Holokaust je naziv za „sistematsko, državno organizovana ubijanja Jevreja – muškaraca, žena i dece i drugih naroda od strane nacističke Nemačke i njenih saveznika za vreme Drugog svetskog rata.” Ovi strašni zločini ostavili su trajne posledice.

(Prema: Enciklopedija Britanika, sažeto izdanje, odlomak)

Radionica

Za domaći zadatak napiši pismeni sastav na temu *Jedna stranica mog dnevnika*.

Predstavljamo ti...

Ana Frank

- Rođena je 1929. godine u Frankfurtu na Majni, u Nemačkoj.
- Na početku Drugog svetskog rata njena porodica je izbegla u Holandiju. Kada je Nemačka okupirala Holandiju, ona se sa članovima svoje porodice krila od nacista u potkrovlju jedne kuće u Amsterdamu. Gestapo ih je otkrio 1944, nakon dve godine skrivanja tokom kojih je ova hrabra jevrejska devojčica vodila dnevnik.
- Dnevnik su u skrovištu pronašli prijatelji porodice Frank. On je objavljen u Amsterdamu 1947. godine.
- Umrla je 1945. godine u koncentracionom logoru Bergen-Belzen, u blizini Hanovera.

На крају поглавља

Драмски елементи и врсте

Елементи драмске структуре

1. драмска радња

- драмски сукоб – основ сваке драмске радње
- драмски мотиви
 - главни
 - споредни
- етапе развоја драмске радње
 - увод
 - заплет
 - кулминација
 - перипетија
 - расплет

2. композиција драме

- чин
- сцена
- појава

3. време у драми

4. простор у драми

5. језик у драми

- драма у стиху
- драма у прози
- драмски говор:
 - монолог
 - дијалог
 - полилог
- драмска упутства (дидаскалије или ремарке)

6. ликови у драми

- главни лик (протагонист, антагонист)
- споредни лик (помоћник, противник, гласник, повереник, осматрач са зидина...)

Драмске врсте

1. основне драмске врсте

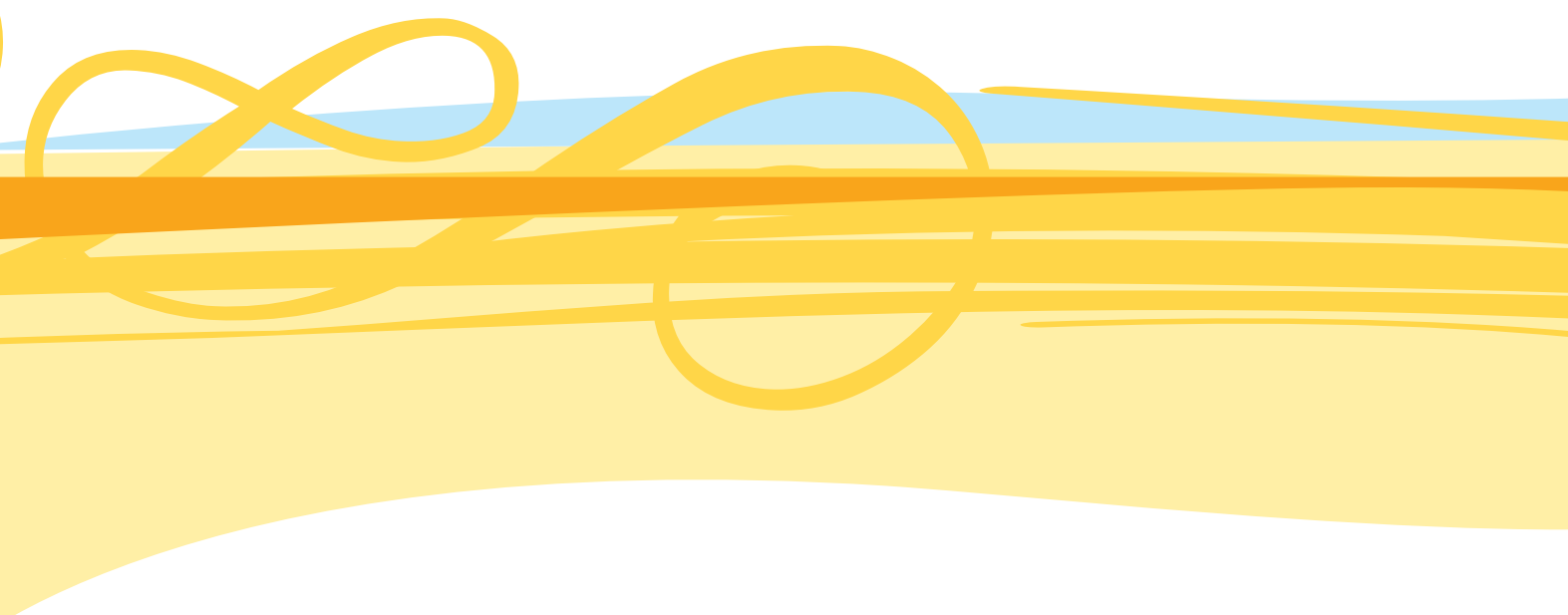
трагедија (античка трагедија, класицистичка трагедија, романтичарска трагедија, историјска трагедија...)
комедија (комедија карактера, комедија нарави, комедија ситуације)
драма у ужем смислу

2. остале драмске врсте

историјска драма, политичка драма, мелодрама, водвиљ, фарса, трагикомедија...

Погоди како се расте

Aleksandar Sergejevič Puškin, *Voleo sam Vas*
Сима Пандуровић, *Бисерне очи*
Борисав Станковић, *Наш Божић* (одломак)
Десанка Максимовић, *Стрешња*
Мирослав Антић, *Плави чујерак* (избор)
Ivan V. Lalić, *Vetar*

Кључне речи: детињство; лик мајке; осећање љубави; основне лирске врсте; љубавна песма; мотиви у љубавној поезији; сиже; фабула; стих; врсте стиха; слободан стих

Aleksandar Sergejevič Puškin

Voleo sam Vas

Čitajući Puškinovu ljubavnu pesmu „Voleo sam Vas”, razmisli o osobinama prave ljubavi. Otkrij do čega nam je najviše stalo kada nekoga iskreno volimo.

Voleo sam Vas, moja ljubav stara
Još uvek, možda, spi u srcu mome.
Al' zašto ona nemir da Vam stvara?
Ja nisam rad žalostiti Vas njome.
Voleo sam Vas nemo, beznadežno,
Pun strepnje i pun ljubomorne boli,
Voleo sam Vas iskreno i nežno;
Nek Bog da, tako drugi da Vas voli.

(Preveli sa ruskog I. Grickat i M. Pavić)

Tragom reči

1. U kom licu je ispevana Puškinova pesma „Voleo sam Vas”? Kome se obraća lirski subjekat? O čemu on govori?
2. Odredi u kom glagolskom vremenu lirski subjekat govori o svojim osećanjima. Navedi priloge i priloške sintagme kojima određuje način na koji je voleo dragu. Među ponuđenim rečima pronađi one koje opisuju lirski subjekat ove pesme: **nekulturan; iskren; ljut; plemenit; samokritičan; nekritičan; dostojanstven; agresivan**. Obrazloži svoj izbor.
3. Imajući na umu poslednji stih ove pesme, razmisli o kakvoj je ljubavi ovde reč. Na osnovu onoga što je opisano, zamisli šta je sve moglo prethoditi ovakvoj poruci voljenoj osobi. Osmisli kratak scenario ove ljubavne priče u stihu. Kakvo ponašanje lirskog subjekta možeš očekivati nakon ljubavnog razočaranja? Zašto on nikog ne osuđuje? Dovedi u vezu poruke ove kratke pesme sa sledećim stihovima Mike Antića: „Svaki put moraš ponovo znati / da voliš bolje, da voliš jače”.

Pojmovnik

Ljubavna pesma predstavlja jednu od osnovnih lirskih vrsta. U njoj se opisuju ljubavna osećanja neke osobe. Može biti ispevana u prvom i u trećem licu. O ljubavnim radostima i tugama, sastancima i rastancima, iščekivanjima i nadama, razočaranjima i bolima lirskog subjekta najčešće saznajemo od njega samog. Tada ljubavna pesma ima subjektivan, ličan, neposredan i ispovedni karakter. Takođe, o ljubavnim osećanjima i događajima može se govoriti iz pozicije nekog ko u njima ne učestvuje. Najčešći motivi u ljubavnoj lirici su: neostvorena ljubav, ljubavna čežnja/tuga, idealna draga/dragi, ljubavni rastanak...

Svet zanimljivosti

Grof Sava Vladislavić je 1705. ili 1706. poklonio tri roba ruskom caru Petru. „Jednom od njih trojice bilo je suđeno da postane carev miljenik i usvojenik. Petar ga je pokrstio u pravoslavlje, preimenovavši ga od Ibrahima u Abrama, dao mu očevo ime po sebi a prezime po slavnom kartaginskom vojskovođi Hanibalu – Abram Petrovič Hanibal.” Nakon školovanja u Francuskoj za vojnog inženjera, gradio je vojničku karijeru u ruskoj vojsci. Međutim, posle Petrove smrti bio je prognan u Sibir, odakle ga je spasao Sava Vladislavić. „[...] nije pouzdano da li je ovaj Puškinov praded po majčinoj liniji bio poreklom iz Etiopije (kako se ranije mislilo) ili iz sadašnjeg Kameruna, odnosno Sudana, kako to tvrde noviji izvori. [...] S drugom ženom imao je šestoro dece, a Puškinova majka bila je kći Osipa, njegovog drugog sina. Već krajem 18. veka Hanibali su rusifikovani. Nažalost, Puškin nije stigao da završi roman *Arapin Petra Velikog* iz koga bismo, verovatno, saznali još više zanimljivosti o ovom carskom 'poklonu' grofa Save Vladislavića.”

(Prema: P. Milatović, „Grof Sava, savetnik ruskih careva”, *Politikin zabavnik*, br. 2997, 2009)

Predstavljamo ti...

Aleksandar Sergejevič Puškin

- Rođen je 1799. godine u Moskvi u plemićkoj porodici.
- Još kao student počeo je da se bavi književnim radom. Zbog svojih političkih stihova bio je prognan i prinuđen na neprestanu selidbu. Nakon dozvole ruskog cara Nikolaja I, vraća se u Moskvu.
- Smatra se najvećim ruskim pesnikom. Napisao je više dela, od kojih su najpoznatija istorijska tragedija *Boris Godunov*, roman u pismima *Evgenije Onjegin* i roman *Pikova dama*.
- Poginuo je 1837. godine u Sankt Peterburgu, u dvoboju koji mu je bio nametnut.

Сима Пандуровић Бисерне очи

Стихови Симе Пандуровића откривају да осећање љубави може бити толико снажно да победи и тугу, и смрт, и пролазност, и заборав.

Као дух јесени у шум лишћа свела,
Кô туга у живот наших жеља тајних,
У моју се душу нечујно уплела,
На плими уздаха немих и бескрајних,
Сугестија тиха са висина ледних,
Дубином страсти свих срдаца верних
И тамне ноћи – сугестија једних
Очију бисерних.

Њихов сјај је био плав, мутан и чедан,
Сјај морем скривене, скупоцене шкољке;
Он је давô дубок незнан израз један
Чежње наших снова и минуле бољке;
Он је скривô благо успомена чедних,
Нежност жутих ружа и кринова смерних.
Нада мном и сада сија туга једних
Очију бисерних.

И онда, кад звезда моје судбине зађе
За малу хумку трошних земних жеља,
Последњи, општи удес кад нас снађе
И нестане наших патња и весеља,
Нада мном ће, као чар усана медних,
Кô лелујав, меки сјај висина сферних,
Лебдети и тада сетан осмех једних
Очију бисерних.

Трагом речи

1. О чијим очима пева лирски субјекат ове песме? Са чиме он пореди осећања која су преплавила његову душу? Каква осећања у теби буде песничке слике јесени, увелог лишћа, тајних жеља и уздаха? Одакле долази поглед бисерних очију?
2. Зашто лирски субјекат назива очи бисерним? Присети се текста о симболици бисера из читанке за шести разред. Доведи у везу настанак бисера и његову симболику са значењем бисерних очију у овој песми. О чему те очи говоре? Уочи стилске фигуре које песник употребљава да би дочарао особине очију.
3. Ако поглед бисерних очију пада на лирски субјекат са ледних висина, размисли о поруци коју му он шаље. Лирски субјекат напомиње да му очи шаљу најпре сугестију (предлог, наговештај), затим тугу и на крају сетни осмех. Шта оне, у ствари, желе да му поруче?

Свет занимљивости

Бисер као симбол најчешће представља женску природу и елеменат воде. Зато што је редак, чист и савршен, он је и врло драгоцен. Стога је често симбол небеског царства. Чињеница да је скривен у шкољци сведочи да се до њега тешко долази па због тога може представљати истину до које се стиже само уз тешкоће. У античкој Грчкој представљао је симбол брака и љубави, а у кинеској традицији бесмртност. Према неким легендама, бисер настаје када севне муња или када кап росе падне у шкољку. Стога означава ново телесно или духовно рођење које је последица небеског деловања.

(Према: А. Гербран, Ж. Шевалије, *Речник симбола*)

Представљамо ти...

Сима Пандуровић

- Рођен је 1883. године у Београду.
- Још као студент филозофије улази у књижевни живот и покреће листове *Покрећ* и *Књижевна недеља*. После Првог светског рата ретко пише стихове и окреће се писању књижевне критике, уређивању часописа и преводу са француског и енглеског језика (преводи Шекспирова дела у сарадњи са Ж. Симићем).
- Објавио је две збирке песама: *Посмртне њочасије* (1908) и *Дани и ноћи* (1912). Прва међу њима сматра се изузетно важним догађајем у нашој култури тог доба. Писао је мисаоне, љубавне и родољубиве песме.
- Умро је 1960. године у Београду.

Борисав Станковић

Наш Божић

(одломак)

Приповедајући о радостима и тугама својих ликова, Борисав Станковић је оживео слике старог Врања. Прича коју ћеш прочитати одише тихом, свечаном радошћу коју осећа самохрана мајка у тренутку када спозна да је њен мали син довољно одрастао да постане домаћин њихове скромне куће. Читајући је, размишљај због чега се ова прича зове „Наш Божић” а не, на пример, „Мој Божић”.

доћи до копља – бити
надомак; ускоро

вериге – ланци

минтан – врста горњег дела
мушке одеће

цаклити се – сијати се;
пресијавати се; светлети

ћириш – обућарски лепак

пазар – трговање; место где
се врши трговина, пијаца;
зарада

јумбасма – јума-басма;
врста тканине која се
користи за прављење
душека

оман – врста зељасте биљке

шалваре – дугачке широке
женске панталоне, набране
у струку

учкур – појас, канап или
каиш којим се опасује

бошча – завежљај; женска
марама за главу

сахан – метални тањир,
послужавник на којем се
доноси јело

софра – низак округло сто
за којим се једе; сто, трпеза

тепсија – плитка, широка
посуда у којој се припрема
или служи јело

ћерчив – ћерћив или
цедиљка

дурашно – издржљиво

Море, какав сан? Недеља ево има како се не спава. Те Божић дошао до копља, сад је у Прешеву, па у Билачи, и све ближе и ближе к нама. На веригама осушени врапци већ се троше. Ципеле с „копчама”, минтан од јумбасме и шајкача од војничких шињела одавно су готови и чекају ме. Ено их где поређани једно до другог стоје на сандуку. Нарочито ципеле – оне ми никако не дају мира. Жуте се, цакле, и мирише им ђон на ћириш. Чим оде мајка на пазар, затварам собу и облачим се у ново. Шетам по соби и загледам се, да видим какав ћу изгледати на Божић. А Божић? Ех! Није ово Божић. Ово је нешто што мирише на оман и сух босиљак више иконе! Сада ме и мајка већ не грди ако штогод сломим, а камоли да ме бије, јер „лошо” је пред Божић. Чак ме друкчије некако и гледа. Не као мајка, већ некако друкчије, понизно, као старијег од себе.

– Иди да „тргујеш”! – шаље ме у чаршију да покупујем ситнице за кућу. Па, и не бројећи, даје ми новаца.

Одем. Враћам се. Завалио сам се од завежљаја и пакета што ми је дућандија наређао у крило и по појасу. Она ме чека на капији и одмах узима, да ми олакша. Чак ми и кусур не тражи, већ ми га оставља да њиме звецкам по џеповима и хвалим се друговима. А она? Недељу дана како не седа да руча или вечера. Цела је кућа на њој. Нико воде да јој донесе, а камоли што друго помогне. Растргла се од посла. Кукови јој изишли, шалваре се смакле, учкур отпасао. Сваког часа завезује бошчу, која јој после одмах пада, јер или узице олабаве, или попуцају од њена силна сагибања. Погрбавила се од старости, а иде, ради.

Засукала рукаве, руке јој умрљане, око ноктију јој кожа испуцала од силног прања. Нема кад да папуче или нануле обује, већ

онако, у неким старим, искрпљеним чарапама иде и гаца по блату и мокроти, што је свуда по кући. На полици се сјаје сахани; уза зид прислоњене софре и тепсије, да се што пре оcede, жуте се, и од њих цуре млазеви вреле воде, од које се још диже пара. Полица, врата, прагови и ћерчива прозорска, све је то орибано, влажно, жуто. Цела кућа мирише на чистину, влагу и опраност. Па и она сама, мајка, откуда ли јој толико снаге? Ради, а као да не послује. Не осећа умор. Већ једнако, истина не брзо али полако, дурашно, клатећи се, и сва унесена у посао, ради од рана јутра до мркла мрака.

Па поред тога мора и око мене да је. Да ми не дâ да се омрсим или од мяса што пристављено кркла у лонцима при огњишту, или од колача што, тек извађени из пећи и покривени чаршавом, омекнули, тако леп, примамљив мирис шири се по соби, где су склоњени.

- Немој, чедо, – одбија ме благо, као бојећи се да ме не увреди.
- Немој, нана је за тебе све то спремила. За кога другог?
- Немој! Чекај Божић. Сутра ће. Но, већ је дошô у Текију...
- Код кога у Текију – питам ја разрогачено – да идем да га видим? – И потрчим.
- Не, не – зауставља ме. – Не мо'ш да га видиш. Доћи ће и код нас...И заиста, Божић долази, али како?

прангија – врста топа из којег се избацују сигнални меци и пуца приликом свечаности

бакрач – котао

асура – простирка направљена од рогози

чирак – свећњак

мор – тамноплави

сахат – часовник

фес – врста капе са кићанком

китка – кићанка

филдиш – слонова кост; слоновача

басма – памучна тканина са утиснутим шарама

минтан – врста горњег дела мушке одеће

јака – оковратник

колир – оковратник

спроћу – насупрот

иконостас – преграда између олтара и осталог дела цркве украшена иконама

амвон – проповедаоница у цркви

ђакон – онај који није рукоположен за свештеника, али помаже у цркви

двери – средња врата на иконостасу

Нано моја слатка! Зора пуца, дан се дани. Прангија одјекује и потреса прозоре. Са улице допире оштар бат нових ципела. Више моје главе, до јастука, поређане хаљине и преобука, од којих ме задахњује мирис на чистоту и ново. Испод иконе пуцкара кандило, мирис тамјана собу пуни. А соба топла, орибана, меко намештена и утуткана... А ти си у кујни; кроза сан те чујем како послујеш, уносиш корито, бакрач топле воде. Онда долазиш к мени, откриваш ме, подвијаш твоје кошчате, смежуране руке пода ме и, онако голишава, угрејана сном, дижеш ме из постеље и узимаш у крило, љубећи ме међу очи:

– 'Ајде, сине, устани, Божић дошао... 'Ајде, *домаћине* мој...

А при речи „домаћине” осетим како ти набрана, топла уста задрхте, и суза кане на мој врео образ.

Купаш ме. Сва се топиш у пуноћи и белини моје снаге. А звона звоне! Не звоне, него некако тихо, издалека, као свом снагом и на све стране брује, колебају се. Кандило пуцкара. Миришу опајани ћилими у соби и слама из асура. Са улице се разабиру већ гласови. Пробија модрина кроз прозоре и ломи се са светлошћу свеће у чираку. Облачиш ме. Али све је одело на мени велико. Ципеле, чакшире. Ја се љутим.

– Није, није... Још ти је кратко. Та ти си ми велики. Ја, колики си?!

И раширивши руке, онако клечећи, одмичеш се да би ме боље видела колики сам. И да бих био већи, старији, опасујеш ми очев свилен мор појас. Његов сахат мећеш ми у недра, вадиш ланац и распоређујеш га, да ми лепше и истакнутије стоји. На мој мали фес мећеш китку, стару, очеву, од самога филдиша, која ми до испод ушију допире. Опремиш ме. Даш свећу, босиљак, марамицу. Чак до капије испраћаш ме, и једнако, са свију страна, загледаш ме и поправљаш одело на мени. Чак и кад изађем на улицу, помешам се с друговима, ја видим твоју главу где вири из капије и гледа ме, прати...

Да је други празник, ја бих радије отишао на турско гробље да гледам како пуне и пале прангије неголи у цркву. Али сада, на Божић, то ми ни на ум не пада.

С рукама у џеповима, свећом о појасу, укочен у новим хаљинама и стегнут новом јаком кошуљом, идем, слушајући задовољно како ми лупарају нове ципеле и како шушти и крши се нова басма на минтану.

јектеније –

кратке молитве у православној цркви које се изговарају за време богослужења

нафора –

освештани хлеб (у комадићима) који се у православној цркви дели верницима после литургије

тутор – световна

особа која као председник црквеног одбора води рачуна о цркви, њеним пословима и везама са верницима

дискос – диск, овде: посебан тањир раван као плоча

стреја – стреха, настрешница

басамак – степеница

зарф – украшена метална посудица или чашица у коју се ставља шољица (филџан) за кафу

Чаршија закрчена. Из свих улица излазе и стичу се у њу. Нарочито старци. Увијени, у дугим, постављеним колијама, и погрбљени, иду полако. Из ципела им се помаљају ноге у белим чарапама. Око врата беле им се исплетене јаке, „колири”. А на главама им велике, топле шубаре. Сваки с обе стране води по неколико унучића, пази да се које не одвоји, изгуби, и ућуткује их кад се посвађају међу собом.

Још издалека замирише тамјан. Изнад цркве се лелуја круг светлости од свећа и пробија се крстовима кроз тамни кров. Чује се тиха песма. Очи ми се засене од млазева толиких воштаних свећа што их је око цркве припаљено. А она, црква, усред тих свећа, које лижу њене камене зидове, онако широка и велика, јасно одудара од ведрине сванућа. Још с краја улице скидам капу, добро је угурам у недра, да ми је не би ко извукао, и палим свећу. Једва ако се прогурам до порте. Свуда свет, једно до другог, припијено, згушено, са свећом у руци, гологлаво, и сваки час крстећи се, понавља молитве или песме што допиру из цркве. А унутра, у цркви само се виде људске главе, између њих светлуцају пламени свећа од којих се дим полако, вијугаво диже, стапа и губи међу сводовима. Спроћу се сјаји иконостас, по њему жмиркају запаљена кандила, а више свега, као звезде, трепћу и продиру озго упаљене свеће око Распећа. На амвону, окренут леђима овамо к нама, стоји ђакон с уздигнутом десном руком, главом упртом више двери и чита, – не, него пева на сав глас јектенија! Светлост бледа, а из дубине, с певница, наизменце полази и диже се горе песма: „Рождество твоје, Христе боже наш!” Па једва ако се изгуби у јечи звона и прангија што једнако напољу грувају, те се смрзнута и гола земља потреса.

Нафору никако да добијем од свештеника са амвона. Морам да се задовољим оном што је даје тутор с дискоса. Враћам се кући. Капија широм отворена. Двориште почишћено. Дрва под стрејом наслагана уза зид, дрвљеник бачен иза куће. Испод басамака избачено труње, крпе и остало што је било пре. Полица се цакли саханима, бели се дугачка а широка марама што покрива тестије пуне воде.

Око огњишта кркћу лонци, а под вршником цврчи печење. Улазим у собу. Мајка ме, тобож, не види. Нешто спрема по рафовима и уређује шоље, зарфове и јабуке.

– Христос се роди!

Она се окрене. Па кад ме види у фесу с кићанком очевом, у појасу, чисто не верујући да сам то ја, прилази ми.

– Ваистину се роди!

Трагом речи

1. Одреди у ком лицу је исприповедана ова прича. Ко је приповедач? О чему он говори? Зашто толико ишчекује прославу Божића? Подсети се божићних обичаја описаних у читанци за пети разред.
2. Лик дечакове мајке други је главни лик ове приче. Међу наведеним речима пронађи оне које се односе на њен лик: **брижна; нежна; вредна; љута; лења; осећајна; горда; скромна**. Образложи свој избор. Одреди које глаголско време користи приповедач приликом описивања мајке и припрема за Божић.
3. Уочи поступке којим писац обликује своје ликове. Каква је улога језичке карактеризације? Зашто се највише пажње придаје опису мајчиног рада и припрема? Уочи симболику дечаковог одевања у делове очеве одеће. Размисли о улози ентеријера у овој причи.
4. Приповедач се често обраћа лику мајке. Које особине приповедања постају израженије овим поступком обраћања? Размисли због чега се писац определио да приповедач у овој причи буде дечак, а не мајка. Замисли како би ова прича изгледала када би уместо дечака на месту приповедача била дечакова мајка. Осмисли такву причу, али под истим насловом. Зашто је важно да се прича зове „Наш Божић“?

Појмовник

Фабула – То је скуп свих догађаја који су се десили у неком времену. Када треба да наведемо фабулу неке приче, легенде или романа, на пример, ми та дела у ствари препричавамо и тада наводимо само главни ток збивања. Све друго није важно и остаје по страни.

Сиже – То је начин на који је фабула уобличена. Главни ток збивања може бити представљен на различите начине у некој причи. Приповедање може кренути од првог догађаја по хронолошком редоследу, али и не мора. Роман може почети неким догађајем који се временски гледано последњи одиграо, па приповедач, враћајући се у мислима у прошлост, приповеда о догађајима који су се десили пре тог догађаја којим је прича почела. Управо те појединости, ситни детаљи, од велике су важности за причу јер се због начина на који је испричана, она разликује од свих других прича о истом догађају.

Свет занимљивости

„Срби су Божић славили три дана. Но први дан је био и остао најважнији и обичајима најбогатији. Наравно, у време тог великог празника нико није радио. Веровало се, међутим, да неке послове баш тада треба – макар и симболично – започети. У том случају домаћинство би успешно пословало током читаве године. Божић је третиран као почетак године а народ се очигледно држао изреке: „По јутру се дан познаје.”

(Душан Бандић, „Божић”, *Народна религија Срба у 100 њојмова*, одломак)

Путоказ

У следећем одломку пронађи све прилоге и придеве. Разврстај их у две колоне у свесци.

„Засукала рукаве, руке јој умрљане, око ноктију јој кожа испуцала од силног прања. Нема кад да папуче или нануле обује, већ онако, у неким старим, искрпљеним чарапама иде и гаца по благу и мокроту, што је свуда по кући.[...]Полица, врата, прагови и ћерчива прозорска, све је то орибано, влажно, жуто. Цела кућа мирише на чистину, влагу и опраност. Па и она сама, мајка, откуда ли јој толико снаге? Ради, а као да не послује. Не осећа умор. Већ једнако, истина не брзо али полако, дурашно, клатећи се, и сва унесена у посао, ради од рана јутра до мркла мрака.”

Радионица

За домаћи задатак напиши састав на тему *Празник који прославља моја породица*. У њему опиши свечаност у свом дому приликом прослављања неког празника. То може бити календарски празник (Нова година), државни празник (1. мај – празник рада, 8. март – Дан жена; 15. фебруар – Дан државности Републике Србије), црквени празник (прослављање празника везаних за вероисповест чланова твоје породице), празник везан за живот твоје породице (рођендани чланова породице, обележавање јубилеја венчања или неки други дан који је важан за твоју породицу...), празник везан за место у којем живиш...

Представљамо ти...

Борисав Станковић

- Рођен је 1876. године у Врању.
- Школовао се у Врању и Нишу, студирао у Београду, где је завршио економију на Правном факултету Велике школе.
- Радио је на пословима цариника и чиновника.
- Учествовао је у Првом светском рату, а 1915. је пратио вод који је преносио мошти Стефана Првовенчаног од Студенице до Пећке патријаршије. Поред осталих недаћа, преживео је и ратно заробљеништво.
- Непресушни извор инспирације било му је родно Врање. Објавио је следећа дела: *Из старог јеванђеља* (1899), *Стари дани* (1902), *Божји људи* (1902) и драму *Кошћана* (1902), а започео је рад на романима *Нечисти крв* (1910) и *Газда Младен* (1927).
- Умро је 1927. године у Београду.

Десанка Максимовић

Стрепња

Објасни шта подразумеваш под осећањем стрепње. Од чега ти најчешће стрепиш? Наредни стихови ће ти открити да постоји и слатка стрепња.

Не, немој ми прићи! Хоћу издалека
Да волим и желим твоја ока два.
Јер срећа је лепа само док се чека,
Док од себе само наговештај да.

Не, немој ми прићи! Има више дражи
Ова слатка стрепња, чекање и стра'.
Све је много лепше донде док се тражи,
О чему се само тек по слутњи зна.

Не, немој ми прићи! Нашто то и чему?
Издајека само све кô звезда сја;
Издајека само дивимо се свему.
Не, нек ми не приђу ока твоја два!

Трагом речи

1. Издвој стихове песме „Стрепња” који су ти блиски. Шта од оног што изражава лирски субјекат препознајеш као део свог искуства?
2. Наведи основна осећања лирског субјекта ове песме. Због чега избегава сусрет са вољеном особом? Наведи запажања лирског субјекта о срећи, заљубљености, нади... са којима се слажеш и образложи због чега.
3. Одреди мотиве у овој песми. Препознај стилске фигуре које у њој постоје. Наведи део стиха који се рефренски понавља у песми. Уочи поредак којим се нижу строфе имајући у виду жеље лирског субјекта. Чега су симбол очи вољене особе? Са чиме се оне пореде?
4. Када смо заљубљени, сматрамо да је особа која нам се допада најбоља и најлепша. Придавање искључиво добрих особина и врлина некој особи назива се идеализација. Повежи ово сазнање са одбијањем лирског субјекта да упозна особу којој се диви. До каквог сазнања би могао доћи када би ту особу стварно упознао?

Радионица

Да ли знаш за израз „љубав на први поглед”? Размисли о његовом значењу. Повежи га са пословицом „Далеко од очију, далеко од срца.”

Мирослав Антић
Плави чуперак
(избор)

Сигурно знаш напамет неке стихове Мике Антића. Ево једног избора његових песама о првим љубавима и одрастању, које треба да постану део твог детињства.

Плави чуперак

Чуперак косе обично носе
неко на оку,
неко до носа,
ал' има један чуперак плави
замисли где?

– У мојој глави.
Како у глави да буде коса?

Лепо – у глави.
То није мој чуперак плави,
већ једне Сање из шестог „а”.
Па шта?

Видећеш шта – кад једног дана
чуперак нечије косе туђе
мало у твоју главу уђе,
па се умудриш,
удрвениш,
па мало-мало па... поцрвениш,
па грицкаш нокте
и кријеш лице,
па шаљеш тајне цедуљице,
па нешто куњаш,
па се мучиш,
па учиш – а све којешта учиш.

Измешаш роткве и ромбоиде.
Измешаш ноте и пирамиде.
Измешаш лептире и градове.
И спортове и ручне радове.
И тропско биље.
И старе Грке.
И лепо не знаш шта ћеш од муке.

Сад видиш шта је чуперак плави
кад ти се данима мота по глави,
па од дечака – правог јунака
направи туњавка и неспретњака.

Загонетка

Погоди како се расте.
Погоди како се лако
стигне до крова,
до ласта,
облака пуног кише,
до неке звезде далеке
и више
и још више
у чудне висине плаве.

Погоди да ли кроз крагну,
кроз ногувице,
рукаве,
док нека снага у теби
и нека лепота у теби
право до сунца води?
Зажмури – па погоди.
А можда и није важно
да се унапред сетиш.
Можда се најлепше расте
кад ништа не приметиш.
Можда се најлепше бива
већи,
још већи,
највећи,
– ћутећи,
сасвим ћутећи,
кроз неки тихи немир
што се у теби створи,
па гори,
бескрајно гори,
и никад не изгори.

И нико не зна шта је,
а он траје и траје.

Одлука

Живот је све нешто из почетка.
Јуче и прекјуче сутра не вреде.
Нема на свету два иста петка,
две исте недеље,
две исте среде.

Па чему онда разочарања?
Ако је једна љубав – ћорак,
одмах се друкчије и лепше сања.
И кад си највише тужан и горак
неких се нових очију сетиш
и схватиш: ти летиш... дивније летиш.

Ко је то видео да дечак пати?
Да куња кмезав и да плаче?
Сваки пут мораш поново знати
да волиш боље, да волиш јаче.
Не да се вадиш.
Не да се тешиш.
Већ да се истински до неба смешиш.

Нема на свету две исте среде,
два иста уторка,
два иста петка.
Све нове љубави друкчије вреде.
Живи се сваки пут из почетка.
Живи се да се никад не пада.
Да будеш снажнији после олује.
И да се у твоме срцу већ сада
сто златних звезда унапред чује.

После љубави

Важно је, можда, и то да знамо:
човек је жељен – тек ако жели,
и ако себе целог дамо
– тек тада можемо бити цели.

Сазнаћемо – тек ако кажемо
речи искрене, истоветне.
И само онда кад и ми тражимо
моћи ће неко и нас да сретне.

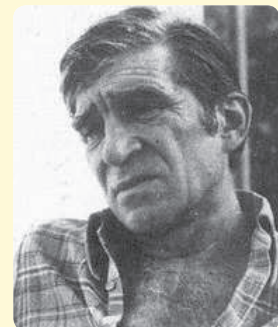
Трагом речи

1. Која ти се песма од наведених највише допала? Објасни због чега. Издвој стихове и строфе који би могли да стоје у твом дневнику или споменару. Издвој песму која као да говори и о неком твом искуству.
2. Одреди тему песме „Плави чуперак”. Размисли зашто се песма о одрастању зове „Загонетка”. Шта у одрастању теби представља највећу загонетку? Шта нам поручује песма „После љубави”?
3. Како разумеш стихове „и ако себе целог дамо / – тек тада можемо бити цели”? Наведи које врлине песник истиче у први план у наведеним песмама. Како треба да се понашамо кад смо разочарани? Које вредности љубав у нама побуђује?
4. На шта песник мисли када у песми „Одлука” каже да не постоје две исте среде и два иста петка? Зашто је важно знати у животу почети из почетка? Повежи своје запажање са мишљу једног филозофа који је рекао: „Сунце је сваког дана ново.”

Представљамо ти...

Мирослав Антић

- Рођен је 1932. године у месту Мокрин.
- Своје место у српској књижевности стекао је као аутор лирских песама за децу. Његове најпознатије песничке збирке су *Последња бајка*, *Плави чуперак*, *Прва љубав* и *Гарави сокак*.
- Поред тога што је писао за децу, стварао је и модерну лирику, а признат је и његов рад на филму о темама из савременог друштва.
- Умро је 1986. године у Новом Саду.

Ivan V. Lalić

Vetar

Na šta prvo pomisliš kad čuješ reč „vetar”? Uoči asocijacije koje ovaj pojam kod tebe budi. Analiziraj da li je u tvojoj asocijaciji primarno ono što vidiš ili ono što čuješ. Ili možda, ono što osećaš?

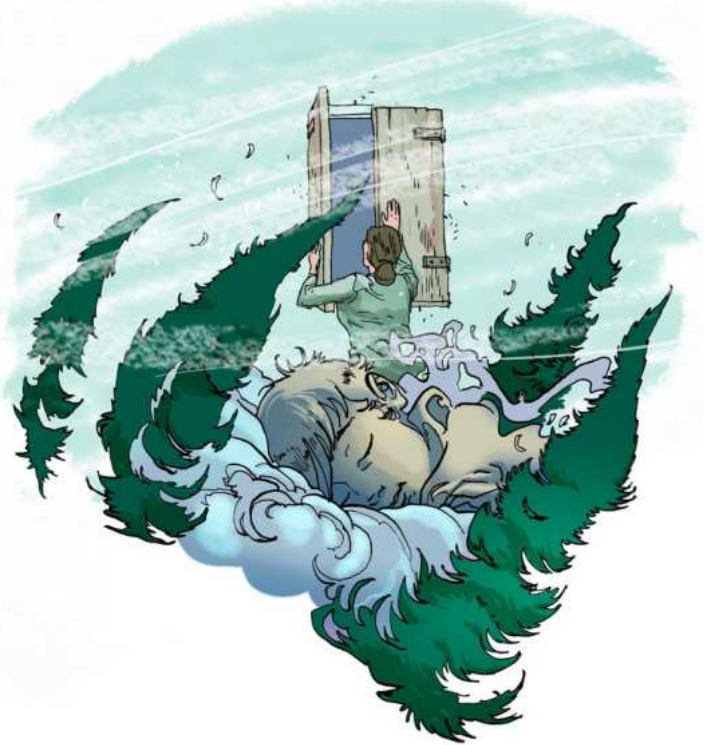
Sećaš li se vetra koji se nekad rađao
Sav zelen među maljama na grudima Maljena?
Majka je zatvarala kapke pred borovima
Uznemirenim do gorkog korena iglica;
To je već bila noć, prevelika za tebe
Kao odelo odraslih. A majka nosi sveću,

Na stepenicama pažljivo zaklanja plamen rukom
Vetar. Sva su vrata na kući zaključana,
Borovi i skitnice će ostati na vetru,
A ti si dobar dečak i majka će poljupcem

Da zapečati tvoju današnju javu.

*Anđeli dajte da zaspim, da spim,
Da ničega zloga ja ne snim.*

Jer noć je velika i vetar je pod prozorom
I padaju šišarke, i mesec će da bude
Čist i uglaćan od vetra, mali i okrugao.
Zaspao si, sasvim siguran da ćeš se sutra
Probuditi. Kao i vetar. Kao i vetar.

Svet zanimljivosti

„[...]Divčibare su mitski pejzaž mog detinjstva; onaj hram tajanstva iz Bodlerove pesme „Veze”, u kojoj je majka bila prvosveštenica. I danas me fantomski progoni zvuk vetra u velikim (a davno posećenim) borovima oko kuće, praćen zvukom lupanja zelenih drvenih kapaka. Ti zvuci se vezuju za slike majke koja se penje uz stepenice na sprat i pažljivo zaklanja plamen sveće svojom malom rukom (koja je na klaviru jedva mogla da zahvati oktavu). Taj zaštitnički pokret utisnut mi je u sećanje kao neka vrsta zaštitničkog znaka njenog postojanja. Majčina me je brižna zaštita omotala kao atmosfera, kao vazduh; udisao sam je zajedno sa vazduhom, nesvesno.”

(Iz Lalićevih beleški o majci)

Tragom reči

1. Čega se seća lirski subjekat pesme „Vetar”? Koji lik ima glavnu ulogu u njegovom sećanju? Kakav odnos ima majka prema dečaku? Među ponuđenim rečima pronađi one koje govore o dečakovim osećanjima: **uznemirenost; sigurnost; poverenje; bes; smeh.**
2. Kojoj vrsti pesama pripadaju stihovi „Anđeli dajte da zaspim, da spim, / Da ničega zloga ja ne snim”? Ko ih izgovara? Kome su upućeni? Šta se njima poručuje? Uoči simbolička značenja vetra i noći. Šta donosi majčina uspavanka dečaku? Poveži svoja zapažanja sa tekstom iz *Sveta zanimljivosti*.
3. Navedi koliko strofa ima ova pesma. Odredi da li je broj stihova u svakoj strofi isti. Istraži da li svi stihovi imaju isti broj slogova. Zatim pročitaj ovu pesmu tako da pratiš ritam rečenice a ne granice stiha. Prepiši stihove ove pesme u svesku tako da dobiješ tekst u prozi.
4. Pažljivo analiziraj poslednje dve strofe ove pesme. O čemu lirski subjekat govori kada kaže da će se vetar probuditi kao i dečak? Razmisli o poruci ove strofe imajući na umu da je detinjstvo najbezbržiije doba u životu čoveka.

Pojmovnik

Slobodni stih je posebna vrsta stiha u kojoj nema ustaljenih pravila izgradnje stiha. To znači da nema stalnog broja slogova i akcenata, što doprinosi nepredvidivosti njegovog ritma. On beleži osećanja lirskog subjekta onako kako se ona pojavljuju, bez ustaljenog reda i oblika, i zato podseća na svakodnevni govor. Lalićeva pesma „Vetar” ispevana je u slobodnom stihu.

Predstavljamo ti...

Ivan V. Lalić

- Rođen je 1931. godine u Beogradu.
- Nakon završenih studija prava u Zagrebu, jedno vreme je radio u ovom gradu kao novinar i urednik *Radio Zagreba*. Po povratku u Beograd bio je urednik u izdavačkim kućama *Prosveta* i *Nolit*.
- Jedan je od najvećih savremenih srpskih pesnika. Njegova poezija nadahnuta je klasičnim motivima antike i Vizantije. Objavio je više zbirki među kojima su: *Bivši dečak*, *Argonauti i druge pesme*, *Pismo*, *Četiri kanona*, radio-drama *Majstor Hanuš*, kao i knjige kritika i eseja, više antologija, prevode Helderlina, Volta Vitmena, T. S. Eliota.
- Bio je dopisni član Srpske akademije nauka i umetnosti od 1994. godine.
- Za svoj pesnički i prevodilački rad dobio je brojna priznanja (Oktobarsku nagradu, Zmajevu nagradu, Nolitovu nagradu, nagradu „Miloš Đurić”).
- Umro je 1996. godine u Beogradu.

На крају поглавља

Врсте стиха

Стих је најмања метричка јединица и представља један ред у песми.

Постоје „везани стих” и слободан стих.

Везани стих

Овај стих се јавља и у усменој и у ауторској поезији.

То је врста стиха који настаје поштовањем одређених правила као што су:

- број **слогова** у стиху је исти и не мења се;
- број **акцената** у стиху је исти и не мења се;
- постоји посебна врста паузе која дели стих на два дела. Она се зове **цезура**, обележава се са две усправне црте и њено место је стално. У епском десетерцу је после четвртог, а у лирском десетерцу после петог слога.

БРОЈ СЛОГА	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Епски десетерац	На	ва	ли	ја	мо	ја	де	сна	ру	ко
Лирски десетерац	Шљи	ва	се	бу	ди	кра	јем	а	при	ла

Постоје и **паузе** које настају услед интонације или употребе зареза, тачке, упитника, узвичника, тачке зареза или две тачке у самом стиху. Оне се означавају једном усправном цртом. Њихов број зависи од броја знакова интерпункције у стиху.

„Не, | немој ми прићи! | Има више дражи”

Према броју слогова разликујемо следеће врсте везаног стиха:

Број слогова у стиху	Назив стиха
5 слогова	петерац
6 слогова	шестерац
7 слогова	седмерац
8 слогова	осмерац
9 слогова	деветерац
10 слогова	десетерац

Број слогова у стиху	Назив стиха
11 слогова	једанаестерац
12 слогова	дванаестерац
13 слогова	тринаестерац
14 слогова	четрнаестерац
15 слогова	петнаестерац
16 слогова	шеснаестерац

Слободан стих

- Заснива се на непостојању устаљеног броја слогова и акцената у стиху.
- Има ритам живог говора јер непосредно изражава мисао и осећање лирског субјекта песме.
- Посебно се негује од почетка XX века у модерној поезији.

Живот је пун изненађења

Јован Стерија Поповић, *Покондирена њива* (одломак)

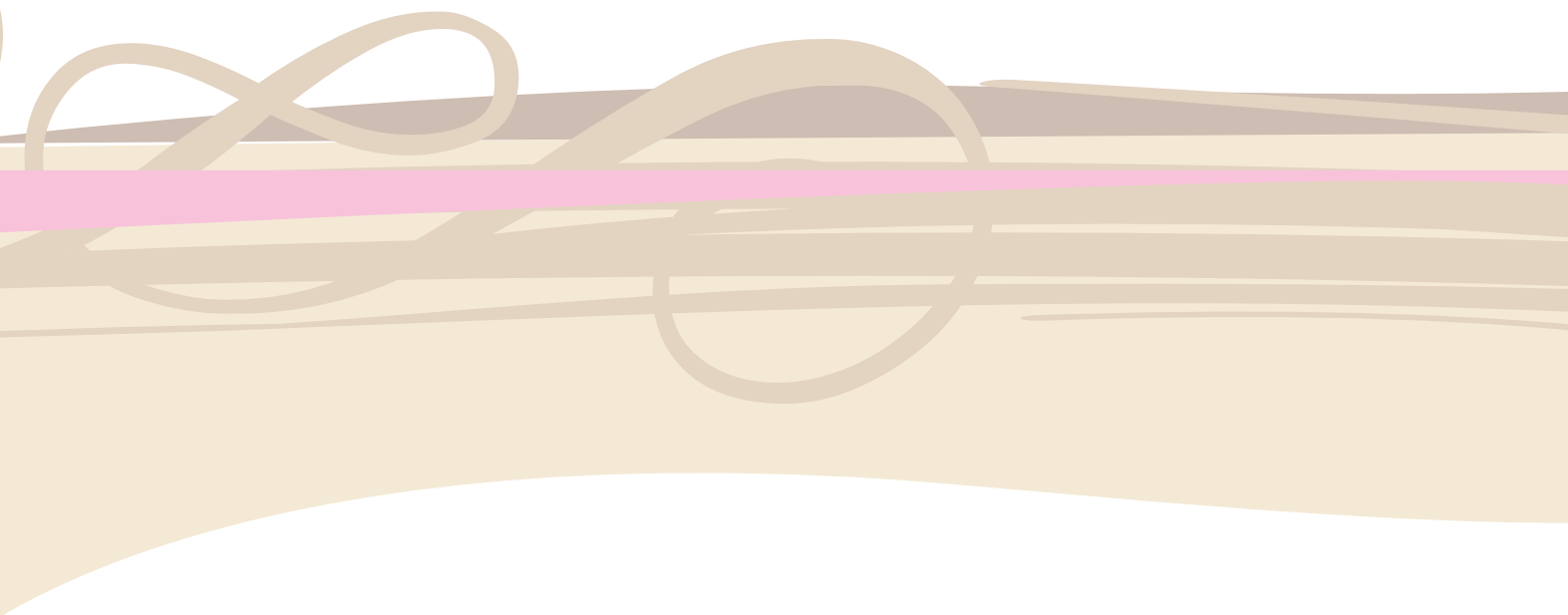
Стеван Сремац, *Пој Ђура и њој Сјура* (одломак)

Бранислав Нушић, *Власи* (одломак)

Anton Pavlovič Čehov, *Činovnikova smrt*

Радоје Домановић, *Мртво море* (одломак)

Иво Андрић, *Прича о кмету Симану* (одломак)

Кључне речи: композиција у епском делу; епизода; уоквирена фабула; мотивација; хумор; иронија; сатира; критички однос према стварности; људске мане; људске врлине; идејни слој књижевног дела; поука; врсте карактеризације; комедија карактера; комедија ситуације; драмски дијалог; монолог; унутрашњи монолог

Јован Стерија Поповић

Покондирена тиква

(одломак)

На шта те асоцира израз „покондирена тиква”? Размисли о значењима речи „кондир”, „тиква”, „покондирити се”. Читајући одломак из чувене Стеријине комедије, своје утиске доведи у везу са изразом „кад се тиква покондири.” Ако прочиташ ову комедију у целини, схватићеш због чега је за Стерију позориште било школа у којој се људи уче.

Лица:

ФЕМА, богата удовица
ЕВИЦА, њена кћи
МИТАР, Фемин брат
АНЧИЦА, служавка
ЈОВАН, шегрт
ВАСИЛИЈЕ

ДЕЈСТВО ПРВО

Позорје прво

Фема и Евица

уја – ујак

канда – као да; ваљда

ФЕМА: Девојко, та ваљда ниси сасвим изгубила мозак. Ни толико не можеш да расудиш да он мој брат бити не може. Ко је још видео да ја овако у бело обучена пођем с њиме издртим и јадним; црне му се руке, никаква резона не зна, видиш и сама се од њега гадиш.

ЕВИЦА: Није тако, мајко.

ФЕМА: Каква мајка, ваљда ми није седамдесет лета! Зар ти ниси чула да кћери кажу својој матери мамица?

паорентина

– сељачина,
аугментатив од речи
йаор, што значи
сељак

диринџити –
напорно радити

унтерондловати
– облик настао
погрешним
изговарањем речи
унйерхалйоваши,
што значи
забављати се

ступа – стуб

мидер – рубље које
служи за утезање
стомака и горњег
дела тела да би
изгледали тањи

пединтер – слуга

мућурла – будала

компламент –
комплимент;
похвална реч

репарирати –
обновити

пукет – кита цвећа,
букет

кокет – женско
удварање

доцкан – касно

ЕВИЦА: Али кад сам се тако научила.

ФЕМА: То те је научио тај твој уја и други њему подобни; но ја
теби кажем, девојко, учи се по моди говорити ако мислиш да
останеш моја кћи.

ЕВИЦА: Мени је уја...

ФЕМА: Опет она уја? Јесам ли ти казала једанпут да он нама
не може бити род? Шта ћеш код њега, да му переш судове?
Погледај какве су ти руке, кукавицо, канда си најгора
паорентина... Нека најми слушкиње ако је рад имати послуге, а
не да му ти диринџиш.

ЕВИЦА: Он ме нигда није терао радити, али ја сама имам вољу.

ФЕМА: Ето ти, исти отац! Тако је и он имао то лудило у глави да
ради, па да ради. Нити мари какве се хаљине носе, нити како се
господа унтерондлују. Иди, кукавицо, на огледало, погледај се
каква си, стојиш као ступа, без мидера и неутегнута.

ЕВИЦА: Ја не могу мидер да трпим, кад се заптијем у њему.

ФЕМА: Така дрнда и не може, него које су добро воспитане.
(*Заћеже се.*) Ја могу, видиш, а теби је тешко.

ЕВИЦА: Кад се стегнем, морам да стојим као укопчана, не могу да
се сагнем, нити што да прихватим.

ФЕМА: И не треба, зато ти стоје два пединтера за леђи, нека они
раде.

ЕВИЦА: А зашто ми је Бог дао руке?

ФЕМА: Видиш да си мућурла: да се белиш, да се китиш, да чешаљ
намешташ како ти је воља, зато је Бог nobлесима руке дао, а
не да вуку плут. (*Дува у ѿрсѿе.*) Не знам, не знам како ћу те
воспитати: француски не знаш, не знаш правити компламенте,
а колика си; сад те морам од азбуке репарирати.

ЕВИЦА: О, мајко, сад је доцкан.

ФЕМА: Ја знам, ал' ко би смео споменути док ти је отац био жив?
Он друго није знао него да тече, да седи код куће, као баба,
не марећи ни шта је то пукет ни шта је кокет. Ево, новаца је
оставио доста; али шта то помаже кад је оставио после себе
краву. Бог зна шта би од мене било, да нисам од натуре на
господство створена. Но још није доцкан, моја лепа Евицкен,
само се ти на мене угледај, па се можеш још колико-толико
поправити.

ЕВИЦА: (Ах, Боже, шта ће још од мене бити?)

Позорје шесто

(Јован весео ѿрчи.)

ЈОВАН: Ево ме, мајсторице!

ФЕМА: Гледај опет овог! Сад да не свиснем од једа. (*Подбочи се.*) Море, имаш ли ти памети или немаш? Море, зар ме не видиш како сам обучена? Кад си још овакву мајсторицу у твом веку видео?

ЈОВАН: Па добро, а што сам ја крив што ме је покојни мајстор тако научио?

ФЕМА: Твој је мајстор био, да ти кажем, магарац; ти треба да будеш паметнији.

ЈОВАН: Шегрт од мајстора?

ФЕМА: Дакако, медведе! Видиш и ја како сам се променила. Да знаш, ја ти више нисам мајсторица. Госпођо, фрау фон, или ма... ма..., како врагу француски кажу, не могу од љутине да погодим.

ЈОВАН: Шта сте ме дакле звали, ма... мајс... госпођа, хоћу да рекнем.

ФЕМА: Тако сваки магарац ради да га виче милостива госпоја по три сата.

ЈОВАН: Е, шта могу ја зато, кад сам имао посла.

ФЕМА: Ти немаш никаква посла, него да седиш ту, да слушаш заповест.

ЈОВАН: А крава да цркне од глади; зар јој не треба дати сена?

ФЕМА: Крави сена, ух! Ух, (*мејне мараму на нос*) ала смрдиш! Анчице, Анчице, дај мало ватре да се окади соба. Иди украј, не могу да трпим смрад од тебе.

ЈОВАН: Само што сам дао крави сена, а како је било кад сам спавао у штали и с вама заједно јео? Па знате ли, мајсторице, онај наш бели мачак...

ФЕМА: Ју! Мачак! Не говори ми више такве речи, хоћу да паднем у несвест.

ЈОВАН: Нисте ли га сами вашом руком убили кад је изео кобасицу?

ФЕМА: Ух, ух! Дајте сирћета под нос, док нисам пала у несвест. Анчице, Анчице!

(*Анча донесе вајџру и ѿоче кадијџи.*)

ФЕМА: Ах, Анчице, како ми је зло, подузима ме мука. Дај мало сирћета под нос. (*Анча јој донесе.*) Тако, сад ми је већ лакше. Ти, безобразниче, да се више не усудиш

преда мном тако што говорити. Не знаш ли ти да је моје тело слабо?

ЈОВАН: Е, слабо, да! Колико сте боја од мајстора изели!

ФЕМА: То је инпретиненција! Чујеш, сад ти последњи пут кажем да ми више не спомињеш што је било. Тако би ме, безобразник, и пред каквом страном персоном осрамотио.

ЈОВАН: Па што сте ме звали?

ФЕМА: Звала сам те да ти дам регулу да не будеш као досад, или као што су ове дроље. Прво и прво: ти се нећеш више звати Јован.

ЈОВАН: Него?

инпретиненција

– облик настао погрешним изговарањем речи *импретиненција*, што значи безобразлук

персона – особа, личност

ноблес – отменост

каруце – врста
кочија

отоич – мало пре

портунет – ширит,
украсна трака
којом се пришива
као знак за чин на
униформи

ФЕМА: Ханц.

ЈОВАН: Зар сам ја коњ?

ФЕМА: Будало! Најлепши пединтери имаду то име.

ЈОВАН: Нисам ја пединтер, него шегрт, нити је мени отац казивао да се немчим, него да останем који сам био.

ФЕМА: Кукавицо, то је ноблес. Ти нећеш више радити као досад, само ћеш за мнош ићи, мене и највеће мадаме – мадаме, враг им матери, нисам могла отоич погодити – њих ћеш у руку љубити и с каруца скидати.

ЈОВАН: А где су нам каруце?

ФЕМА: Ти нећеш носити те хаљине, него сам ти начинила друге, свуда унаоколо са жутим портунетом.

ЈОВАН: Шта, да ме правите пајацем? Мајсторице!

ФЕМА: Опет он!

ЈОВАН: Све заборавим, госпођа, хоћу рекнем, ја нисам рад да се прави од мене комендија.

ФЕМА: Тако највеће госпoде пединтери носе. Добро само пази кад те викнем Ханц.

ЈОВАН: Ја нећу да будем коњ, макар ме убили.

ФЕМА: То је најлепше име, лудо! Гледај како је суптилно Ханц, боље него грубијанско Јован.

ЈОВАН: Макар и грубијанско, моје је, ја га нећу под старост мењати. [...]

Позорје седмо

Митар, њређашње

коми фо – облик
настао погрешним
изговарањем
француског израза
ком ил фо (comte il faut) што значи *баиш*
ијакo

ауфшпонен –
немачки израз који
значи *ујрејније коње*

крајцара – врста
новца

МИТАР: Помози Бог, Фемо.

ФЕМА: И овај је дошао да ми смради нос. (*Мејне мараму на нос, ња се окрене ојлегалу.*)

МИТАР: Фемо, шта је теби? Шта си се нарогушила као патак?

ФЕМА: Коми фо! Коми фо, данас имам једну особиту визиту.
Јокан, ауфшпонен. (*Оде.*)

МИТАР: Шта је овој мојој сестри? Где је Евица?

АНЧА: У башти.

МИТАР: Иди је зови. (*Анча ојије.*) Ког врага, ил' је полудела или се чини. Какве су то речи: мико! мико! Канда краве ваби.

Евица, Миџар

МИТАР: Девојко, шта је твојој матери?

ЕВИЦА: Ах, ујо, она канда није при свести; гледајте шта је урадила с кућом.

МИТАР: Ја видим промену, али не знам зашто; та ни шест недеља нема од када ти је отац умро.

ЕВИЦА: Она хоће да је код ње све као код највеће господе. Псује ме и грди што радим, него каже да се накитим, па да седим.

МИТАР: О, слута једна, а је ли она седела док је отац био жив? Он се, Бог да му душу прости, кињео и живот прекраћивао да вам што више прибави, а гледај ти сад ове, хоће да утамани кућу. А, другојаче ћу ја с њоме почети!

ЕВИЦА: Грдила ме и ружила што сам била код вас и што сам радила.

МИТАР: Дашта, и тебе да васпита као што је она? Безобразница, видела оно мало крајцара, па хоће да спери.

ЕВИЦА: Некаква госпођа Сара долази, па је тако учи. Све кажу да нисам васпитана како ваља.

МИТАР: Кад ниси васпитана, а ти ћеш ићи са мном.

ЕВИЦА: Ја не смем, ујо, у вашу кућу улазити.

МИТАР: Зашто?

ЕВИЦА: Запретила ми је страшно, зашто каже да нема брата чизмара.

МИТАР: Шта, та покондирена тиква? А шта јој је отац и муж био, нису ли поштени мајстори били као и ја? Хајде ти са мном, па само нека дође по тебе, пребићу јој обадве ноге.

ЕВИЦА (*мазећи се*): Ах, ујо!

МИТАР: Но, шта ти је?

ЕВИЦА: Ах, мој Василије! И њега је отерала.

МИТАР: Моја ћерко, јест да је Василије добар, и да је и твој отац јошт' намислио да те за њега да, али ја ти то не могу допустити, а ни за што друго него што је сиромас.

(*Евица љлаче.*)

МИТАР: Но, но, ти плачеш?

ЕВИЦА: Није ли мој отац и многи други људи, нисте ли и ви сами били оскудни кад сте се женили, па ето сте, хвала Богу, стекли? Мој је Василије вредан.

МИТАР: Е, моја ћерко, сад нису она времена која су била кад сам се ја женио. Сад је све другојаче: проклета мода јако обвладала. Твоја се баба, Бог да јој душу прости, у венчаној хаљини сахранила, а од капе јој и сад сребрна дугмета на свечаној ћурдији носим, али наши млађи све хоће да светле, да су пред светом обучени, макар у кући проје не имали.

ЕВИЦА: Мој Василије није такав.

спирити –
потрошити

ћурдија – врста
капута постављеног
крзном

кракља – укосница

МИТАР: Ја знам, али ни он не може из реда изилазити. Видиш, кад би ти метнула златну капу, сви би зинули на тебе као на чавку. Мораш имати од паучине, и натркачити кракле или жирафе, како бестрага зову; око врата куле и таране; мораш наобручати главу и сапети руке са златним ланцима, а то све откуда ћеш?

ЕВИЦА: Нисам ни ја сироче у Бога.

МИТАР: Видиш ли ти да ти мати лудује? Она ће све с њеном проклетом модом да спири и измоди, па онда? Не, не, жао ми је, ал' не може бити... Који враг, какав је то пандур?

ЕВИЦА: То је Јован.

МИТАР: Јован, па шта се тако наружио? Јоване!

Позорје осмо

Јован (униформиран), ђређашњи

ЈОВАН: Ево ме, мајстор-Митре!

МИТАР: О, часни те крст потрô; који те ђаво нагрди?

ЈОВАН: Мајстор-Митре, пазите с ким говорите! Ја нисам Јован, него Ханц, Жан, или ако то не можете да упамтите, Јохан. Који ме шегртом назове, онај је пропао од моје госпође мајсторице.

МИТАР: Твоја је мајсторица сасвим полудела.

ЈОВАН: Доста је била паметна.

МИТАР: Па куд је сад отишла?

ЈОВАН: Да јој читају молитву.

МИТАР: И она ти је заповедила да се тако обучеш?

ЈОВАН: Дакако. Ја сам њен пединтер. Сад морам све другојаче уредити него што је досад било. Видите овај орман? Напоље с њиме, мора соба бити празна, зашто кажу да људи од моде све празно у соби имају. Видите овај зид? Ту ћемо поређати неке голишаве људе и фрајле с раздрљеним груд'ма и с неким клобуцима на глави, где се на пауни возе. Кревети морају доћи наред собе успоред, и то један за госте, а други за мајсторицу. Ова полица...

МИТАР: Доста, имена ти Божја, преврћу ми се црева. Шта је та жена наумила? Хајде, Евице, од једа нећу моћи читав дан јести.
(Огу.)

ЈОВАН: Идите ви, Јован је опет од свију вас најпаметнији.
Анчицхен, опет Анчице (одшкрине лајано врајиа), Анчице! ...
Јао! Ево ми мајсторице!

фрајла – госпођица

клобук – шешир

Трагом речи

1. Наведи главне учеснике у радњи овог одломка. Издвој лик који ти је био најсмешнији и објасни због чега. Ко је Фема? Чиме се бавио њен муж? Зашто она то жели да заборави? Имајући на уму шта Фема говори и ради, замисли како она изгледа.
2. Размисли због чега је Фема основни покретач радње. Наведи пример који показује шта за њу значи бити „нобл” (отмен). Шта мора знати онај који жели да буде отмен према Фемином мишљењу? Какву улогу игра новац у остваривању њених жеља? Међу понуђеним речима пронађи оне које се односе на Фемино разумевање „ноблеса” (отмености): **кинђурење; неумереност; скромност; разумност; помодарство**. Опиши како се Фема понаша према ћерки, брату и слугама. Наведи шта је све у њеном понашању комично.
3. Какав је твој однос према Фемином схватању отмености? Наведи пример који показује да није тачно када Фема за себе каже да је отмена. Који ликови критикују Фемене одлуке? Издвој јунака који представља „глас разума” и наведи реченице које то доказују. За која се животна начела он залаже?
4. Размисли шта је позитивно у Феминој жељи да постане отмена госпођа, а шта негативно. Имајући то на уму, образложи због чега је њена жеља да постане можда нешто боље, постала њена највећа мана. До каквих је последица довело Фемино помодарство? Доведи у везу поруке овог одломка са изразима „умереност је корисна”, „врлина је бити умерен” и „златна средина”.

Појмовник

Комедија карактера је врста комедије у којој се смеху извргавају мане неке особе као што су старац тврдица, хвалисави војник, помодарка попут Стеријине Феме... Овакви комични јунаци најчешће желе нешто што не могу да остваре. Међутим, они нису свесни својих мана и ограничења, па зато, гоњени својом страшћу (тврдичлук, хвалисавост, покондиреност...), упадају у комичне неспоразуме и заблуде и тако изазивају смех. На крају комедије најчешће долази до срећног завршетка, односно до тога да комични јунаци спознају своје праве могућности и схвате да су грешили због својих мана.

Комедије карактера у светској књижевности писали су многи велики писци, међу којима су Шекспир и Молијер, а у нашој књижевности Марин Држић, Јован Стерија Поповић, Коста Трифковић, Бранислав Нушић...

Комедија ситуације је врста комедије у којој се у први план поставља некаква забуна или пометња којом комедиограф разоткрива слабости појединца или групе људи. Често долази до прекорета у радњи који тера ликове да промене понашање – на пример, лопов намерава неког да покраде, а на крају он сам бива опљачкан.

Свет занимљивости

Кад би наше општинске управе у периоду пре Другог светског рата „поправиле“ какву зграду, поред натписа када је то урађено, додавало се да је учињено по наредби председника општине. Тако је последице поправке куће у којој се родио Стерија била стављена плоча с натписом:

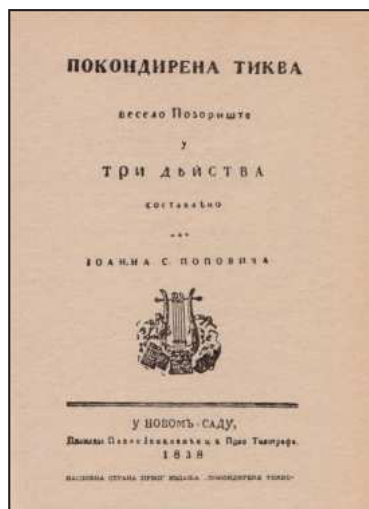
– У овој кући родио се Јован Стерија Поповић 1806. године по наредби председника општине града Вршца.”

(Анејдоше о нашим књижевницима, приредио Саит Ораховац)

Представљамо ти...

Јован Стерија Поповић

- Рођен је 1806. године у Вршцу.
- Један је од класика српске књижевности. Основао је, покренуо оснивање или учествовао у раду неколико најзначајнијих институција српске културе, међу којима су Народни музеј, Српска академија наука и уметности, Театар на Ђумруку, Театар код Јелена, Лицеј.
- Славу је стекао као писац комедија, које су и данас популарне (*Тврдица*, *Покондирена тиква*, *Родољубци...*). Стеријини савременици су ценили и његове историјске драме (*Смрт Стефана Дечанског*, *Лахан...*).
- Објавио је и збирку песама *Даворје*, као и хумористичко-пародијско дело *Роман без романа*.
- Умро је 1856. године у Вршцу.

Насловна страна првог издања „Покондирене тикве”

Стеван Сремац

Поп Ђира и поп Спира

(одломак)

Сремчев роман *Поп Ђира и поп Спира* настао је на основу анегдоте о свађи двојице попова. Око те комичне епизоде писац је вешто исплео две паралелне приче о животу чланова поповских породица: попова, њихових супруга и кћери. Неспоразуми почињу када у село стигне млади учитељ, којег обе попадије желе за зета. Из следећег одломка сазнаћеш како се разрешио спор због туче попа Спира и попа Ђира.

[...]

чарда – гостионица на друму изван села у којој одседају путници

фришак – свеж

луфт – ваздух

натентати – натерати

шпорити – шпарати, штетити

биртија – гостионица, кафана

луциферов – ђаволов

corpus delicti – поуздан доказ; предмет који доказује кривицу

ајнпренсупа – врста супе

– Дакле, слушај! Кад смо сели у кола, ја сам све онако урадио ко што си ми казала. Натук’о сам капу и увук’о сам главу у бунду, па сам тако ћут’о све до чарде. Кад се он сишо с кола, ја сам промолио главу на фришак „луфт”. Није шала, неки’ три сата издржавати к’о неки „фусбад”! Чим се он вратио, а ја опет главу у бунду к’о корњача, па тако све до Ченеја. Е, ту нисам већ мог’о да останем на коли, него ме ђаво натента, хоћу да шпорујем; па нисам отиш’о у биртију к’о што сам треб’о, а и сам мислио, него и ја одседнем код ченејског попа.

– Знам га, што има жену Тину, Тинин Акса. Та како га не би’ знала!

– Није Тинин, него луциферов, обешењак један. Чекај само, да ви’ш комендије. Код њега смо вечерали и преноћили; а нико други него он укр’о ми је, док сам ја спав’о, онај мој corpus delicti, онај зуб.

– Укр’о зуб! – понови госпођа Перса и скочи са столице и плесну се рукама. – Доста ми је, доста! Немој ми казивати, нећу да те слушам! Боље главу да су ти украли. Нећу, нећу ништ’ више да чујем.

– Па добро кад нећеш, ја и волијем.

– А јеси л’ примјетио? Јеси л’ се опип’о ујутру?

– Ђавола примјетио! Опип’о сам се и учинило ми се да ми ништа не фали.

– Ух, ух, ух! – хуче госпођа Перса и лупа се по челу. – Остави ме... немој ми ни приповедати! Идем у кујну... кад радим, а ја онда заборавим, па се бар не секирам –

– Па иди! Ти ионако најбоље знаш да направиш ајнпренсупу.

– Боже, Ђиро – рече госпођа Перса и рашири и диже руке као стари пророци – и теби је још до јела!? Ух, ух, ух! Идем, идем! – рече и пође, па застаде. – А шта је било даље? От’шо си, дакле, празни’ шака код Господина Владике?

– Камо срећа да сам, ал’ то је ђаво што нисам. Да сам от’шо празни’ шака, било би само штете; ал’ нисам, па је било и штете и срамоте!... Да виш’ само даље, чиме су ме натоварили!

– Јао, жалосна, зар има што још и горе?!

– Слушај само! Кад одемо код Његовог Преосвештенства, а он нас лепо прими.

совјетовати –
саветовати

споречкати се – мало
се посвађати

јарост – љутња, бес

Пентикостар –
богослужбена књига
у православној цркви

притјажатељ –
ималац; овде: прави
власник

шрајптиш – писаћи
сто

конта – рачун

амице – пријатељу

ћелепуш – мала
капа за ћелу; капица
коју духовници носе
испод шешира или
капе

стољетије – столеће,
век

пофторавати –
понављати

Поч'о нас је совјетовати... и, већ тако даље, да ти не отежем, видим да се већ врпољиш к'о ђаво на џомби. Кад ме је запит'о шта је и како је било, а ја му онда кажем: да смо се споречкали и да се он у јарости бацио на мене оним дебелим Пентикостаром – оним са оним дебелим корицама – и тако ме незгодно ударио да ми је избио зуб. А да је све то тако, може се, реко' ја, Преосвештенство уверити из приложенога corpus delicti-а. И ту му онда предам онај замотуљак са зубом унутра.

– Е, па видиш, па им'о си зуб –

– Та чекај, молим те!... Немој да си тако брзоплетна. Им'о сам зуб, ал' нисам им'о памети ни колико онај прави притјажатељ тога зуба!... Дакле, ја извадим онај замотуљак и опипам га... Осетим лепо тврдо испод руке, па мислим: добро је, ту је! И предам га тако завијена Владици. Екселенција узе замотуљак, разви га и погледа. Ништа ја не видим шта је извадио, јер ја и Спира седимо на канабету овако к'о сад ја и ти, а Владика за шрајптишом, к'о сад до оног ормана тамо. Гледа... гледа. Извади наочари, метне их на нос, а смеши се све, па опет гледа, и пита ме: је л' то мој зуб? – „Мој”, одговорим ја, „Ваше Преосвештенство!” А мо'ш мислити како ми је било, час ме зима час врућина спопада. Не знам још шта је, ал' већ видим да ће то све на моју конту да се запише. Затим дозове свога секретара, једног младог и финог ђакона, па му каже: „Ајте”, вели, „млади амице, ви сте млађи, имате много боље очи, видите ово, молим вас.” – Ђакон уз'о па и он разгледа, па и он се смеје! Смеје се и он, смеје и Екселенција; оба двојица се смеју, а Екселенција се све тресе од смеја тако да му је и ћелепуш спао. Та шта се, врагу, смеју, мислим ја, а Екселенција ме запита: „А је л' ово баш ваш зуб, оче Кирило?” – Да, Ваше Преосвештенство – поклоним се ја и одговорим му. – Мој рођени зуб. Слуша ме скоро већ пола стољетија непрекорно. Мој рођени!... Ђаво ме натера да још пофторавам то. Кад му ја то реко', а Екселенција формално паде у фотељу, па се ухвати за трбу'... овај притиснуо појас... па се смеје, смеје... све се тресе. Сви се смеју грохотом, па и онај, и он се смеши, само тишије.

– Јао мене! – устаде госпођа Перса – а шта је то било?

– Та ово је, ово је *коњски зуб*, оче Кирило – вели Владика. – Та погледајте га боље, *колики је*, та није ваљда већи од њега онај „зуб времена” што се зове!

– Јао мене жалосне! А откуд сад опет *коњски зуб*?

– „Забога, та где сте га само нашли! – вели ми Господин Владика. – Извол'те се уверити сами.”

Трагом речи

1. Наведи ликове главног дијалога. Ко су учесници догађаја о којем приповеда поп Ћира? Где је поп Ћира ишао? Објасни зашто. Шта се десило током путовања код владике? Зашто је поп Ћира био убеђен да је са његовим доказом све у реду? До каквог преокрета је дошло?

2. Издвој хумористичке детаље из приче поп Ђире. Наведи примере за комику говора и комику ситуације. Међу понуђеним речима пронађи оне које се према твом мишљењу односе на лик поп Ђире: **повучен; наиван; нападан; духовит; прек; речит; искрен; покварен; некултуран; скроман**. Анализирај лик попадије Персе и уочи особине њеног карактера. Шта сазнајемо о попу Спири на основу овог одломка?
3. Како се назива облик приповедања у којем се лик враћа на догађаје из прошлости? Зашто је ефектније да се о тако важном догађају прича кад он прође, а не док се одиграва? Размисли због чега је писац одабрао попа Ђиру да у детаље приповеда о овом догађају, а не попа Спиру?
4. Комички карактер ове епизоде постигнут је неочекиваним обртом. Размисли како би гласила ова иста прича о коњском зубу када би је причао поп Спира и напиши је за домаћи задатак.

Појмовник

Епизода је један заокружени догађај у развоју епске радње. Радња у епском делу изграђена је од једне или више епизода. Епизоде могу бити различите дужине. Некада из једне епизоде проистекне читава прича. Управо тако је из анегдоте о свађи попова настао Сремчев роман *Пой Ђира и њой Сџира*.

Композиција епског дела представља начин на који су распоређени делови епске радње.

Врста	Објашњење
степенаста композиција	Епизоде у радњи епског дела нижу се једна за другом.
паралелна композиција	У приповедању се наизменично, паралелно прате два тока радње од којих сваки има своје главне актере, као што је то у роману Стевана Сремца <i>Пой Ђира и њой Сџира</i> .
прстенаста композиција	Приповедање о неком догађају или лику може послужити као оквир за приповедање о неким другим догађајима или ликовима. У том случају прва прича се назива оквирном причом (фабулом) , а друга уоквиреном причом (фабулом) .

Представљамо ти...

Стеван Сремац

- Рођен је 1855. године у Сенти.
- Студирао је филологију и историју на Великој школи у Београду.
- Био је гимназијски професор у Нишу, Пироту и Београду.
- Један је од најзначајнијих српских приповедача, а славу је стекао романима *Пой Ђира и њой Сџира* и *Зона Замфирова*.
- Умро је 1906. године у Сокобањи.

Бранислав Нушић

Власт

(одломак)

Из Читанки за пети и шести разред већ познајеш неке Нушићеве једночинке. Сада је пред тобом одломак из Нушићеве недовршене комедије, која говори о томе како неко доживљава власт. Читајући, повежи своје утиске са нашим народним изрекама „Дај некоме власт, па ћеш видети какав је човек” и „Власт људе мења”.

Лица:

ТОЗА, министар
ДОБРОСАВ, његов друг
из школе
МИЛОЈЕ, његов таст
АРСА, његов рођак
МАРА, његова рођака

Први чин IV

ДОБРОСАВ (*долази сјоља*): Добар дан желим! Извините, јесте ли ви домаћи?

МИЛОЈЕ (*устијаје*): Да, ми смо домаћи.

ДОБРОСАВ: Реците ви мени, бога вам, прима ли министар код куће?

МИЛОЈЕ: Не прима, господине.

ДОБРОСАВ: Па где прима, ког ђавола? У Министарству не прима, код куће не прима!

АРСА: Али како, забога, у Министарству прима.

ДОБРОСАВ: Пет дана му се јављам, па ме не прима!

АРСА: Па кад дођете на ред, ваљда?

МИЛОЈЕ: А познаје ли Вас министар?

ДОБРОСАВ: Па како да ме не познаје, школски смо другови.

МИЛОЈЕ: А, тако, школски другови.

АРСА: Заједно сте ваљда гимназију прошли?

ДОБРОСАВ: Заједно, дабогме, и седели смо увек један крај другога, пета клупа у
нижој гимназији, а у вишој трећа.

АРСА: Гле, молим те!

МИЛОЈЕ: Па јелте, молим Вас, да ли се могло по чему онда слутити да ће Тоза бити велики човек и министар?

ДОБРОСАВ: Бога ми, ни по чему се то није могло слутити; он је био најглупљи у разреду.

АРСА: Хоћете ваљда да кажете скроман.

ДОБРОСАВ: Ама, није скроман.

МИЛОЈЕ (*увређен*): Ви то сувише оштро...

АРСА: Дабогме оштро, могло би се рећи можда: он се доста споро развијао.

ДОБРОСАВ: Ама, шта ту да увијам? Да ме је онда ко упитао: „Шта мислиш, шта ће бити од овог нашег Тозе?“, ја бих му рекао: „Шта има да буде! Има отац да му купи корпу, па на ћошку код Хипотекарне банке да продаје кикирики!”

МИЛОЈЕ и АРСА (*зайрејашћени*): Забога, забога! Шта Ви говорите?

ДОБРОСАВ: Говорим, брате, како је било.

АРСА: Па добро, нека је тако и било по Вашем мишљењу; али ипак није био рђав ђак, полагао је све испите.

ДОБРОСАВ: Па, оно, јесте, полагао је некако, бог ће га знати како, и провлачио се некако из свих других предмета, али математика му никако није ишла у главу, ама никако.

АРСА (*Милоју*): То нам је у крви. Целој нашој фамилији није ишла математика у главу.

ДОБРОСАВ: Толико се носио с математиком да је због ње почео и да краде.

МИЛОЈЕ: Ко? Јесте ли чули!

ДОБРОСАВ: Ето, мени једанпут украо писмени задатак из математике.

АРСА: Па знам, господине, то се не каже: крао је – него: узео је задатак на разматрање.

ДОБРОСАВ: Ама, какво разматрање! Док сам ја на табли говорио лекцију, он завукао прсте у моју торбу.

говорио лекцију –
одговарао лекцију

МИЛОЈЕ: Опет Ви! Украо се може рећи за порезника, за поштара, за општинског извршитеља, али за министра се може рећи само „узео на разматрање”.

ДОБРОСАВ: Па он онда није био министар.

МИЛОЈЕ: Па није, али је био будући министар.

ДОБРОСАВ: Бога ми, ја сам тога будућег министра испребијао. Чим се свршио час и професор изишао, а ја шчепам министра за уши и тако му их својски истеглим да се дерао као магарац.

МИЛОЈЕ: Али, господине, престаните с таквим изразима.

ДОБРОСАВ: А био је и подлац, улагивао се професорима.

АРСА: Врло вероватно, јер ми смо у породици, како да кажем, сви умиљати.

ДОБРОСАВ: Не знам јесте ли умиљати, али сам ја будућег министра због тога улагивања тукао просто као вола.

МИЛОЈЕ (*дубоко увређен*): Господине, ја Вас као домаћин куће молим да престанете с таквим изразима. Ако имате што с господином министром, Ви изволите у Министарство, али ући у кућу и сипати увреде...

ДОБРОСАВ: Ама, не говорим ја то да кога вређам; хтео сам само да вам покажем колико смо ја и он интимни, и он сад неће, молим вас, мене да прими. Један Тоза, па мене да не прими. (*Полазећи.*) Јавићу му се и данас, али, молим вас, реците му нека се не шали, нека ме прими. Реците: Добросав Николић, његов школски друг.

АРСА и МИЛОЈЕ: Хоћемо! Хоћемо!

ДОБРОСАВ: Е, па збогом! (*Оде.*)

[...]

XVI

МИЛОЈЕ (*пошљио сви оду*): Виде ли?

АРСА: Шта?

МИЛОЈЕ: Њега.

АРСА: Тозу?

МИЛОЈЕ: Њега јест', виде ли шта је власт?

АРСА: Видех, ал' само нешто не разумем. Гледам те па не разумем, пријатељу, шта ти би те се ти онолико клањаш твоме рођеном зету?

МИЛОЈЕ: Не клањам се ја зету; шта имам зету да се клањам! Али власт је, брате! И мислиш ти да ја хоћу да се клањам? Не, брате, него тако, кад наиђе власт, а мене нешто штреце, и сама ми се леђа превиију. Свакога понешто штреце. Тебе, на пример, штреце кад ти неко помене сто хиљада динара, је ли?

АРСА: Па, штреце!

МИЛОЈЕ: Е, видиш, тако мене штреце у кичму чим се помене власт.

АРСА: А јеси ли га видео, а, како уме да буде власт! Испрсио се као да је ђенерал, а не Тоза. Такви смо, видиш, сви ми у фамилији по мушкој лози.

МИЛОЈЕ: И како званично говори.

АРСА: С висине. У томе се, видиш, и састоји власт: да умеш с висине говорити, да би ови доле осетили колико су нижи.

МИЛОЈЕ: Како то с висине? То не разумем!

АРСА (*приђе му*): Ето, видиш, нас смо двојица равни; не можеш ти мени ни ја теби с висине говорити, али... (*Узме једну шамлицу и мейне је љред Милоја.*) Попни се, молим те!

МИЛОЈЕ: Ама...

АРСА: Попни се, кад ти кажем! (*Пошљио се Милоје љойео.*): Осећаш ли да си сад виши од мене?

шамлица – мала,
ниска столица

МИЛОЈЕ: Па, осећам.

АРСА: Е, видиш, то је, рецимо, први степен власти: срески начелник, или представник општине у среској вароши, или тако нешто. Ја остајем доле, ја сам народ, а ти, ти си више мене, ти си, рецимо, државна власт. Видиш ли преко моје главе?

МИЛОЈЕ: Видим!

АРСА: Е, па то толико! Власт треба да гледа народ преко главе. То ти је, тако рећи, први степен; а сад, попни се на ову столицу.

МИЛОЈЕ (*брани се*): Ама, човече божји, где ћу ја...?

АРСА: Пењи се, молим те, пењи се!

МИЛОЈЕ (*невољно, али се њојне*).

АРСА: А сад, је л' осећаш да си још на већој висини?

МИЛОЈЕ: Осећам.

АРСА: То је, рецимо, висина окружног начелника или народног посланика. Ја, народ, гледам тебе у трбух, а ти мене?

МИЛОЈЕ: У теме!

АРСА: Тако је! Али сад, пријатељу мој, сад тек имаш да видиш...

МИЛОЈЕ: Шта сад, побогу, брате?!

АРСА: Сад ћеш тек да видиш шта значи то с висине говорити. 'Ајде, 'ајде, попни се на сто.

МИЛОЈЕ: Ама, немој, побогу, човече!

АРСА: Све ово досад ти не вреди без овог, јер то је, видиш, министарска висина; треба да видиш како се с те висине гледа.

МИЛОЈЕ: Не треба ми, шта ће ми то?

АРСА: Попни се кад ти кажем. Није то ништа, само закорачи, ако хоћеш правилно да схватиш. 'Ајде, 'ајде!

МИЛОЈЕ: О, брате!... (*Пење се вршећи љавом.*)

АРСА: Е, пријатељу, шта видиш сад?

МИЛОЈЕ: Не видим ништа.

АРСА: Тачно, тачно! Власт с те висине не види ништа. А видиш ли народ, односно мене?

МИЛОЈЕ: Видим те онако испод ока, и, право да ти кажем, изгледаш ми мали.

АРСА: И то овако кад усправно стојим, а кад ме оно, што ти кажеш, жацне у кичму па се погрбим? (*Сајне се.*) Погледај!

МИЛОЈЕ: Изгледаш ми још мањи!

АРСА (*усјрави се и сјане уз њеја*): А ја, видиш, кад погледам тебе, не видим ти главу, јер си на великој висини; зато, видиш, народу и изгледа да власти немају главе, јер је не виде.

МИЛОЈЕ: Море, да сиђем ја, мени се врти у глави.

АРСА: Хоће и то; на министарској висини хоће који пут да се врти у глави.

МАРА (*наилази исјред јосџију из своје собе и, кад сјази Милоја на сјолу, она цикне*): Ју, ју! (*Сви остали иакоће се зајрејасџе и йренеразе.*)

МАРА: Милоје, тешко мени, шта ћеш ту?

МИЛОЈЕ: Ја сам на висини!

Завеса

Трагом речи

1. Због чега Добросав долази у кућу министра Тозе? Које догађаје из школског живота наводи да би доказао своју блискост са Тозом? Шта на основу онога што Добросав говори о Този закључујеш о Тозином карактеру? Како на његове коментаре реагују Тозин таст и рођак?
2. Препричај сцену у којој Арса објашњава Милоју шта је власт. Уочи начин на који он показује како онај који је на вишем ступњу власти све мање види оне којима влада. Размисли о поруци ове комичне сцене. Наведи шта је у њој предмет критике.
3. Уочи Арсино ублажавање Добросављевих речи о Тозином понашању у школи. Наведи примере који то илуструју. Размисли да ли он Тозу брани зато што му је рођак или зато што је Тоза министар. Пронађи примере из текста који доказују да Нушић у овом делу није критиковао само власт, већ и оне који се поданички понашају, који се улагују онима који су на власти да би извукли неку корист за себе.
4. Повежи Арсино објашњавање владања са изразом „гледати неког с висине”. Анализирај његову реченицу: „А ја, видиш, кад погледам тебе, не видим ти главу, јер си на великој висини; зато, видиш, народу и изгледа да власти немају главе, јер је не виде.” Када се за неког каже да је као без главе? Размисли о сатиричној Нушићевој поруци коју доноси ова комедија.

Радионица

Изражајно прочитајте наведени одломак по улогама. Они који у томе буду имали највише успеха, нека науче напамет своју улогу и увежбају наведене сцене за извођење. Ученици који не глуме нека осмисле сценографију, костиме, покрете, музику, светлост, режију... ваше мале позоришне представе.

Појмовник

Идејни слој књижевног дела не треба поистоветити (издједначити) са темом тог дела. Идеја неког дела открива важне и конкретне појмове који стоје у позадини његовог настанка. Она изражава став писца према одређеним појавама у друштву (властољубље, покондиреност, лажно пријатељство, користољубље, борба за праведне циљеве, пожртвованост...) и питањима о животу човека у свету и његовој судбини.

На који начин ће писац обликовати свој став и тако показати идејни слој дела, зависи од његовог стила и епохе у којој ствара. Тако два различита писца могу имати исти идејни слој од којег полазе приликом писања својих дела, али начин на који га изражавају може бити различит. Отуда један може о томе написати комедију или сатиру, а други трагедију; један роман, а други песму.

Свет занимљивости

Док је Бранислав Нушић био управник сарајевског народног позоришта, дође му неки млад писац ради своје драме, предате управи због приказивања.

– Знате – почеће Нушић – ја бих врло радо изнео вашу драму на позорницу, али наша три режисера хтела би да избришу један чин.

– Па добро, бришите га – весело ће писац – ви сте стручњак за те ствари.

– Али, тешкоћа је, знате, у томе што би сваки режисер хтео да избрише по један чин – смешећи се одговори му Нушић.

(Анејдоџије о нашим књижевницима, приредио Саит Ораховац)

Представљамо ти...

Бранислав Нушић

- Рођен је 1864. године у Београду.
- Радио је у дипломатској служби, као срески начелник и као библиотекар Народне скупштине. Руководио је радом Народног позоришта у Београду, Српског народног позоришта у Новом Саду, позоришта у Скопљу и Сарајеву.
- Сматра се нашим највећим драмским писцем. Његове најпознатије драме су: *Народни посланик*, *Сумњиво лице*, *Госпођа министарка*, *Пути око светла*, *Покојник*, *Др*, *Ожалошћена породица*. Многе се и данас често изводе у нашим позориштима.
- Умро је 1938. године у Београду.

Anton Pavlovič Čehov

Činovnikova smrt

Čitajući ovu kratku Čehovljevu priču, razmisli zašto se ona zove „Činovnikova smrt”. Razmišljaj i o nekom drugom predlogu za njen naslov.

intendant – onaj koji vodi računa o snabdevanju vojske i drugih organizacija (škola, bolnica...)

oči podvrnu belac – videle su mu se samo beonjače

prevashodstvo – titula za osobu na položaju višeg ranga koja se koristi u formalnom razgovoru

nehotice – slučajno; nenamerno

manuti (se) – ostaviti nešto na miru; preći preko nečega

Jedne divne večeri isto tako divni intendant Ivan Dimitrič Červjakov sedeo je u drugom redu fotelja i pomoću durbina gledao „Koneviljska zvona”. Gledao, i osećao se na vrhuncu sreće. Ali odjednom... U pripovetkama se često sreće ovo „ali odjednom”. Pisci su u pravu: život je tako pun neočekivanog! Ali, odjednom mu se lice namršti, oči podvrnu belac, disanje stade... odmakao je dogled od očiju i... apćih! Kao što vidite, kinuo je. Kijan je nije zabranjeno nikom i nigde. Kijaju i seljaci, i šefovi policije, a ponekad čak i tajni savetnici. Svi kijaju. Červjakov se nije nimalo zbunio, obrisao se maramicom i, kao lepo vaspitan čovek, pogledao oko sebe: da nije nekog uznemirio svojim kijanjem? Ali sada se morao zbuniti. Video je kako starčić, koji je sedeo ispred njega, u prvom redu sedišta, brižljivo briše rukavicom čelu i vrat i nešto gundā. Červjakov je u starčiću prepoznao generala u civilu, koji je služio u direkciji saobraćaja.

„Uprskao sam ga!”, pomislio je Červjakov. „Nije moj šef, iz drugog je nadležstva, ali je ipak nezgodno... Treba se izvinuti.”

Červjakov se nakašljao, nagnuo se napred i kazao generalu šapatom na uvo:

– Izvinite, vaše prevashodstvo, poprskao sam vas... nenamerno...

– Ništa, ništa.

– Oprostite, tako vam Boga. Jer je... nisam želeo!

– Ah, sedite, molim vas! Dajte da slušamo!

Červjakov se zbunio, glupo se osmehnuo i počeo da gleda scenu. Gledao je, ali više nije osećao zadovoljstva. Počeo ga je mučiti nemir. Za vreme pauze, prišao je Brižalovu, povrteo se oko njega i kad je savladao strah, promućao je:

– Ja sam vas poprskao, vaše prevashodstvo... Oprostite... jer sam... nehotice...

– Manite, molim vas... Ja sam već zaboravio, a vi istu pesmu! – kazao je general, i donja mu usna zadrhta od ljutnje.

„Zaboravio, a u očima mu pakost”, pomislio je Červjakov, sumnjičavo gledajući generala. „Neće ni da govori. Trebalo bi mu objasniti da uopšte nisam želeo... da je kijanje prirodni zakon, inače će pomisliti da sam hteo da ga pljunem. Ako sada ne pomisli, pomisliće kasnije!...”

Kad je došao kući, Červjakov je ispričao ženi o svom nekulturnom postupku. Žena je, kako mu se učinilo, suviše lakomisleno primila slučaj. Ona se samo uplašila, a kad je posle doznala da je Brižalov iz drugog nadležstva, umirila se.

– Pa ipak, otidi ti i izvini se – kazala je. – Pomisliće da ne umeš da se ponašaš u društvu!

– U tome i jeste problem! Ja sam se izvinio, a on nekako čudno... Nijedne razložne reči nije kazao. A nije ni bilo vremena za razgovor.

Sutradan je Červjakov obukao novu uniformu, podšišao se i pošao i Brižalovu da objasni... Kad je ušao u sobu za prijem stranaka, ugledao je mnogo molilaca, među njima i generala lično, koji je već počeo da sluša molbe. Pošto je saslušao nekoliko molilaca, general je pogledao Červjakova.

– Sinoć u „Arkadiji”, ako se sećate, vaše prevashodstvo – počeo je da referiše intendant – kinuo sam i nehotice vas poprskao... Izvi...

– Koješta... šta vam pada na pamet! A šta vi želite? – obratio se general sledećem moliocu. „Neće ni da razgovara!”, pomislio je Červjakov, bledeći. „Ljuti se, znači... Ne, ovo se ne sme ovako ostaviti... Objasniću mu.”

Kad je general završio razgovor s poslednjim moliocem i pošao u kabinet, Červjakov je koraknuo za njim i zamučao:

– Vaše prevashodstvo! Što se usuđujem da vas uznemirim, to je, mogu reći, zbog osećanja kajanja! Nisam namerno, i sami znate!

Generalovo lice sneveseli se i on odmahnu rukom.

– Pa vi se prosto izmotavate, milostivi gospodine – kazao je general, nestajući iza vrata. „Kakvo izmotavanje?”, pomislio je Červjakov. „Nema ovde nikakvog izmotavanja! General je, a ne može da shvati! Kad je tako, neću se više izvinjavati pred ovim razmetljivkom! Nek ide do đavola! Napisaću mu pismo, ali dolaziti neću! Bogami, neću!”

Tako je mislio Červjakov, idući kući. Pismo generalu nije napisao. Smišljao je, smišljao i nikako nije smislio to pismo. Morao je sutra ići da objasni slučaj.

razložen – pametan, racionalan, razuman

– Ja sam dolazio juče i uznemirio vaše prevashodstvo – promučao je, kad ga je general začuđeno pogledao – ne zato da se podsmehnem, kako ste se juče izvolele izraziti. Ja sam se izvinjavao što sam kinuo i poprskao vas... a nisam ni pomislio da vas ismevam. Zar ja smem da se podsmevam? Ako se mi budemo podsmevali, onda, znači, neće biti poštovanja prema ličnostima...

– Napolje! – proderao se general, iznenada pomodreo i uzdrhtao od gneva.

– Šta? – upitao je šapatom Červjakov, premirujući od užasa.

– Napolje! – ponovio je general i počeo da lupa nogama.

Červjakovu se nešto prekide u utrobi. Obnevideo i ogluveo, ustuknuo je ka vratima, izašao napolje i pošao posrćući. Kad je mahinalno došao kući, legao je na divan, ne skidajući uniformu... i umro.

(Preveo s ruskog M. Babović)

Tragom reči

1. Navedi imena glavnih likova i njihova zvanja. Detaljno prepričaj kako su se oni prvi put upoznali. Navedi svoje mišljenje o tome koliko je ono što se desilo prilikom njihovog prvog susreta neprijatno. Koji detalj u priči ti je bio posebno zanimljiv?
2. Među ponuđenim rečima pronadi one koje se odnose na glavni lik ove pripovetke: **uporan; strašljiv; neumeren; veseo; radoznao; kulturan; bezobrazan**. U koliko navrata Červjakov pokušava da se izvini za svoj nenamerni postupak? Redosled njegovih pokušaja izveden je gradacijom. Šta se pojačava od situacije do situacije? Zbog kojih svojih postupaka se na kraju izvinjava Červjakov? Šta je u ovoj priči humoristično, a šta satirično?

3. Zašto Červjakov uporno insistira na izvinjenju? Zbog čega ga Brižalov u tome uporno prekida? Šta po tvom mišljenju misli Brižalov o Červjakovu? Ko smatra da to što se desilo u pozorištu nije tako strašno? Zašto se s tim mišljenjem ne slaže Červjakov? Kakve zaključke iz Brižalovljevog ponašanja izvodi Červjakov? Šta nam oni otkrivaju o glavnom junaku? Koje poruke nam pisac upućuje ovom pričom?
4. Uporedi način vođenja ove priče sa postupkom „grudva snega” koji je naziv dobio po situaciji kada od malene grudve snega nastane snežna lavina. Zašto je podatak o činovnikovoj smrti morao biti naveden u poslednjoj rečenici? Kakav utisak ostaje u nama nakon čitanja ove priče? Zamisli kako bi priča tekla da je Brižalov prihvatio izvinjenje ili da se Červjakov nije toliko izvinjavao.

Pojmovnik

Vrste karakterizacije u epici

direktna karakterizacija	Pisac na neposredan način objašnjava likove u delu.
indirektna karakterizacija	O tome kakvi su likovi dela, saznajemo na osnovu njihovih postupaka i akcija.
kombinovana karakterizacija	Spajaju se elementi direktne i indirektne vrste karakterizacije, pa možemo reći da je ovo najpotpuniji oblik prikazivanja jednog lika u nekom delu.
statička karakterizacija	Prikazivanje lika u čijem karakteru dominira samo jedna osobina.
dinamička karakterizacija	Prikazivanje lika tako da se prate sve promene u njegovom karakteru nastale usled različitih okolnosti.
shematična karakterizacija	Prikazivanjem lika ističe se jedna pozitivna ili negativna crta njegovog karaktera. Ova karakterizacija naziva se još i crno-belom karakterizacijom.

Predstavljamo ti...

Anton Pavlovič Čehov

- Rođen je 1860. godine u Taganrogu u Rusiji.
- Po obrazovanju je bio lekar. Ipak, svoj život je posvetio literaturi i pozorišnoj umetnosti. Objavio je preko 500 dela.
- Svetsku slavu stekao je zahvaljujući svojim pripovetkama i dramama, od kojih neke predstavljaju antologijska dela svetske književnosti (pripovetke: *Dama s psetancetom*, *Stepa*, *Tuga*; drame: *Ujka Vanja*, *Tri sestre*, *Galeb*).
- Umro je 1904. godine u Badenvajleru u Nemačkoj.

Радоје Домановић

Мртво море

(одломак)

Размисли о чему би могла да говори прича под насловом „Мртво море”. На шта би се могао односити овај наслов уколико није реч о појму из географије? Кад прочиташ наредни одломак, разрешићеш ову недоумицу.

Млад један човек изда на јавност збирку својих песама.

Песме су биле лепе, пуне дубоког, искреног осећања и идеала.

Цело друштво дочека књигу с негодовањем. Нико је није читао, нити је хтео читати; али коме год дође до руку, одмах направи лице кисело, претури листове на два-три места и пропипа листове, као да гледа квалитет хартије, одгурне књигу од себе као какву најодвратнију ствар на свету, окрене с презрењем главу на другу страну и изговори јетко:

– Песме?! Којешта!

– Ко зна? Можда има лепих ствари?! – додао би неко при таквом разговору.

Први се прекрсти, понамести се на седишту, па с изразом сажаљења на лицу мери свог друга и клима главом, па ће тек рећи:

– Ти си луђи него овај што пише ове трице! Ту шорне књигу врхом од прстију још даље од себе, с таквим изразом лица као да је додирнуо што нечисто, прљаво, а потом дода:

– Кад тако говориш, јеси ли ти читао ту књигу?

– Нисам.

– Е па?

– Ја и не тврдим да је добра, али кажем: можда је добра! А јеси ли,

опет, ти читао?

– Па зар ове трице да читам? Макар да полудим, а при чистој свести ја то не читам...

Затим додаде мало тише: – Познајеш ли ти тога што је написао ове песме?

– Не познајем.

– Тхе! Зато тако говориш! – рече први и узе махати руком правећи лице још киселијим, као да тиме каже како је то пропала личност.

– Ти га познајеш?

– Познајем! – изговори с омаловажавањем, а лице тако направи као да вели: „Боље да ту будалаштину нисам урадио”, мада је, у ствари, с тим истим човеком до јуче, док се год не појавише његове песме, био добар пријатељ и није у друштву никад о њему рђаво говорио.

Неки су, опет, овако разговарали, а, разуме се, нису хтели читати:

– Чудне бруке! Песме? Као да га не знам колико је тежак! – вели један.

– Како га није срамота!? – вели други.

– Човеку прво Бог памет узме, после он сам себи чини зло... Такве... море такве песме?

– Много боље ћу ја сутра да пишем, али не подноси образ да се брукам као што може неко.

трица – мрвица;
трунка; безвредна
ствар
шорнути – ударити

Па и понашање променише људи према младом песнику.

Прође улицом, а људи се тек гурну и намигну један на другог.

– Добар дан, песнице! – одговори један, гледајући га испод ока, заједљиво.

– Здравно, здравно! – дода други с подсмехом.

– Добар дан! – јави се он.

– Добар дан! – прихвати трећи, с лицем пуним досаде, кисело, с омаловажавањем.

Али ствар се, нажалост, није свршила само разговорима који су се једнако свуда водили.

јавно мњење –
мишљење већег
броја људи, средине;
јавност

Јавно мњење окрете фронт према младом песнику. Чак и оно што су му отпре приписивали у добре стране, сад му стадоше осуђивати, а ситне мане, које су му пре праштане, као и сваком другом, сад постадоше ужасни пороци. Пронађоше, одједном, како је подлац, пијаница, коцкар, некарактеран човек, шпијун, а сем тога и како је луцкаст.

– Нисам знао да је толико луд? – разговарају људи.

– Ја сам, право да ти кажем, увек примећивао да с њим нису чиста посла.

– И ја, али није оволико био.

– Е, сад је већ сасвим.

Почеше по друштвима да праве шале с њим, а где је год требало да сврши какав свој посао, сваки који му је могао сметати сматрао је за своју дужност да му смета, јер сваком се дух узбуни, чим га види, кад му сине кроз главу мисао: „Шта ми се ти ту правиш важан! Песме, е чекај да видиш, умемо ми и овако!”

Што је најнесрећније, песме је посветио својој вереници, мислећи да је тиме обрадује; али је сирота девојка, место радости, много пропатила и проплакала јер ни њу није јавно мњење поштедело.

Отац девојачки беше ван себе од огорчења што је у ту, по његовом мишљењу, сулуду ствар уплетено и име његове кћери, па седе и написа овако писмо младом песнику:

„Господине,

Ове Ваше трице и којекакве будалаштине и лудорије с којима тера свет комендију по улици, могли сте посветити Вашем оцу, јер би то њему и приличило, пошто је иначе познат као последњи човек, као и Ви што сте, а не да у Ваше лудорије уплећете име моје ћери. На моју кућу нико до данас није пружио прсте, нити ја хоћу да се име моје ћери исплаче по свачијим устима и стоји у Вашој сулудој књизи. Од данас да нисте се усудили преступити преко прага моје куће, јер сте поверење и добро моје према вама вратили тиме што сте ми кући нанели срамоту. Уосталом, тражим да ми у року од пет дана дате сатисфакцију, иначе ћу Вас, господине, пребити као мачку на сред улице или где Вас нађем.”

Из те посвете исплетоше се читави шкандали; и како је млади песник био чиновник, то његов старешина овако достави господину министру:

„(Име и презиме сам заборавио те се мора узети уобичајно Н. Н.) Чиновник овога надлештва, који је иначе добар и савестан радник, у последње време толико се компромитовао некаквом збирком својих као бајаги песама да, због угледа државне службе, исти не може остати, јер се бави неозбиљним послом који не би доликовао ни пиљару, а камоли једном државном чиновнику. Молим господина министра да овога

компромитованог чиновника удаљи из државне службе или бар из овога места, докле год се не поправи.”

Министар га премести.

Али, нажалост, земља мала, а рђав глас далеко иде, те га тамо још горе дочекају, и што се друго могло радити, већ то чудовиште што пише песме министар, у интересу угледа државне службе, па чак и у интересу морала у јавном мњењу, мораде отпустити из државне службе.

Јавно мњење доби сатисфакцију, а ниједна се више песма песника не појави. Он се негде изгуби и нико за њега ништа није могао сазнати.

– Штета, млад човек! – говорили су.

– Па и није био рђав човек.

– Није, али ето кад га ђаво

носи да ради што нико не ради.

– Жао ми га грешног!

– Тхе, шта ћеш? Ко му је крив!

И брзо се поврати у друштву за часак поремећена хармонија, нестале и тог маленог таласића што се уздиже на мирној, непокретној површини устајале воде и друштво задовољно, мирно продужи и даље свој слатки дремеж. [...]

сатисфакција –
задовољење

Трагом речи

1. Ко је главни јунак наведеног одломка? Који догађај је проузроковао све остале догађаје у причи? Како су становници тог места реаговали на промену која се догодила? Зашто је тај догађај толико узнемирио јавност?
2. Која реакција становника поводом објављивања збирке песама ти је била најзанимљивија? Објасни зашто. Размисли зашто се у причи нигде не наводе стихови и објашњења младог песника. Због чега је писцу важније да опише реакције људи неголи разлог њиховог негодовања? Како је могуће да они негодују због збирке песама коју нико од њих није прочитао? Од чега зазиру? Шта им у понашању песника смета? Наведи шта њихове речи и поступци говоре о њима самима. Које последице трпи млади песник због оваквог односа јавности према њему?
3. Међу понуђеним речима изабери оне које говоре о односу писца према понашању људи у овој причи: **сатиричан**; **похвалан**; **критичан**; **ироничан**; **благонаклон**. На које појаве у друштву је писац желео да укаже? „Мртво море” је израз који користимо када желимо да осликамо учмалост духа у некој средини, непостојање жеље за променом и општу безвољност. Зашто је писац своју причу назвао „Мртво море”?

Појмовник

хумор	Хумор проистиче из комичних ситуација у којима писац разоткрива људске мане и слабости, али их не жигосује оштро већ према њима има разумевање и саосећање.
иронија	Иронија се јавља када, претварајући се да нешто хвали и подржава, писац у ствари то критикује и куди. И обратно, уколико нешто куди, он у ствари то хвали. То значи да у иронији треба све разумети обрнуто од оног што се у њој говори. Због оваквог типа једнозначности, иронија је често повезана са алегоријом.
сатира	То је посебан облик критике појава из свакодневног живота. Њоме се исмевају изопачености у једном друштву. Често је присутна у делима са политичком тематиком. За разлику од хумора, који изазива весело и раздраган смех, сатира буди и покреће опору сазнање о тешкоћама свакодневице. Често се јавља у алегоријском облику.

Свет занимљивости

„Једнога дана у крагујевачкој гимназији професор Мата Млинар прозове Радоја Домановића:

– Напиши-дер, синак, једну реченицу – рече му Млинар. Радоје застане на тренутак, замисли се, па поче писати: *Краљеви треба увек да слушају њас свој народа!* Кад заврши, јави се:

– Написао сам, господине професоре.

Млинар сиђе са катедре, стави црне наочаре на чело, загледа у таблу, и, бијесан од љутине, дркне као луд на „бунтовника”.

– Бриши, бриши то кад ти кажем! Шта си, тај онога, написао, безобразник један? Бриши! Бриши! Напиши-дер: *Пјичице цвркућом увесељавају мимојролазеће љућинике!*

И Радоје, и преко своје воље, мораде прогутати овако безазлену и идиличну реченицу.

(Анејдоше о нашим љисцима, приредио Саит Ораховац, одломак)

Представљамо ти...

Радоје Домановић

- Рођен је 1873. године у селу Овсиште, у Шумадији.
- Након завршене гимназије у Крагујевцу студирао је књижевност и историју у Великој школи у Београду. Радио је као наставник у Пироту, Врању и Лесковцу.
- Његове најпознатије приповетке су: „Данга”, „Вођа”, „Страдија”, „Марко Краљевић по други пут међу Србима”, „Мртво море”...
- Умро је 1908. године у Београду.

Иво Андрић

Прича о кмету Симану

(одломак)

„Прича о кмету Симану”, антологијска приповетка српског писца Иве Андрића, приказује судбину појединца у нестабилним и тешким историјским временима. Из наредног одломка сазнај какве психолошке и социјалне немире доноси промена власти у Босни након вишевековне турске окупације. Прати на који начин угњетени кмет Симан први пут подиже свој глас против турског земљопоседника Ибраге.

ага – турски земљопоседник; титула: господин, газда; војни заповедник

кмет – сељак

хак – истина; правда; у изразу „доћи хака” значи учинити нечему крај; део приноса жита, воћа, сена и др. који кмет даје аги

читлук – сеоско имање

сарач – седлар, занатлија који израђује опрему за коње – седла

Те јесени кад је ушла аустријска војска у Босну било је доста ага који су остали без трећине, јер нису смели да изиђу на село и да траже своје, а кмет се није јављао, него је, користећи се овом забуном и ишчекујући да види какав ће закон „под новим царем” важити, задржао и свој и агин део.

Ибрагин случај био је нарочит. Његов кмет је ту, под руком, на сат хода од његовог дућана, а он је и досад сам одлазио по свој део. Чим се мало смирило и средило у Сарајеву, он је питао и озбиљне људе и нове власти, и сви су му рекли да се у односу између кмета и аге ништа не мења „до даљњег”, да је свако господар на своме, и да ага има право да узима и даље свој хак, као и до сада.

Тако је Ибрага решио једног дана да обиђе свој читлук и узме свој део шљива, које су те године родиле као никада, а због рата и промене још нису биле обране.

Први дани септембра. Сунчано јутро. У шљивику на трави лежи Симан, руке затурио под главу, над њим се модре и савијају гране пуне рода. Не мисли ништа, само се смешка, јер га од главе до пете испуњава једно једино осећање: да је све ово његово. Као кроза сан чује доле шкрипу вратница и гласове. Погледа једним оком само, и одмах види што је. Његов ага Ибрага, сарач, дошао са четири коња и једним момком

да обере своју половину шљива. Симан га је пустио да му приђе посве близу, правећи се да га не чује и не види.

– Добро јутро, Симане.

– Добро и јест – каже Симан, а не устаје пред агом.

Ибрага пређе руком преко очију. Као да се свет из темеља заљуљао. Придржава се за једну шљиву.

Гледа Ибрага тога дрског човека који мимо сваког реда и обичаја лежи и не диже се пред њим, не верује рођеним очима и не може да се начуди колики је кмет кад није згрчен ни понизан, него кад се опусти и рашири у својој пуној снази и величини.

Дуго је гледао Ибрага то што се није видело ни запамтило откад су аге аге и кметови кметови. Испод мирне маске „душевног аге” у њему је све кувало од сопственичког беса и

повређеног агинског поноса, али су га страх и обзир обуздавали, јер кмет је очигледно решен на зло, а времена су тешка и несигурна. И Ибрага се прибрао и сео.

– Ја дош’о да ово шљива, што је моје, смирим – каже ага муклим гласом.

– Ниси мор’о долазити. Шљиве су мирне, а колико их буде требало смиривати, умијем их и ја смирити.

Заметну се необична препирка. Симан се напола придигао, али само зато да би могао аги у очи да скреше оно што ни сам није помишљао да би смео да му каже. Имао је он раније, и често, оних тренутака огорченог маштања и разговора са самим собом, негде на друму или на њиви, кад је уз једва приметне покрете руку и главе шапутао полугласно све оно што би сваки кмет казао аги кад би се нешто десило чудо и кад би одједном аге престале бити аге, а кметови постали господари на својој земљи.

(То су ти тренуци дрског а безопасног и нечујног гунђања у којима сваки потлачени олакшава срцу и маштањем заслађује свакидашњу муку једноличног живота.) Да, имао је тих тренутака, али ни у њима није налазио овакве и овако крупне, смеле речи. Хиљаде и хиљаде

шенлучити –
веселити се

таквих усамљених и нечујних бунтовних разговора из прошлости сад су се слили као хиљаде поточића у једну једину громку бујицу речи. И Симан говори. Под њим топла септембарска земља, над њим се савиле гране од рода модрих шљива, а кроз њих се назире небо са дубоком, светлијом модрином и танка белина памучастих облака. Уста му пуна речи као неког слатког, ватреног пића. И сам се чудио откуд му на ум падају те смеле речи, од којих је потоња увек слађа од прве. И милије му је то што може да изговори, него овај род, који он сада сматра својим, и сав шљивик, са свим воћкама из корена. Одмахује Симан руком широко, преко јесенског предела и неба над њим, гуши се од јаких речи, и на све агине на силу благе и наоко разложне примедбе и опомене одговара оштрим и кратким: не! у ком оно е пуца и жеже као пламени бич. (Кад људи кроз нараштаје, из дана у дан, из године у годину, раде за другог, и увиђају то и осећају, а немају снаге да ма шта промене у томе и не смеју да покажу своја права осећања, нагомила се у понеком од њих горчина стотина хиљада људи и десетина поколења.) Тешко је веровати да толико огорчења и победничког кликтања може стати у један једини слог. Тако је Симан изговорио неколико пута то своје не, окрећући лице на све четири стране света а затим пут неба, као да пуца из мале пушке и шенлучи, да цео свет чује његову радост. А затим се окренуо према аги, и тише и сређеније изговорио то своје не, тако да је у тој наглој промени тона било нечег нарочито значајног и свечаног:

– Не, није тако, Ибрага.

– Па како је, кад није тако? – пита меко ага.

– Видиш сам како је: друго вријеме, друга права, па и друга судија.

– Оно јест, друго је вријеме – божије давање је тако! – али ти си паметан чо’јек, Симане, и знаш добро да такве праве нема по којој оно што је моје може одједном постати твоје. Ту Симан плану.

– Е да видиш, има, Ибрага! Има и може! И твоје је било некад наше, па у неко вријеме и по некој прави постало ваше. Е, кад је оно што је од давнина било моје могло постати твоје, може вала и ово што се зове твоје постати моје, као што је и било.

– Оде ти, Симане, далеко.

- Могу ја данас да идем куд год хоћу.
- Мооожеш...
- Могу, још како могу, Ибрага.

Ћутање, у коме сваки мисли своје. Симан мисли шта би још могао тешко и увредљиво да каже не овом свом Ибраги, кога он више ни за што не сматра и који, право говорећи, није никад ни био неки нарочито рђав човек ни тежак ага, него свим агама на земљи и уопште целом свету који је, како се њему чини, сада сведок овог вековног мегдана. А Ибрага мисли како би приволео побеснела влаха да му дозволи да набере бар две котарице шљива, да се од срамоте празних руку кући не враћа. И процеди то кроз зубе, кратко и обазриво.

– Не! – одговара Симан. – Ено ти шљиве, погни се па једи колико хоћеш, нека ти је халал, али једног уцрвка нећеш понијети одавде. Не дам; хоћу да те видим како се

враћаш са празним сепетима оданле одакле си се увијек враћао са пуним. То ми је мерак и то ми је, знај, свима мојима мртвима за душу, за четири стотине година. Ту се Симан загрцну од силине свога заноса и ућута. Ибрага само стеже јаче вилице и одмахује руком, али кратким, једва видљивим покретима, који прате нечујан унутрашњи дијалог. Настаје опет ћутање. Ибрага гледа преда се, а Симан сав цепти и брекће и прелази немирним погледом по свему око себе.

– Па како остасмо ми, Симане? – прекиде ага ћутање.

– Ја добро, Ибрага, а ти не знам како си.

– Ама, знам да си добро, и нека си, шућур, него што ћемо са шљивама? – А, са шљивама? Па то се зна, онако како сам ти рекао: било па није. – Не море то, Симане, тако. Паметан си чо'јек; не треба да ти говорим.

– И не треба, вала. Него, ја ћу теби казати нешто, да не дуљимо лакрдију. Ево како је: четири стотине година сте ви јахали нас, сада ћемо четири стотине година ми вас, а послије ћемо се разговарати ко ће кога јахати за оних трећих четири стотине година. Ибрага не сачека крај. Диге се без поздрава и опроштаја и запути се свом човеку који је стајао подаље, уз коња, и они кренуше одакле су и дошли. Аги се чинила бескрајном та утрина коју је имао да прође пре него што нестане кмету из вида, изгледала му је много дужа него кад је долазио, иако је сада ишао низбрдо. А Симан је гледао за њим, жалећи у себи што се тако брзо прекинуо разговор који га је таквим задовољством цела испунио. Чинило му се да ни приближно није све казао и да је пун неизречених речи које навиру у ројевима. Ширио је руке и прсте на рукама, надимао груди, задржавајући у себи сладак ваздух и издишући га гласно и полагаано кроз стегнуте зубе. Криво му је било што је нестало аге испред њега, јер шта ти вреди да имаш и имање и силу кад је немаш коме показати. Те јесени Симан заиста није дао аги ни трећине од жита ни половине од воћа и сена, као што је закон и ред и као што је увек досад давао.

халал – благослов;
опроштај

уцрвак – црвљив
плод

сепет – корпа

мерак – задовољство

шућур – хвала (Богу)

утрина – запуштено
земљиште; земљиште
намењено за испашу
стоке

Трагом речи

1. Препричај наведени одломак. Одреди место и време одигравања разговора између Симана и Ибраге. Објасни због чега међу њима настаје неспоразум.
2. Наведи особине лика кмета Симана. Којим приповедачким поступцима писац дочарава његов лик? Због чега писац више пажње посвећује опису како је на Симана утицало то што је могао све да каже Ибраги, него њиховом дијалогу? Уочи Симанове поступке којима он директно показује да не поштује Ибрагу.
3. Шта је све мотивисало Симана да не да шљиве Ибраги? Наведи реченицу која то најсликовитије изражава. Анализирај Ибрагино понашање. Које су његове особине? Зашто му је важно да понесе бар мало шљива? Због чега је Симану важно да му не да ниједну шљиву? Због чега Ибрага није силом узео шљиве? Зашто он стално наглашава да је Симан паметан човек?
4. Посебно анализирај делове одломка који се налазе у заградама. Размисли о њиховој улози при обликовању лика кмета Симана. На основу њих формулиши основне поруке текста.

Појмовник

Мотивација представља низ података, поступака или осећања због којих лик неког дела поступа на одређен начин. Каткад је та мотивација узрочно-последична, то јест постоји препознатљив узрок због чега неко нешто ради баш на тај начин, а не на неки други. Каткад не видимо прави разлог или не знамо шта је могло подстаћи одређене јунакове реакције, па се онда његово делање објашњава његовим психолошким склопом (**психолошка мотивација**), пореклом или социјалним статусом (**социјална мотивација**).

Представљамо ти...

Иво Андрић

- Рођен је 1892. године у Доцу крај Травника.
- Након завршене гимназије у Сарајеву студирао је словенске књижевности и историју на више универзитета (у Загребу, Бечу, Кракову). У Грацу је 1924. одбранио докторску тезу о босанској историји.
- Између два светска рата радио је у дипломатској служби Краљевине Југославије у Ватикану и Берлину.
- После Другог светског рата био је народни посланик, први председник Савеза књижевника Југославије, а потом се опет повукао из јавности и са функција.
- Овај класик српске књижевности наш је једини добитник Нобелове награде за књижевност. Овом великом наградом овећан је 1961. године, за свој чувени роман „На Дрини ћуприја”
- Умро је 1975. године у Београду.

На крају поглавља

Карактеризација ликова у епици

Врсте карактеризације према посебним и општим особинама лика

1. **физичка карактеризација** – на основу описа физичког изгледа јунака
2. **психолошка карактеризација** – на основу његових размишљања и осећања
3. **језичка карактеризација** – на основу начина на који говори и језика који користи
4. **социјална (друштвена) карактеризација** – на основу порекла и средине којој припада
5. **етичка карактеризација** – на основу моралних ставова

Врсте карактеризације према начину на који писац ствара (према његовој поетици или приповедачком поступку)

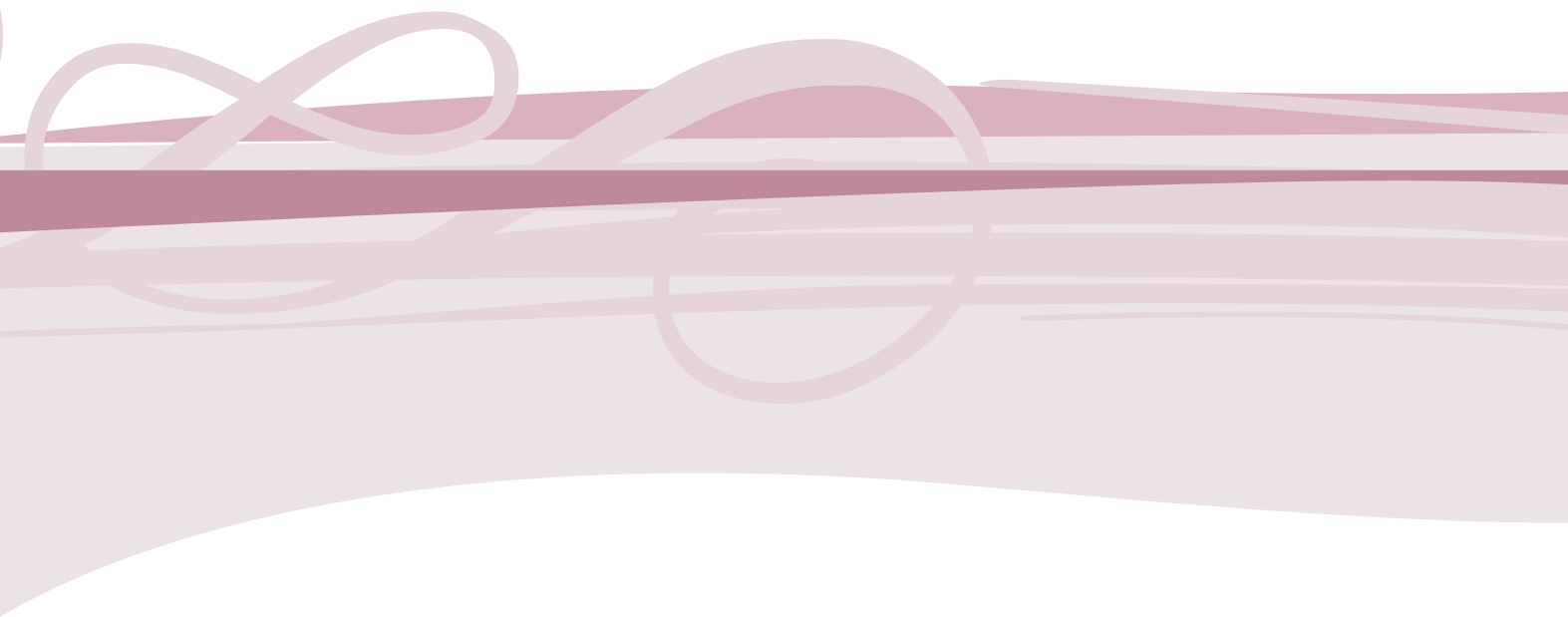
1. **директна** – писац директно објашњава јунака кроз описе и коментаре
2. **индиректна** – јунак преко својих поступака открива своју природу
3. **комбинована** – удружују се елементи директне и индиректне карактеризације

Врсте карактеризације према морално-психолошким особинама лика

1. **статичка** – у приказу лика указује се само на једну његову особину која је доминантна у његовом карактеру и не мења се
2. **динамичка** – лик се приказује кроз развој, сазревање, промене
3. **схематична** – лик постаје пример за позитивну или негативну моралну особину

Живот обасјан сунцем

Антоан де Сент Егзипери, *Мали Принц* (одломак)
Добрица Ерић, *Песник и Месец*
Пеђа Милосављевић, *Пошера за пејзажима* (одломак)
Ђорђо Вазари, *Животи славних италијанских*
архитеката, сликара и вајара (одломак)

Кључне речи: песничко надахнуће; песник; сликар; пејзаж; путопис; биографија; перспектива

Антоан де Сент Егзипери

Мали Принц

(одломак)

У роману *Мали Принц* приповедач излаже своја „сећања” на дечака, малог принца са друге планете, који му прича о својим путовањима. Мали Принц је усамљено живео на планети Б-612. Једино друштво му је правила црвена ружа. Путујући, он је упознао разнолике и чудне саговорнике и спознао многе вредности које се у животу могу открити.

I

Кад ми је било шест година, видео сам једну величанствену слику у некој књизи о прашуми која се звала „Истините приче”. Слика је представљала змијског цара како гута неку звер. Ево тог цртежа.

У књизи је писало: „Змијски цар гута своју жртву целу, не жваћући је. После тога није у стању да се креће и спава шест месеци док је не свари”.

Много сам тада размишљао о пустоловинама у прашуми и успео сам да оловком у боји нацртам свој први цртеж, који је изгледао овако:

Показивао сам своје ремек-дело одраслима и питао их да ли се плаше. Они су ми одговарали: „Зашто би се плашили једног шешира?” Мој цртеж није представљао шешир. Он је представљао змијског цара који је прогутао слона. Нацртао сам тада змијског цара изнутра, како би одрасли могли да схвате. Њима су увек потребна објашњења. Мој други цртеж је изгледао овако:

Одрасли су ми саветовали да је боље да се бавим географијом, историјом, математиком и граматиком него цртањем змијског цара споља или изнутра. И тако сам у шестој години прекинуо сјајну сликарску каријеру. Био сам обесхрабрен неуспехом свог првог и другог цртежа. Одрасли никад ништа не схватају сами, а децу замара да им стално дају објашњења. Морао сам, дакле, да изаберем неки други позив и научио сам да управљам авионом. Летео сам свуда помало. А географија ми је, то је тачно, много користила. Умео сам да на први поглед разликујем Кину од Аризоне. А то је врло корисно ако човек залута ноћу. Тако сам, током живота, често долазио у додир са мноштвом озбиљних људи. Дуго сам живео међу одраслима. Видео сам их сасвим изблиза. То није много поправило моје мишљење о њима. Када бих срео неког од њих ко би ми изгледао мало бистрији, искушавао сам га својим првим цртежом, који сам стално чувао. Желео сам да сазнам да ли он схвата. Али добијао сам увек исти одговор: „То је шешир”. После чега му не бих причао ни о змијском цару, ни о прашуми, ни о звездама. Разговарао сам о темама које он може да разуме, као што је бриџ, голф, политика или аутомобили. Одрасли су били задовољни што су упознали тако интересантна човека.

XXI

Тада се појави лисица.

- Добар дан – рече лисица.
- Добар дан – учтиво одговори Мали Принц, који се окрете, али не виде ништа.
- Ево ме овде – рече један глас под јабуком...
- Ко си ти? – упита Мали Принц. – Врло си лепа...
- Ја сам лисица – рече лисица.
- Ходи да се играмо – предложи јој Мали Принц.
- Нисам припитомљена.
- Ах! извини – рече Мали Принц.

А онда, размисливши, додаде:

Шта значи то „припитомити”?

- Ти ниси одавде – рече лисица – шта тражиш?
- Тражим људе – рече Мали Принц. – Шта значи то „припитомити”?
- Људи имају пушке – рече лисица – и они лове. То је прилично незгодно! Али они гаје и кокоши. По томе су занимљиви. Тражиш ли кокоши?
- Не – рече Мали Принц. – Тражим пријатеље. Шта значи то „припитомити”?
- То је нешто што се давно заборавило – рече лисица. – То значи „створити везе...”
- Створити везе?
- Наравно – рече лисица. – Ти си за мене само мали дечак сличан стотинама хиљада других дечака. И ти ми ниси потребан. А ни ја теби нисам потребна. Ја сам за тебе само лисица

- слична стотинама хиљада лисица. Али, ако ме припитомиш, бићемо потребни једно другом. Ти ћеш за мене бити једини на свету. Ја ћу за тебе бити једина на свету...
- Починем да схватам – рече Мали Принц. – Постоји једна ружа... мислим да ме је припитомила...
 - То је могуће – рече лисица. – Чеге све нема на Земљи...
 - Ах! То није на Земљи – рече Мали Принц. Лисица је изгледала врло радознала:
 - На некој другој планети?
 - Да.
 - Има ли ловаца на тој планети?
 - Не.
 - Гле, па то је занимљиво! А кокоши?
 - Не.
 - Ништа није савршено – уздахну лисица. Али лисица се поново врати на своју мисао:
 - Мој живот је једнолик. Ја ловим кокоши, људи лове мене. Све кокоши су сличне, и сви људи су слични. Мени је, дакле, помало досадно. Али, ако ме ти припитомиш, мој живот ће бити као обасјан сунцем. Упознаћу бат корака који ће бити друкчији од осталих. Други кораци ме терају под земљу. Твој ће ме као музика позивати да изађем из рупе. А затим погледај! Видиш ли, тамо доле, поља пуна жита? Ја не једем хлеб. За мене жито не представља ништа. Житна поља не подсећају ме ни на шта. А то је жалосно! Али ти имаш косу боје злата. Биће дивно кад ме припитомиш! Жито, које је позлаћено, подсећаће ме на тебе. И ја ћу волети шум ветра у житу...

Лисица ућута и дуго гледаше Малог Принца:

- Молим те... припитоми ме – рече она.
- Врло радо – рече Мали Принц – али немам много времена. Треба да пронађем пријатеље и да се упознам с многим стварима.
- Човек познаје само оне ствари које припитоми – рече лисица. – Људи немају више времена да било шта упознају. Они купују готове ствари код трговаца. А како нема трговаца који продају пријатеље, људи више немају пријатеља. Ако хоћеш пријатеља, припитоми ме!
- Шта треба да радим? – упита Мали Принц.
- Треба да си веома стрпљив – одговори лисица. – Најпре ћеш сести мало даље од мене, ето тако, на траву. Гледаћу те крајичком ока, а ти нећеш ништа говорити. Говор је извор неспоразума. Али, сваког дана, сешћеш мало ближе...

Сутрадан Мали Принц поново дође.

- Било би боље да си дошао у исто време – рече лисица. – Али ако долазиш, на пример, у четири сата поподне, ја ћу бити срећна већ од три сата. Што време буде одмицало, бићу све срећнија. У четири сата бићу узбуђена и узнемирена; упознаћу цену среће! Али ако будеш долазио кад ти падне на памет, никад нећу знати за који час да спремим своје срце... Потребни су читави обреди за то.
- Шта је то обред? – упита Мали Принц.
- И то је нешто што се давно заборавило – рече лисица. – То је оно што чини да се један дан

разликује од другог, један час од других часова. Код мојих ловаца, на пример, постоји један обред. Они четвртком играју са сеоским девојкама. Четвртак је, дакле, диван дан! Идем у шетњу чак до винограда. Кад би ловци играли кад им падне на памет, сви би дани личили један на други, а ја не бих уопште имала одмора.

Тако Мали Принц припитоми лисицу. А кад се дан растанка приближи:

- Ах! – рече лисица... – Плакаћу.
- Сама си крива – рече Мали Принц – нисам ти желео никаква зла, али ти си хтела да те припитоим.
- Наравно – рече лисица.
- Значи, тиме ништа не добијаш!
- Добијам – рече лисица – због боје жита.

Затим додаде:

- Иди, погледај поново руже. Схватићеш да је твоја јединствена на свету. Врати се онда да ми кажеш збогом, а ја ћу ти поклонити једну тајну.

Мали Принц оде да поново види руже.

- Ви уопште не личите на моју ружу, ви још ништа не значите – рече им он.
- Нико вас није припитомио, и ви нисте никога припитомили. Ви сте као што је била моја лисица. Била је то обична лисица слична стотинама хиљада других. Али ја сам од ње направио свога пријатеља, и она је сада јединствена на свету.

Руже су се осећале веома нелагодно.

- Лепе сте, али сте празне – рече им он још. – Човек не може да умре за вас. Наравно, обичан пролазник поверовао би да моја ружа личи на вас. Али она сама значајнија је од свих вас заједно зато што сам ја њу и заволео. Зато што сам њу стављао под стаклено звоно. Зато што сам њој направио заклон. Зато што сам због ње поубијао гусенице (сем оне две-три ради лептирова). Зато што сам њу слушао како се жали, хвалише или како понекад ћути. Зато што је то моја ружа.

И он се врати лисици.

- Збогом – рече јој он...
- Збогом – одговори лисица. – Ево моје тајне. Сасвим је једноставна: човек само срцем добро види. Суштина се очима не да сагледати.
- Суштина се очима не да сагледати – понови Мали Принц да би запамтио.
- Време које си уложио око твоје руже чини ту ружу тако драгоценом.
- Време које сам уложио око моје руже... – рече Мали Принц да би запамтио.
- Људи су заборавили ту истину – рече лисица. – Али ти не треба да је заборавиш. Ти си заувек одговоран за оно што си припитомио. Ти си одговоран за твоју ружу...
- Ја сам одговоран за своју ружу – понови Мали Принц да би запамтио.

(Превео с француског Страхиња Јелић)

Трагом речи

1. Пажљиво прочитај наведени текст па објасни шта одрасли губе својим одрастањем. Које је основно осећање Малиг Принца? За чим мали јунак трага? Какви су дијалози које он води? Са којим мислима изреченим у тим дијалозима се слажеш? Издвој кључне реченице које представљају размишљања о животним вредностима и протумачи их.
2. Шта пријатељство значи за тебе? Објасни шта за лисицу значи припитомити неког. Каква је лисица коју упознајеш у овом делу? А какве су лисице у баснама? Како разумеш реченицу: „Човек познаје само оне ствари које припитоми”? Зашто људи немају више времена да било шта упознају?
3. Објасни израз: „Говор је извор неспоразума.” Сети се неке ситуације у којој није било довољно нешто објаснити речима. Како „човек само срцем добро види”? Прочитај опет први одељак и повежи га с једном од идеја овог дела да човек суштину очима не може сагледати. Образложи порукама које је највеће животне вредности Мали Принц сазнао од лисице.

Радионица

Прочитај роман *Мали Принц*. Док читаш, записуј мисли које су ти се највише допале у књизи. Размисли о њима, па напиши састав на тему *Само се срцем јасно види*.

Представљамо ти...

Антоан де Сент Егзипери

- Рођен је 1900. године у Лиону, у Француској.
- Још као дечак желео је да постане пилот, што је и остварио 1921. године.
- Прва књига писца чија је страст било пилотирање везана је за ову тему и објављена је под насловом *Авијатичар*. Написао је и дела *Правац јуџи*, *Ноћни лет*, *Земља људи*, *Рајни њило*.
- Прославио се романом *Мали Принц* (1943). То дело је једна од најпревођенијих и најчитанијих књига на свету.
- Учествовао је у Другом светском рату као пилот савезничких снага. Са једног лета 31. јула 1944. није се вратио.

Добрица Ерић Песник и Месец

Већ ти је познат одломак из хумористичке поеме за децу *Вашар у Тойоли*, песника Добрице Ерића, обрађиван у петом разреду. У следећој песми овог аутора открићеш на који начин песник и Месец постају браћа.

ат – коњ

љуљка – колевка

жижа – светиљка

попац – зрикавац

Дан кад сјаше
са жарког ата
и ноћ зањише звездану љуљку
песник и месец
два нежна брата
сретну се негде на брежуљку.

Око њих свици жиже носе
и попци раж тишине косе.

Бледа лица
и бујне круне
косе, и плави лептири снова.
То су чобани
што носе пуне
торбице звезда и цветова.

Травке снене очице бришу
и трепће цвеће;
и уздишу
заљубљене принцезе брезе.

Песник убере
булку из траве
а месец звезду с првим зрацима
па се куцну
и наздраве
пољу и реци и шумарцима.

Па дуго
један другом у вођу
препричавају своју самоћу...

Трагом речи

1. Које би особине, по твом мишљењу, песник морао да има? Одреди основне мотиве песме. За кога лирски субјекат каже да су „два брата”? Која су им својства заједничка?
2. Којом стилском фигуром је приказан дан? Како је описана ноћ? Пронађи и протумачи и остале стилске фигуре у песми. Опиши природу која окружује песника и Месец. На који начин јунаци песме разговарају? Које они наздрављају? Зашто се песник и Месец осећају усамљено? Како се боре са својом самоћом?
3. Размисли која све симболична значења може имати Месец. Подсети се приповетке Бранка Ћопића „Поход на Мјесец”. Упореди значење Месеца за писца Бранка Ћопића и песника Добрицу Ерића. Одреди могуће поруке песме.

Појмовник

ОДНОС НАРОДНЕ И АУТОРСКЕ ЛИРИКЕ

Сличности	– обрада одређених тема и мотива – употреба сличних стилских фигура – сажетост форме – разноврсност стиха
Разлике	– Певач лирске народне песме је најчешће анониман. Не зна се ко је, колико има година, одакле је... Као и сва друга дела усмене (народне) књижевности, и народна лирика настаје из колективног духа народа. Песма се слуша и преноси, а при том сваки појединац додаје нешто своје или изоставља нешто од постојећег. Основа остаје иста и постоји извесна уобичајеност обраде тема у песмама истог круга. Осећања су колективна и не исказују се директно, већ помоћу описа ликова, ситуација и различитих стилских фигура. За поједине лирске врсте народне поезије (обредне и обичајне песме) важне су околности у којим се песма пева (у колу, као део ритуала, уз поделу обредних улога итд.). – Писац ауторске лирике је појединац одређен именом и презименом, годинама, временом и простором у којем ствара. Аутор је књижевник који, полазећи од свог искуства и погледа на уметност, ствара посебно дело. Ауторска песма носи лични печат аутора. Зато и када не знамо писца песме, понекад само читајући њене стихове можемо наслутити ко је њен аутор.

Представљамо ти...

Добрица Ерић

- Рођен је 1936. године у селу Доња Црнућа, у Србији.
- Он је савремени српски песник за децу и одрасле. Прву збирку песама *Свети у сунцокрећу* објавио је 1959. године, а затим *Славуј и сунце*, *Излазак из сунцокрећу*, *Фрула злайокрила*, *Ојрлица од јрлица*, као и поему *Вашар у Тојоли*.

Пеђа Милосављевић

Потера за пејзажима

(одломак)

У следећем одломку посматрај на који начин један сликар природу око себе слика речима. Откривај које појединости он, у улози писца, примећује, а које замишља док посматра пределе.

вршалица – пољопривредна машина за вршење жита

чедан – који је без порока, морално чист, невин, смеран, кротак, понизан

вираж – лет по кривуљи, нагли заокрет

авет – зао дух или утвара

пут – боја тена, то јест боја коже

смарагд – врста драгог камена препознатљивог по зеленој боји

акварел – врста уметничке слике или цртежа која је израђена воденим бојама

Пред полазак на сва места дуж прозора седа златно сунце. И ускоче рој позлаћених скакаваца. Пошли су са околних поља да траже зрела жита и до костију да оглођу све вршалице на овом путу.

Колубара се крије између врба. Река у којој се нико не купа. Песак је нетакнут, бео, чедан, без голих тела, украшен једино сенкама високих кукуруза. Неколико скакаваца раздрагано искаче у овај сунчани предео са новим тајанственим нагоном.

Прошли смо тихи Милановац. Чачак је мирисао на свеже малине и локомотиве. Јуримо уз мутну Моравицу између Каблара и Овчара. Пењемо се, с напором, уз голу гломазну планину. Ево нас најзад на самом врху међу птицама и облацима, између два ветра, у високој трави и цвећу које лелуја. Летимо над црним шинама. Под нама, у подножју, велика зелена равница, прошарана белим мрљама за које још не знамо да ли су куће или рубље. Кажу нам да ћемо доле стићи тек кроз један сат. Једна бачена јабука нестаје у зеленој провалији да објави наш долазак. Пошли смо за њом. Падамо као у сну, лако, у великим кружним виражима, пролазећи час кроз тунеле, час кроз траву и густо лишће. Бистри потоци маме нас да се зауставимо. Газили бисмо по плиткој води, пили са камена и лежали у трави гледајући у воз како одлази. Са овим неоствареним жељама стижемо у зачарану долину. Замишљам цвркулт птица и све дражи непознатог раја. Али ништа не чујем. Многобројне жене и ниједна гола. Повезане белим марамама, преплануле, босе, све ове жене раде по пољима. Жене које се стојећи огледају у рекама.

Локомотива објављује пискаво и уморно: Груж!

Дубровачка врата широм су отворена. Улазим за поворком фантома у оклопима кроз облак вреле прашине. Силазим свечано низ камене степенице године 1451. Огледам се у једној фонтани коју су земљотреси уништили 1777. године. Намештам шешир. Вадим мач из корица. Окрећем се на све стране са достојанством авети.

Уверавам вас, грађани Дубровника, да сам само један од ваших ванбрачних синова. Гледам у беле прозоре тражећи оно чега се можете одрећи. Али не видим ништа. Госпође једу сладолед у хаљинама из 1932. године. Једина присна сазнања, то су ове позлаћене куће од камена, које се гледају и скоро милују. Између њих ваздух је одуховљен. Улазим на једна врата од хладног камена у свежини и тишини, ослушкујући куцаје срца овог града који у ствари још нико није освојио.

Кроз источну капију, са првом тугом, излазим на мало дубровачко пристаниште. Ходам дуж воде, кроз ројеве деце бакарне пути. Први пут видим изблиза ово море голо. Гледам у оштри плави хоризонт између Локрума и масивне тврђаве.

И гледам у морско дно посуто смарагдом. Две беле једрилице. Два плава облака на белом небу. Седим на најчистијој стени коју сам икад видео. И сликам овај акварел четкицама које умачем у читаво море.

Београд, 1932.

Трагом речи

1. Док путује возом, путник запажа пејзаже. Прати њихов изглед и брзину којом се смењују. Уочавај речи којима су, уместо потезима сликарске четкице, описани предели кроз које се пролази. Обрати пажњу на годишње доба и истакни зашто је баш оно инспиративно.
2. Одреди перспективу из које се посматра простор. Како то утиче на изглед пејзажа? Шта путник запажа посматрајући реку Колубару? Наведи детаље који доминирају при сусрету приповедача с морем.
3. Наведи расположења која се испољавају пред лепотама пејзажа и током пролазака кроз градове. Именуј и објасни упечатљиве стилске фигуре које у наведеном одломку препознајеш. Како разумеш метафору „рој позлаћених скакаваца”? Објасни улогу боја у овом тексту.
4. Одреди тематске целине и дај им одговарајући наслов. Своје утиске писац бележи пратећи редослед њиховог појављивања (хронолошки). Пронађи део у којем писац прекида хронолошки низ догађаја да би представио догађаје који су се одиграли много пре времена у којем он путује кроз градове и пејзаже. Размисли о значају коју ова врста приповедања (ретроспекција) има за сликовитост и динамичност приповедања. Овај текст Пеђе Милосављевића има обележја књижевно-научне прозе. Уочи те особености и образложи их.

Радионица

Опиши један свој утисак с путовања, а затим на основу плана текста који сачиниш припреми материјал за пано који ћеш представити одељењу. Своје место на пану могу наћи фотографије с путовања, писма и разгледнице, стихови и анегдоте, цртежи...

Представљамо ти...

Предраг Пеђа Милосављевић

- Рођен је 1908. године у Лужницама код Крагујевца.
- Завршио је Правни факултет у Београду и студирао сликарство.
- Био је у дипломатској служби у Паризу, Мадриду, Лондону.
- Постао је члан Српске академије наука 1972. године.
- Највише је сликао пејзаже, манастире и Београд, чију је атмосферу савршено приказао.
- Написао је и књиге есеја *Између њирубе и њишине, Београд, град на мору*.
- Умро је 1987. године у Београду.

Ђорђо Вазари

Животи славних италијанских архитеката, сликара и вајара

(одломак)

Животи славних италијанских архитеката, сликара и вајара, књига италијанског сликара, архитекте и писца Ђорђа Вазарија, представља скуп биографија уметника из периода ренесансе. Један од њих је и Леонардо да Винчи, за неке највећи уметник света. Многе тајне и загонетке и данас се везују за овог генијалног сликара и проналазача.

аритметика – грана математике; наука о рачунању

лутња – жичани инструмент

опат – поглавар католичког манастира

самостан – католички манастир

апостол – назив за Христовог ученика

Јуда – Христов ученик који је издао свог учитеља

Највећи од свих Андреиних ученика био је Леонардо да Винчи, у коме се, поред изванредне лепоте личности, која никада није била довољно поштована, налазила и таква моћ интелекта да је, у чему год да се опробао, лако постајао мајстор.

Чудесан је и божанствен, заиста, био Леонардо, син Пјера да Винчија. Истакао би се по ерудицији и у књижевности, да његова интересовања нису била тако свестрана и нестална. Јер, почињао је да учи многе ствари, и тек што би их започео, он би их напуштао. У аритметици је, за неколико месеци колико се њоме бавио, толико напредовао да је често збуњивао свог учитеља сумњама и тешкоћама које је износио. Неко време је проучавао музику, и научио да свира лутњу, чудесно импровизујући песме. Али мада се бавио тако различитим темама, никад није запостављао цртање и моделовање, чему је његова машта тежила више него било чему другом; кад је то сер Пјеро приметио, однео је једном неке његове цртеже Андреи дел Верикију, с којим је био близак пријатељ, и замолио га да каже шта

мисли, да ли би Леонардо имао успеха ако се посвети цртању. Андреа је био запањен великим почетком Леонарда, и подстакао сер Пјера да га наговори да се томе посвети. Тако се овај договорио са Леонардом да иде у Андреину радионицу, што је Леонардо радо чинио, и почео да се бави сваком уметношћу где цртеж долази до изражаја. [...]

Кад би Леонардо видео неку особу са необичним ликом, брадом или косом, он би је следио по цели дан, тако да му се „уреже у памћење“, па је по повратку кући могао да је наслика као да је присутна. Може се видети много таквих портрета, као што је изузетна лепа глава старца Америга Веспучија урађена кредом; а затим и глава циганског капетана Скарамучија. Кад је Ђовани Галеацо, милански војвода, умро, и на његово место дошао Лодовико Сфорца, Леонардо је одведен у Милано да му свира лутњу, у чијим звуцима је војвода много уживао. [...] Војвода је, чувши његов чудесни

говор, био неизмерно задивљен његовим талентима, и замоли га да за један олтар, уради слику Христовог Рођења, коју затим посла цару.

У Милану је такође насликао за доминиканце из манастира С. Марије дела Грације једну *Тајну вечеру*, нешто најлепше и најчудесније. Главе апостола на њој су величанствене и врло лепе, али је главу Христа Леонардо оставио незавршеном, сматрајући да је немогуће да представи ону небеску божанственост којом зрачи Христов лик. Ово дело, такво какво јесте, увек се јако допадало Миланезанима, као и странцима, јер је Леонардо успео да изрази оно што је замислио: жељу апостола да сазнају ко је издао њиховог Учитеља. Тако се на лицима сваког од њих могу видети љубав, страх, гнушање или жалост што не могу да разумеју значење Христових речи; а они не заслужују мање пажње него лик Јуде на коме су изражени тврдоглава мржња и издајство. Осим тога, и најмањи детаљи на овом делу показују невероватну прецизност; чак је и на столњаку тако имитиран рад ткача да не би био бољи ни на правом.

доминиканци – припадници католичког реда Светог Доминика, познат као „ред просјака“, који је основан 1215. године у Француској у борби против отпадника од цркве

оваплоћен – отеловљен; оживљен

Кажу да је опат тог места био врло наметљив, пожурењући Леонарда да заврши тај рад, јер му је изгледало чудно што Леонардо стоји пола дана изгубљен у мислима. Он је изгледа хтео да сликар не спушта своју кичицу, као да је то посао сличан копању баште. Штавише, жалио се и војводи, и био је тако упоран у свему томе да је војвода послао по Леонарда да би замолио уметника да се лати посла. Леонардо, знајући да је принц проницљив и интелигентан, био је спреман да с њим расправи ствар, што није могао да уради и са опатом. Говорио је о уметности и убедио га да генијални људи можда раде и кад то уопште тако не

изгледа, размишљајући у себи о новим достигнућима и формирајући оне савршене идеје које ће касније изразити својим рукама. Додао је и да још увек има да заврши две главе: главу Христа, којој узор не може да нађе на Земљи, а коју његова имагинација није у стању да дочара онолико лепом и са небеском љупкошћу достојном оваплоћеног божанства. Поред тога, недостајала је и глава Јуде, јер није био способан да замисли израз лица онога ко, након што је примио толико добра, има душу тако злу да одлучи да изда свог Господа створитеља света. Обећао је да ће покушати да нађе одговарајући модел, а ако у томе не успе, остаје увек глава наметљивог и луцкастог опата. Овоме се војвода много смејао, и рече да је Леонардо хиљаду пута у праву. Тако је јадни опат, сасвим збуњен, престао да га тера и оставио га на миру, а Леонардо је довршио Јудину главу, право оличење издаје и суровости. Али главу Христа је, како рекосмо, оставио недовршеном.

[...] Леонардо је прихватио да ради за Франческа дел Ђоконда портрет његове жене Мона Лизе, али га је после четири године рада оставио недовршеним. То дело сад припада француском краљу Франсоа, и сви који желе да виде како уметност може да опонаша природу треба да уче са те главе. Мона Лиза је била врло лепа; обичавао је, док

је слика, да јој доведе певаче, играче и лакрдијаше да је забављају да би одагнао онај израз меланхолије који се тако често виђа на портретима; на Леонардовом делу зато видимо мирни осмех, више божански него људски. Изврсни радови овог најбожанственијег од свих уметника донели су му толику славу да су сви који су се одушевљавали уметношћу, заправо цео град, желели да имају неки спомен на њу.

[...] Најзад, остаривши, Леонардо је лежао болестан много месеци, и видећи да се смрт ближи, поче да проучава свету хришћанску религију; и мада није могао да стоји, пожелеле да напусти кревет уз помоћ својих пријатеља и слуга да би примио свету причест. Тад уђе краљ, који га је често и радо посећивао, и Леонардо подигавши се са поштовањем да би сео у кревет поче да прича о својој болести и како је увредио Бога и људе тиме што није радио на својој уметности колико је требало. Затим наступи грч, предзнак смрти, и краљ му подиже главу да му помогне и олакша бол; на то Леонардо, свестан да од тога не може бити веће почасти, премину у краљевим рукама, у 75. години живота.

Губитак Леонарда оплакали су неизмерно сви који су га знали, јер нико није указао такву част сликарству као он. Сјај његове велике лепоте могао је да разведри и најтужнију душу, а његове речи да убеде и најтврдоглавије. Својом снагом обуздавао је и најжешћи бес, и могао је да савије гвоздени звекир или потковицу као да су од олова. Био је толерантан према својим пријатељима, и богатим и сиромашним; и заиста, као што је Фиренца добила његовим рођењем највеће дарове, тако је његовом смрћу претрпела бескрајан губитак.

(Превела с италијанског Иванка Јовичић)

Трагом речи

1. Какав је Леонардо био у детињству? За шта је све показивао интересовање? Шта ти то говори о њему? Како је Леонардо почео да слика? Ко му је био први учитељ? Коју технику је Да Винчи користио за портрете?
2. Шта је Леонардо желео да наслика у свом делу *Тајна вечера*? Које особине и осећања се могу видети на лицима апостола? Шта велики сликар не може да разуме код апостола Јуде? Како је насликана Јудина фигура? Зашто Леонардо не може да наслика главу Христа?
3. Протумачи однос старешине манастира и Леонарда. На шта се опат жали? Како је Леонардо одговорио војводи на опатове жалбе? Издвој реченицу која објашњава Леонардов сликарски поступак.

Радионица

Потражи репродукцију чувене Леонардове слике *Мона Лиза*. Сазнај због чега је то Леонардово платно најинтригантнија слика на свету. Представи резултате свог истраживања на часу.

Свет занимљивости

Вазари је рођен почетком XVI века, 1511. године, осам година пре Леонардове смрти. Тако се њих двојица никада нису упознала. Обојица су била пореклом из Тоскане, области у централној Италији, а и образовање им је било слично. И Вазари је добро познавао књижевност, а учио је занат код једног стаклара пре него што се прикључио радионици славног Микеланђела. Потом је Вазари стао на чело сопствене радионице, у којој је радило више од двадесет људи. Уз свој уметнички рад, почео је да пише *Животописе сликара*, обимно дело које је завршио након шеснаест година. Желео је да остави сведочанство о великим мајсторима свог времена, као и онима који су стварали током два претходна века, како у будућности не би били заборављени. Био је то пун погодак: они које интересује сликарство ренесансе и данас читају његово дело, а понекад га критикују.

(Жан-Бернар Пуј, Серж Блок, Ан Бланшар, *Енциклопедија лоших ђака, бунтовника и осталих ђенијалаца*)

Представљамо ти...

Ђорђо Вазари

- Рођен је 1511. године у Арецу, у Италији.
- Овај италијански сликар и архитекта радио је у Риму, Напуљу и Арецу. Његово најпознатије сликарско дело је осликана Градска палата у Фиренци. Значајан је и као историчар уметности захваљујући свом делу *Животописи славних италијанских архитека, сликара и вајара*, које је први пут објављено 1550. године и представља значајан извор информација о историји ренесансне уметности.
- Умро је 1574. године у Фиренци.

Леонардо да Винчи
„Аутопортрет”

На крају поглавља

Књижевно-научне врсте

НАЗИВ ВРСТЕ	ОПИС ВРСТЕ
Аутобиографија	У њој аутор пише о свом животу пратећи његов ток од рођења до времена у којем пише. Тежи да буде објективан, али будући да пише у 1. лицу и о сопственом животу, све догађаје приказује из свог угла.
Биографија	У њој аутор приказује живот и рад оних личности које су значајне за историју, културу и уметност неког народа или људске заједнице у целини. Притом он користи бројне историјске изворе и документарну грађу не би ли личност о којој пише представио објективно.
Мемоари	У овој врсти дела аутори најчешће остављају запис о времену у којем су живели и личностима које су или лично познавали или су им само били савременици. Може наводити историјску грађу и податке, али свом приповедању о прошлости даје лични тон.
Дневник	Ова врста представља хронолошки след догађаја у животу аутора. Свакога дана он бележи оно што сматра важним за тај дан. Некада је то само запис, а некада и развијено приповедање. Аутор често нема критички однос према ономе што пише.
Путопис	У њему аутор доноси описе свога путовања који су прожети приповедањем о догађајима са путовања, подацима и личним размишљањима о земљама кроз које пролази, људима које на свом путовању сусреће, народима чије културе упознаје.

Регистар појмова

А

алегорија 12, 88
аутобиограф 55
аутобиографија 55
ауторска лирика 99

В

врста карактеризације у епици 181
 директна карактеризација 181
 индиректна карактеризација 181
 комбинована карактеризација 181
 статичка карактеризација 181
 динамична карактеризација 181
 схематична карактеризација 181

Г

главни мотив 99

Д

динамички мотив 21
дневник 141
драма 121
драмска радња 121
драмска ситуација 121

Е

екстеријер 112
елегија 124
ентеријер пејзаж 112
епизода 172
епистола 36
етиолошко и есхатолошко предање 49

Ж

житије 32

И

идејни слој књижевног дела 178
иронија 185

К

комедија карактера 168
комедија ситуације 168
композиција епског дела 172
композициона структура лирске песме 99
културно-историјско предање 49

Л

легендарна прича 40

Љ

љубавна песма 145

М

метафора 12, 105
мисаона (рефлексивна) песма 61
митолошко и демонолошко предање 49
мотивација 189

Н

народна лирика 99
народна проза 28
народне посленичке песме 11

О

однос народне и ауторске лирике 198
опис (дескрипција) 112

П

персонификација 71
песма у прози 63
портрет 112
посланица 36
предања 49
прстенаста композиција 172
психолошка мотивација 189

С

сатира 185
сиже 152
симбол 105
слободан стих 159
словенска антитеза 78
социјална мотивација 189
споредни мотив 99
статички мотив 21
степенаста композиција 172
стилске фигуре у народној поезији 96

У

унутрашњи монолог 134

Ф

фабула 152

Х

хипербола 12
хумор 185

Речник

А

авет – зао дух или утвара
адамско колено – племенита особа; израз који може значити осмо дете по рођењу
адраповац – скитница, пропалица
ајнпренсуа – врста супе
акатист – врста црквене песме
акварел – врста уметничке слике или цртежа која је израђена воденим бојама
ала – митско биће; аждаја
амин – заиста јесте, нека буде тако
амице – пријатељу
амо – овамо
апостол – Христов ученик; поборник неког мишљења, идеје
аргатлук – тежак, изразито напоран присилан физички рад
аргатовати – присилно обављати изузетно тешке физичке послове
аритметика – грана елементарне математике; наука о рачунању помоћу бројева изражених цифрама
арови – коњушнице
ароматичан – који има неку арому, мирисан, миришљав
архиепископ – поглавар православне цркве која је самостална
архимандрит – један од највиших монашких чинова у црквеној власти
ат – коњ
аутострада – ауто-пут
ауфшпонен – немачки израз који значи *ујрејниџије коње*
ашик – љубав; заљубљеност
ашлук – новац за трошење, нешто као џепарац

Б

баба – отац
бакрач – котао
бакрач – котао од бакра
банак – огњиште, истурени део око огњишта на којем се седи или лежи
басамак – степеница
баштованлук – узгој биљака и поврћа у башти
бедевија – кобила
беден – бедем, градски зид, зид тврђаве
белај – невоља
бесмртно – бесмртно
бирземан – старо, некадашње време, давнина
биртија – гостионица, кафана
благодат – божји благослов
благодјетељ – добротинитељ
благополучије – срећа; добро
благородан – добар, племенит
божити – назвати Бога или Божју помоћ приликом поздрављања
бостан – цветњак, врт; такође заједнички назив за лубенице и диње
брезик – шума бреза
будак – алатка за копање земље, ископавање корења, камења и сл.

була – супруга
буцак – угао; забачен крај; неугледан и прљав простор

В

вазда – увек
вакуф – муслиманско задужбинско и црквено имање
вал – талас
веђа – обрва
вериге – ланци
вилајет – турски назив за неку област (покрајину)
вираж – лет по кривуљи, нагли заокрет
високопочитаније – велико поштовање
влашки – румунски
вниманије – заинтересованост
водник – заповедник вода у војсци
возраст – узраст
воспоминаније – сећање; успомена
вранац – коњ црне (вране) боје
вратнице – капија
врднути – померити
вресак – вишегодишња медоносна биљка која у ниским грмовима расте на посном, песковитом земљишту
вретено – ваљак у млину који се окреће око своје осе
врзмати – витлати, мотати
врста – мера за дужину
врућица – болест праћена високом температуром, грозница
вршалица – пољопривредна машина за вршење жита

Г

галија – брод
гица – задебљали део чокота винове лозе који се налази изнад земље
гола – голотиња, сиротиња; просјак
градина – башта, врт
градити – правити
грамзив – неумерен, похлепан
гранит – тврд камен
гребени – предмет којим се чешља вуна
грмуша – мала птица
грогло – отвор од набијене земље; под од набијене глине
грош – ковани новац од никла који вреди 20 пара
гумно – место на којем се врше жито

Д

девати се – нестати, ишчезнути
декоративност – украшеност, украс
дереглија – отворено превозно средство којим се људи и терет превозе преко реке; скела
диван – царско или везирско веће у некадашњој Турској и другим источним земљама
дириџити – напорно радити
дисхармоничан – нескладан
долап – ормар у зиду, нешто као данашњи уградни плакар
доцкан – касно
дропља – врста степске птице
дрощка – врста ниских кочија
друм – пут
дукат – златник
дурашно – издржљиво

Ђ

ђердан – огрлица од перли
ђипити – поскочити; нагло скочити
ђумрук – царина

Ж

жакет – врста мушког свечаног капута
жарач – гвоздена шипка за разгртање и подстицање ватре
жижа – светиљка

З

забат – троугласти део зида испод крова
заклокотати – почети да кључа, ври; почети да клокоће као вода
заламати – преламати, један крај гране пресавити
засобице – одвојено
заточник – онај који некоме обећа да ће учинити нешто уместо њега или да ће изаћи на мегдан; борац за нешто, бранилац, заштитник
зејтињав – сличан зејтину, уљу (по боји, сјају, густини)
земљедржац – владар
злобити – мрзети; наносити некоме зло
змија присојкиња – змија отровница
знамење – вредност
зограф – сликар средњовековних фресака и икона
зрцалити се – огледати се

И

игуман – манастирски старешина
иницијали – почетна слова имена и презимена
инпетиненција – облик настао погрешним изговарањем речи импертиненција што значи безобразлук
интендант – онај који води рачуна о снабдевању војске и других организација (школа, болница...)
искати – тражити
испросити – добити нешто молећи на леп начин, измолити
источник – извор
исходиште – полазиште; излаз
исцелити – излечити
јабучица – избочена хрскавица у грлу, над улазом у душник код мушараца

Ј

јаглика – биљка у рано пролеће
јака – оковратник
јарак – дугачак прокоп, ров ископан у земљи за одвођење воде
јарост – љутња, бес
јасле – направа у облику дугачког корита или сандука, причвршћена уза зид, у коју се ставља сточна храна
једак (јетко) – жућкастозелене боје, боје жучи
једиво – јело
јемчити – примати на себе одговорност за кога или што; бити јамац; тврдити да ће што бити
јеромонах – свештеник
јестествен – природан

К

кавга – свађа, неспоразум
када – зеленкада, врста цвета
кадуна – жена
калем – ваљак на који се намотава конац; косо одсечена гранчица неке биљке која се поставља у другу биљку да би се добила нова врста
калпак – свечана капа од крзна или коже опшивена свилом по врху
канда – као да; ваљда
кану, кану (кануа) – у језику северноамеричких Индијанаца назив за чамац направљен од коре дрвета и пресвучен кожом
канон – црквени закон
канџија – дуга танка узица или ремен причвршћен на дршку којом се гоне животиње, бич
карати – грдити неког, прекоревати га
каруце – кочије
кафтан – врста дугог капута без поставе
кипарис – врста зимзеленог четинара, позната и под називом чемпрес. Расте у Средоземљу
кичица – сликарска четкица
клада – одсечен део стабла
клин – дрвен штапић којим се нешто повезује или на који се нешто качи; ексер
клубук – шешир
кмет – сељак
кокет – женско удварање
колир – оковратници
коловоз – пут
коми фо – облик настао погрешним изговарањем француском израза ком ил фо (comme il faut) што значи баш тако
компламент – комплимент; похвална реч
конак – преноћиште
кондир – суд за вино, ракију; врч, крчаг, пехар
конопљиште – место на којем је посејана конопља
конта – рачун
корифеј – вођа хора; вођа уопште, онај који је најбољи у нечему, коловођа
крајцара – врста новца
кракља – укосница
кропионица – посуда у којој се држи вода
крунити – крунисати
кудити – грдити, критиковати
кужањ – млаз
кујунџија – занатлија који прави предмете од злата и сребра, златар

Л

лавра – већи православни манастир који је центар црквене власти за одређену област
лагум – подземни ходник, подземни прокоп, тунел
лађан – хладан
лакеј – униформисани слуга
леп – смеша гипса која служи за облепљивање и грађење зидова кућа, врста малтера
летурђија – литургија
либити се – стидети се, устручавати се
липка – лист
литра злата – мера за количину злата

логов – коњ који се преже са стране уз једног или два коња (у зависности од врсте кола)
лутња – жичани инструмент
луфт – ваздух
луциферов – ђаволски
луч – боровина, борово дрво (за потпаљивање ватре)

Љ

љубити – волети
љуљка – колевка
љуска – опна, љуштура

М

мајур – пољско имање изван села, салаш
малвасија – врста винове лозе; ароматично слатко вино од грожђа те лозе
малвасија – врста винове лозе; мирисно слатко вино добијено од ње
манути – махнути, учинити покрет руком или другим делом тела или каквим предметом који се држи у руци
манути (се) – оставити нешто на миру; прећи преко нечега
махнит – луд; безуман
мерак – задовољство
метнути – ставити
мех – направа од коже за распршивање ватре (обично у ковачници), дувало
механа – гостионица
мидер – рубље који служи за утезање стомака и горњег дела тела да би изгледали тањи
мистрал – хладан и сув северни или северозападни ветар који дува у југоисточној Француској
младеж – омладина, млади
мор – тамноплав
мореш – мораш (морати)
мраморје – стење; камење
мрешкати – правити мрешке, наборе, набирати; мрштити
мрки лук – црни лук
мрц – мртав, мртвац
мудрованија – паметовања
мурећеп – мастило, црнило, тинта
мусав – нечист, прљав
мускат – врста вина
мучати – ћутати
мућурла – будала

Н

нагнати – потерати, натерати
намет – обавеза
нанкинг – памучна тканина обично жуте боје
натентати – натерати
нафора – освештани хлеб (у комадићима) који се у православној цркви дели верницима после литургије
нахерена – постављена накриво, накривљена, нагнута
нехотице – случајно; ненамерно
ноблес – отменост
носити на спомен – носити за успомену

О

обестан (обесан) – пун неукротиве снаге, бујности, необуздан, разуздан
обзор – видик, видокрут
облагати – лажно говорити о коме, обедити, оклеветати кога; обманути
обличавати – разоткривати; указивати на нешто
обоци – минђуше
обрети се – наћи се
обршити – завршити
оваплоћен – отеловљен; оживљен
огледати се – овде: одмеравати снагу и вештину у двобоју
огуглати – навићи се
одвраћен – отворен тако што му је извађен дрвени запушач или чеп
ока – стара мера за тежину и износи 1,28 килограма
окно – стакло на прозору, прозор
окука – кривина
олеандар – тропска зимзелена биљка
опат – поглавар самостана
опело – црквени обред праћен појањем и читањем молитви над мртвцем пре сахране
оправити – опремити, спремити, припремити
оправити се – поћи на пут
опучен – одваљен, сурван, отиснут
отоич – мало пре
отрати – обрисати

П

пазар – трговање; место где се врши трговина, пијаца; зарада
палошина – мачети, погрдно од мач
пантомима – споразумевање покретима руку и мимиком
паорентина – сељачина, аугментатив од речи паор, што значи сељак
парица – ситан новац
патријарх – врховни поглавар неке православне цркве
паче – између, међу; од
пединтер – слуга
пелен – пелин, биљка горког укуса и јаког мириса
пелцовати – вакцинисати против заразних болести
пенцер – прозор
персона – особа, личност
пиво – пиће
пиколита – музичар који свира пиколо
пиколо – мала флаута с високим пискавим тоном
пилав – густо кувани пиринач с пилећим или овчијим месом
плам – сјај, блесак топлоте, пламен, усијани светлећи гасови који се јављају при горењу; јака светлост
плева – љушчица, кошуљица житног зрневља (која при вршидби отпада)
пљоснат – раван, прав
по ручку – после ручка
по(х)арати – силом отети туђу имовину, опљачкати; уништити, упропастити
повесница – историја
повјесмо – свежањ вуне или лана који се веже за преслицу
погребеније – сахрана, погреб, укоп

подвижан – вредан, напредан; покретан
поклисар – посланик, гласник
полеђушке – на леђима, на леђа
полукав – бити лукав
помељар – онај који довози жито у млин и чека да му се самеље
помолог – стручњак за воћарство
попац – зрикавац
поради (порад) – ради, због
порција – посуда, суд за јело
пострићи – добити монашки чин постригом то јест кроз црквени обред када се будућем монаху мења име и сече коса тако што се узимају четири прамена крстообразно, односно с потиљка, више чела, па лево и десно а он се заклиње да ће живети према одређеним правилима.
пофторавати – понављати
похрањен – сачуван од пропадања
почитовати – поштовати
превазљубљени – највољенији
превасходство – титула за особу на положају вишег ранга која се користи у формалном разговору
прегршт – имати нечега у изобиљу, много
преставити се – умрети
престати – бити прихваћен
претурити преко главе – доживети много лепих и ружних ствари у животу; имати искуства
притјажатељ – ималац; овде прави власник
проказати – одати, открити
промисал – промисао; идеја; судбина
протопоп – свештеник (поп) који је најстарији по годинама или положају
прочеће – предња страна, лице зграде које гледа на улицу, фасада
проштење – опроштај
псалтир – богослужбена књига састављена из псалама
пук – народ, велики број људи, свет
пукет – букет
пустиник – пустињак
пут – боја тена, то јест боја коже

Р

работати – радити
развраћен – поништен, погрешан
различак – једногодишња биљка тамноплавог цвета
разложен – паметан, рационалан, разуман
расуђење – одлука
расужденије – расуђивање
рахметлија – покојник
репарирати – обновити
рефлекс – одсјај, одблесак
рисовина – крзно од риса (врста дивље мачке)
рогожина – рогозина, барска трава од које се праве покривачи, простирке
рогоз – висока барска биљка чије се дугачко и узано лишће употребљава за плетење асура
росијски – руски
руво (рухо) – одећа, одело, хаљине
рукосад – оно што је засађено руком
рукуница – држак, дршка

С

саблазнити – чинити грешна дела и имати грешне мисли и наводити друге на грех
самовар – метална посуда за кување чаја
самостан – католички манастир
самуровина – крзно од самура (врста куне скупценог, свиленакостог крзна)
сапи – део животињског тела изнад задњих ногу
сарач – седлар, занатлија који израђује опрему за коње – седла
сатисфакција – задовољење
сахат – часовник
сач – округли поклопац од гвожђа који служи да се њиме покрије храна која се спрема у жару на огњишту
свагда – увек
свилени јаглук – свилена марама
свод – овде: таваница, плафон
сврнути – свратити; навратити
сеновит – заштићен од сунца, пун сене, хлада, хладовит; који даје сену, хлад, хладовину
сепет – корпа
сербес – на миру и у здрављу, спокојно
сјет – савет
скриња – шкриња; ковчег у којем се чува благо
смарагд – врста драгог камена препознатљивог по зеленој боји
снимити – овде: скинути; спустити одозго
совјет – савет
совјетовати – саветовати
сокл – доњи део зида који служи као основица зграде, најчешће премазан масном бојом ради заштите
софра – трпеза, сто за ручавање
спахија – велепоседник
сподобити се – бити удостојен
споречкати се – мало се посвађати
спроћу – насупрот
срдачка – осовина колена у ткачком чуну
сребњак – новац од сребра
створеније – створење
степа – велико, обично равно пространство, покривено ниским грмљем и травом у крајевима континенталне и суптропске климе, са малом годишњом количином падавина
стога – зато што
стољетије – столеће, век
стрвина – мршава изгладнела животиња: мршав, ороноу, болешљив човек
стреја – стреха, настрешница
стригати – шишати
стрњика – њива са које је покошено жито, стабљике жита које је пожњевено
стругати – скидати, уклањати неравнине са површине чега, глачати
студен – хладан
ступ – стуб
сур – који је боје олова или пепела, пепељастосив, сив
суцук – врста кобасице која се прави од говеђег или овчијег меса; слаткиш који се прави од брашна и шећера а који обликом личи на кобасицу

Т

талијер – старински сребрни новац
типик – правилник за вршење православног богослужења; прописи којима се уређује живот монаха у манастиру
тифус – врста тешке цревне заразне болести праћена високом телесном температуром
тоболац – кожна торба која служи за ношење стрела
топаз – украсни камен зелене или жуте боје, врста минерала
точираст – левкаст
трапеза – трпезарија
требовати – тражити
тресетница – врста маховине која расте по мочварним пределима, на тресавама
трица – мрвица; трунка; безвредна ствар
трпезар – онај који се брине око трпезе, поставља јела
трудољубив – вредан, марљив
туторски – који припада тутору, председнику црквеног одбора који брине о цркви
туцаник – истуцан, издробљен камен којим се обично посипају друмови, цесте

Ђ

ђелепуш – мала капа за ћелу; капица коју духовници носе испод шешира или капе
ђелија – манастирска соба врло скромно опремељена
ђилим – тепих, простирка
ђириш – обућарски лепак
ђуприја – мост

У

убрусаци – украсна ланена или свилена широка трака налик на шал или дугачки пешкир која служи за украшавање икона и олтарског дела у цркви
удеоничар – судеоник; онај који има удела у нечему
укрепити – оснажити
улар – конопац око главе коња помоћу којег се коњ води или се њим везује
унљив – беспослен; докон
унтерлондовати – облик настао погрешним изговарањем речи унтерхалтовати што значи забављати се
управо – право
утрина – запустено земљиште; земљиште намењено за испашу стоке
утук – противнапад
ученије – учење, образовање

Ф

фантом – привиђење, утвара
фереца – дугачак огртач с тамним велом који се носи преко лица или само вео карактеристичан за муслиманску женску народну ношњу
фес – врста капе са кићанком
фишеклија – кожни појас са џеповима у којима стоје меци или кутија за метке (фишеке)
фрајла – госпођица
фришак – свеж

Х

хак – истина правда; у изразу „доћи хака” значи учинити нечему крај
халал – благослов; опроштај
халва (алва) – источњачка посластица која се припрема од брашна, маслаца и меда (или шећера)
хитар – брз
хитропреља – жена која брзо преде
хрид – велики голи камен, гребен, стена
хрхнути – кинути

Ц

цаклити се – сијати се; пресијавати се; светлети
целивати – љубити
цер – врста храстовог дрвета
цесар(ица) – цар(ица)
цибнути се – нагло се покренути
цирус – врста облака који се налази високо на небу и паперјаст је

Ч

чанак – дрвена посуда за јело
чарни – црни
чвонта – лоптаста израслина, испупчење
чедан – који је без порока, морално чист, невин, смеран, кротак, понизан
чедност – беспорочност, невиност
человекољубан – човекољубан; хуман
чемпрес – дрво из породице четинара које успева у средоземним пределима
чепати се – газити кога или нешто ногама
чирак – свећњак
чистосрдечије – простосрдечност
читлук – сеоско имање
чокоће – саднице винове лозе

Џ

џада – цеста, друм, пут
џибра – оно што остане након што се испече ракија

Ш

шалваре – дугачке широке панталоне карактеристичне за турску ношњу
шамлица – мала, ниска столица
шенлук – весеље, славље уз пуцање из пушака или пиштоља
шињел – војнички горњи дугачки капут, војничка кабаница
шљука – барска и шумска птица
шорнути – ударити
шпорити – шпарати, штедети
шрајптиш – писаћи сто
штедњак – кухињска пећ покривена гвозденом плочом на којој се кувају јела, шпорет